ประชุมพงศาวดาร

จดหมาย เหตุ เสด็จ ประพาส ต่าง ประเทศ

ใน รัชกาล ที่ ๕

เสด็จ เมือง สิงคโปร์ แล เมือง เบตาเวีย ครั้ง แรก

แล เสด็จ ประพาส ประเทศ อินเดีย

พิมพ์ แจก ใน งาน ศพ

พระยา อภิรักษ์ราชอุทยาน (แฉล้ม อมาตยกุล)

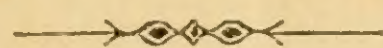
มม. ภช. รจปร.๔ รมปร.๕ รบม.

ปี มเสง นพศก พ. ศ. ๒๔๗๐

ประชุมพงศาวดาร.

จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศ
ในรัชกาลที่ ๕
เสด็จเมืองสิงคโปร์ แลเมืองเบตาเวียครั้งแรก
แลเสด็จประพาสประเทศอินเดีย

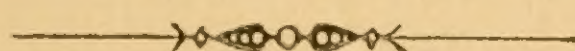

พิมพ์แจกในงานศพ

พระยาอภิรักษ์ราชอุทยาน (แฉล้ม อมาตยกุล)

มม. ภช. รจปร.๔ รมปร.๕ รมม.

ปีมเส็ง นพศก พ. ศ. ๒๔๗๐

(ผ.ท.บ.)

คำนำ

อำมาตย์เอก พระยา ราชพินิจจัย (อุไทยวรรณ อมาตยกุล) รับ ฉันท บรรดา เจ้า ภาพ งาน ศพ พระยา อภิรักษ์ราชอุทยาน (แฉล้ม อมาตยกุล) คือ อนงค์ อมาตยกุล ภรรยา พระยา อภิรักษ์ ฯ เปน ต้น มา แจ้ง ความ ต่อ กรรมการ หอ พระ สมุด วชิรญาณ ว่า มีความ ศรัทธา จะ รับ สร้าง หนังสือ ใน หอ พระ สมุด สำหรับ พระ นคร เปนของ แจก ใน งาน ปลง ศพ พระยา อภิรักษ์ราชอุทยาน แต ว่า จะ สร้าง เปน หนังสือ ๒ เรื่อง เปน ของ เจ้า ภาพ เข้า กัน สร้าง เรื่อง ๑ พระยา ราชพินิจจัย จะ สร้าง เปน ส่วน ของ ตัว เอง สนอง คุณ บิดา อีก เรื่อง ๑ ขอ ให้ กรรมการ ช่วย จัด เลือก เรื่อง หนังสือ ให้ พิมพ์ ส่วน เจ้า ภาพ นั้น แจ้ง ความ ประสงค์ มา โดย เฉภาะ ว่า อยาก จะ ใคร่ พิมพ์ จดหมาย เหตุ ครั้ง พระ บาท สมเด็จ พระ จุล จอม เกล้า เจ้า อยู่ หัว เสด็จ ประพาศ ต่าง ประเทศ คราว แรก คือ เสด็จ เมือง สิงคโปร์ แล เมือง เบตาเวีย เมือง สมารัง ที่ เกาะ ชวา เมื่อ ปี มะเมีย จุลศักราช ๑๒๓๒ พ. ศ. ๒๔๑๓ แล เสด็จ ประพาศ อินเดีย เมื่อ ปี มะแม จุลศักราช ๑๒๓๓ พ. ศ. ๒๔๑๔ อีก คราว ๑ นั้น ว่า ถ้า กรรมการ ช่วย สงเคราะห์ ให้ ได้ พิมพ์ จดหมาย เหตุ ๒ คราว นี้ จะ เปน ความ ยินดี ของ เจ้า ภาพ เปน อัน มาก

จดหมาย เหตุ เสด็จ ประพาศ ทั้ง ๒ คราว นั้น หอ พระ สมุด ฯ รวบ รวม ไว้ ได้ บ้าง แต่ ยัง ไม่ ได้ ตรวจ คัด เรียบ เรียง ลง เปน เรื่อง แล ยัง ขาด หนังสือ ซึ่ง สมควร จะ สอบ สวน อยู่ อีก หลาย อย่าง ถ้า จะ ว่า โดย

ใจ ของ ข้าพเจ้า แล้ว ยัง ไม่ สู้ อยาก จะ พิมพ์ แต่ เกรง ใจ เจ้า ภาพ เพราะ เห็น มี ความ ชอบ ธรรม อยู่ อย่าง ๑ ด้วย พระยา เพ็ชรพิไชย ผู้ เปน พี่ พระยา อภิรักษ์ราชอุทยาน แล เปน เจ้า ภาพ อยู่ ด้วย ผู้ ๑ นั้น ได้ มอบ ต้น จดหมาย เหตุ คราว เสด็จ สิงคโปร์ แล เบตาเวีย ซึ่ง พระยา เพ็ชรพิไชย ได้ จด ไว้ เอง แต่ ครั้ง ตาม เสด็จ ให้ แก่ หอ พระ สมุด ฯ เมื่อ ปี กลายนี้ ข้าพเจ้า จึ่ง ได้ รับ จะ พยา ยาม จัด การ โดย อย่าง ดี ที่ สุด ที่ จะ ทำ ได้ ให้ สม ประสงค์ ของ เจ้า ภาพ ข้าพเจ้า เที่ยว สืบ ถาม หา จดหมาย เหตุ ตาม บรรดา ผู้ ที่ โดย เสด็จ ประพาศ ๒ ครั้งนั้น ซึ่ง มี ตัว อยู่ ได้ จดหมาย เหตุ ของ ผู้ อื่น จด ไว้ มา จาก เจ้า พระยา สุรศักดิมนตรี อีก แห่ง ๑ พระ วรภัณฑ์พลากร (ทิม) แห่ง ๑ ท่าน ทั้ง ๒ นี้ กับ ทั้ง ท่าน ผู้อื่น ที่ ได้ โดย เสด็จ บรรดา ข้าพเจ้า ได้ หา รือ พา กัน เต็ม ใจ จะ อุด หนุน ด้วย ประสงค์ จะ ให้ ได้ พิมพ์ หนังสือ จดหมาย เหตุ ที่ กล่าว นี้ ข้าพเจ้า รู้ สึก ขอบ คุณ อยู่ ทุก ท่าน ส่วน จดหมาย เหตุ ที่ มี อยู่ ใน หอ พระ สมุด ฯ นั้น นอก จาก จดหมาย เหตุ ของ ผู้ ตาม เสด็จ ได้ จด ไว้ คำ แปล หนังสือ พิมพ์ แล แปล หมาย กำหนด การ รับ เสด็จ ซึ่ง เปน ฉบับ หลวง มี อยู่ บ้าง กับ มี เรื่องราว คราว เสด็จ สิงคโปร์ แล เบตาเวีย พิมพ์ ไว้ ใน หนังสือ สยาม เรโปสิตอรี ของ หมอ สมิธ พอ อาไศรย สอบ ได้ บ้าง แต่ จดหมาย เหตุ คราว เสด็จ ประพาศ อินเดีย หา ได้ ราย วัน ของ ผู้ ตาม เสด็จ แต่ ๒ ฉบับ พอ รู้ เพียง ระยะ ทาง กับ มี แปล คำ ถวาย ไชย มงคล แล พระราช ดำรัส ตอบ พระ วรภัณฑ์พลากร ได้ จด ไว้ บ้าง นอก จาก นี้ ราย การ อยู่ ข้าง จะ บก พร่อง ถ้า จะ ให้ ดี จะ ต้อง

สืบ หา หนังสือพิมพ์ข่าว ที่ เขา ออก ประจำ วันในอินเดียเวลาเมื่อเสด็จ นั้น แล ขอ จดหมาย เหตุ ใน ราชการ จาก รัฐบาล อังกฤษ มา สอบ ด้วย จึ่ง จะ ได้ เรื่อง ราว แจ่ม แจ้ง แต่ ก็ ต้อง การ เวลา ช้า นาน เฉภาะ เวลา นี้ กำลัง เขา รบ พุ่ง กัน อยู่ วุ่น วาย ป่วย การ ที่ จะ คิด หา มา ให้ ทัน พิมพ์ หนังสือ แจก ใน งาน ศพ พระยา อภิรักษ์ราชอุทยาน จึ่ง จำ ต้อง รวบ รวม เรื่อง เรียบ เรียง เพียง เท่า ที่ หา หนังสือ ได้ ใน เวลา นี้ ถ้า ท่าน ทั้งหลาย ผู้ ใด เห็น ความ บก พร่อง อยู่ ใน หนังสือ ที่ พิมพ์ ใน สมุด เล่ม นี้ จง เข้า ใจ เหตุ ดัง แสดง มา นี้ เทอญ

ว่า ด้วย มูล เหตุ ที่ จะ เสด็จ ประพาศ ๒ คราว นั้น

ตาม เนื้อ ความ ที่ ได้ ทราบ มา ปรารภ ได้ มี มา แต่ ครั้ง ทำ หนังสือ สัญญา ทาง พระราชไมตรี กับ ต่าง ประเทศ เมื่อ ในรัชกาล ที่ ๔ พระบาท สมเด็จ พระ จอม เกล้า เจ้า อยู่ หัว ได้ ทรง พระราช ดำริห์ เห็น ว่า การ งานใน เมือง ไทย ที่ นิยม ตาม แบบ แผน จีน มา แต่ ก่อน นั้น พ้น สมัย เสีย แล้ว จะ ต้อง หัน เหียน เปลี่ยน แบบ แผน การ งาน ไป ทาง อย่าง ฝรั่ง ทรง สืบ สวน แบบ แผน การ งาน ของ ฝรั่ง มา แต่ แรก แล โปรด ให้ ราช ทูต ไทย ออก ไป ยุโรป ถึง ๒ คราว ครั้น ถึง ปี ระกา จุลศักราช ๑๒๒๓ พ. ศ. ๒๔๐๔ โปรด ให้ พระเจ้า ลูก ยาเธอ กรมหมื่นวิศณุนารถนิภาธร ซึ่ง หลัก แหลม อยู่ ใน เจ้า นาย ชั้น หนุ่ม ใน เวลา นั้น กับ สมเด็จ เจ้า พระยา บรม มหาศรีสุริยวงษ์ แต่ ยัง เปน เจ้า พระยา ศรีสุริยวงษ์ ที่ สมุห พระ กลาโหม

ซึ่งเปนหัวน่าจัดการงานร่วมพระราชดำริห์ พร้อมกันออกไปดูการต่าง ๆ ที่เมืองสิงคโปร์แลเมืองบีนัง ครั้งนั้นกรมหลวงพิชิตปรีชากรแต่ยังทรงพระเยาว์ก็ได้เสด็จไปกับสมเด็จเจ้าพระยาด้วย ต่อมาเมื่อปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๓๐ พ.ศ. ๒๔๑๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จลงไปทอดพระเนตรสุริยอุปราคาหมดดวงที่ตำบลหว้ากอ แขวงจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อเสด็จประทับอยู่ที่นั่น เซอแฮรีออดเจ้าเมืองสิงคโปร์ขึ้นมาเฝ้า เชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาศเมืองสิงคโปร์ ได้มีรับสั่งรับว่าจะเสด็จ แต่ตระเตรียมในคราวนั้นไม่ทัน เสด็จกลับขึ้นมากรุงเทพ ฯ ก็ทรงพระประชวรสวรรคตเสียในปีนั้น เรื่องพระราชดำริห์ที่จะเสด็จเมืองต่างประเทศตั้งต้นมีมาแต่ในรัชกาลที่ ๔ ดังแสดงมานี้

ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติยังไม่ได้ทรงว่าราชการแผ่นดินเอง ด้วยมีพระชันษาได้เพียง ๑๖ ปี สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์เปนผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เหตุที่จะเสด็จประพาศเมืองสิงคโปร์แลเมืองเบตาเวียนั้น ข้าพเจ้าเคยได้ยินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งเล่า บางทีข้าพเจ้าจะจำกระแสรับสั่งบกพร่องไปบ้าง แต่คงไม่ผิดในใจความ รับสั่งว่า เรื่องพระเจ้าแผ่นดินที่ยังทรงพระเยาว์ว่าราชการเองไม่ได้ แลที่มีรีเยนต์สำเร็จราชการแทนพระองค์อย่างเมื่อแรกรัชกาลที่ ๕ นั้น ถึงเคยมีในเมืองไทยมาแต่ก่อน ก็ช้า

นาน หลาย ร้อย ปี มา แล้ว ตัว อย่าง ที่ ปรากฎ มา ใน พระราชพงษาวดาร ก็ไม่ สู้ เปน มงคล เพราะฉนั้น ใน สมัย นั้น คน ทั้งหลาย จึ่ง พา กัน คาด คะเนไปต่าง ๆ ว่า จะเปน อย่าง นั้น บ้าง ว่า จะเปน อย่าง นี้ บ้าง ที่ หวาด หวั่น เกรง เหตุ ร้าย ก็ มี มาก ฝ่าย ข้าง สมเด็จ เจ้า พระยา บรม มหาศรีสุริย วงษ์ ซึ่ง เปน ผู้ สำเร็จ ราชการ ก็ ที่ จะลำบากใจ อยู่ เหมือน กัน ด้วย เห็น คน พา กัน หวาด หวั่น เช่น ว่า แล เปน เวลา เริ่ม ฝรั่งเข้า มา เกี่ยว ข้อง ด้วย การ ที่ เปน ริเยนต์ อย่างไร ใน เมืองไทย ก็ไม่ มี แบบ แผน มา แต่ ก่อน จึ่ง เอาใจใส่ สืบ สวน ถาม ตาม พวก ชาว ต่าง ประเทศ ที่ เชื่อ ถือ ถึง แบบ แผน ริเยนต์ ต่าง ประเทศ ทาง ยุโรป เขา ทำ อย่างไร ๆ กัน ได้ คำ ตัก เตือน ว่า สมเด็จ พระเจ้า แผ่น ดิน สยาม ก็ ทรง พระเจริญ พ้น เวลา เล่า เรียน ในโรง เรียน แล้ว ทาง ดี ที่ สุด นั้น ควร จะ ให้ เสด็จไป ทอด พระเนตร เมือง ต่าง ประเทศ ให้ได้ เห็น การ งาน แล วิธี ปกครอง ของ เมือง ศีวิไลย จะได้ เปน ประโยชน์ แก่ พระองค์ เวลา เมื่อ ทรง พระเจริญ ถึง เวลา ทรง ปกครอง บ้าน เมืองได้ ด้วย พระองค์ เอง สมเด็จ เจ้า พระยา บรม มหาศรี สุริย วงษ์ เห็น ชอบ ด้วย คำ ตัก เตือน อันนี้ จึ่ง คิด อ่าน เรื่อง การ เสด็จ ประพาส เมือง ต่าง ประเทศ ในครั้งนั้น

เจ้า พระยาภาณุวงษ์ ฯ เล่าให้ข้าพเจ้า ฟังว่า มี ปัณหา เกิด ขึ้น ว่า จะ เสด็จ ประพาส ที่ไหน บ้าง พระบาท สม เด็จ พระจุล จอม เกล้า เจ้า อยู่ หัว จะใคร่ เสด็จให้ ถึง ยุโรป แต่ สม เด็จ เจ้า พระยา ฯ ไม่ ยอม สมัคให้ เพียง เสด็จ เมือง สิงคโปร์ ด้วย ท่านได้ เคยไป เห็น มาเอง แล้ว อ้าง ว่า

จะเสด็จไปไกลกว่านั้นเปนการลำบาก แลหาเรือแพยาก เมื่อว่ากันไปมาจึงตกลงกะว่าจะเสด็จเมืองสิงคโปร์แลชวาคราว ๑ ถ้าเปนการเรียบร้อยดี อีกคราว ๑ จะเสด็จถึงประเทศอินเดีย ซึ่งกล่าวกันว่าก็ศิริวิไลยคล้ายกับยุโรปอยู่แล้ว เมื่อเปนการตกลงจึงบอกไปถึงรัฐบาลอังกฤษ แลรัฐบาลฮอลันดา ทั้ง ๒ รัฐบาลนั้นก็แสดงความยินดีรับจะจัดการรับเสด็จให้สมพระเกียรติยศ รัฐบาลอังกฤษโดยเฉภาะที่ปรากฏว่าอุดหนุนความดำริห์ ซึ่งจะเสด็จประพาศเมืองต่างประเทศในครั้งนั้นเปนอันมาก เรื่องมูลเหตุแห่งการเสด็จประพาศข้าพเจ้าได้ทราบความดังอธิบายมานี้

ถ้าจะว่าด้วยผลของการเสด็จประพาศต่างประเทศ ๒ คราวนี้ มีคุณแลเปนประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างไร จะพรรณาให้ถ้วนถี่ก็คือเล่าเรื่องพระราชพงษาวดารในรัชกาลที่ ๕ อันการเสด็จประพาศครั้งนี้ เปนต้นเค้าให้มีการเปลี่ยนแปลงให้บ้านเมืองมีความศุขความเจริญโดยลำดับมา จนยิ่งกว่ายุคไหน ๆ ที่เคยปรากฏมาในพระราชพงษาวดาร แต่ว่าเช่นนี้ต้องเข้าใจว่าเปนคำพูดในชั้นหลังเมื่อแลเห็นการทั้งปวงแล้ว แต่ในสมัยนั้นคนทั้งหลายจะเห็นกันโดยมากว่าอย่างไรก็น่านึกอยู่ ด้วยในเวลาเมื่อเสด็จประพาศครั้งนั้น ไทยเราชายยังตัดผมมหาดไทย หญิงยังตัดผมปีก แม้ผู้ลากมากดีก็ยังไม่สวมถุงน่องรองเท้า ยังหมอบคลานเฝ้าแหนอยู่ทุกแห่ง ไม่ต้องป่วยกล่าวไปถึงการอื่น พอเสด็จกลับก็เริ่มเปลี่ยนแปลง ตั้งต้นแต่เลิกตัด

ผม มหาด ไทย แล้ว แต่ง ตัว สวม ถุง น่อง รอง เท้า ใส่ เสื้อ พอก แล มี ธรรม เนียม ยืน เฝ้า เปน ต้น แล้ว แก้ ไข เปลี่ยน แปลง ขนบ ธรรมเนียม อย่าง อื่น ๆ ต่อ มา จน ถึง เลิก ทาษ กรรมกร แล การเปลี่ยน แปลง อย่าง อื่น ๆ อัน ปรากฎ โดย ลำดับ มา ด้วย อำนาจ พระ ปรีชา ญาณ แล พระ อุสาหะ ของ พระบาท สมเด็จ พระ จุลจอม เกล้า เจ้า อยู่ หัว พระองค์ นั้น จน ตลอด รัชกาล

ใน เวลา พิมพ์ หนังสือ เรื่องนี้ เจ้าภาพ ได้ มี แก่ ใจ ช่วย ขวน ขวาย มาก อยาก จะ ให้ มี รูป ซึ่ง ถ่าย ใน เวลา เสด็จ คราว นั้น ด้วย พระยา เพ็ชรพิไชย เอา เปน ธุระ หา รูป ต่าง ๆ มา ให้ ข้าพเจ้า เลือก กับ ทั้ง รูป พระยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน แล้ว เจ้าภาพ รับ ไป เปน ธุระ จัด การ พิมพ์ มา ให้ เย็บ เข้า ใน สมุด เจ้าภาพ ควร ได้ รับ ความ ขอบใจ ของ ท่าน ทั้ง หลาย ผู้ อ่าน หนังสือ เรื่อง นี้ โดย เฉภาะ

อนึ่ง เจ้า ภาพ ได้ ส่ง หัว ข้อ ประวัติ ของ พระ ยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน มา ให้ ข้าพเจ้า ด้วย มี ความ ประสงค์ จะ ให้ เก็บ เนื้อ ความ เรียบ เรียง ลง ใน คำนำ นี้ พอ เปน สังเวควัตถุ แก่ ท่าน ทั้งหลาย ผู้ น้อม ใน วิบัสสนา ญาณ แล เปน ที่ ระฤก ถึง แก่ ท่าน ทั้งหลาย ผู้ ที่ เปน ญาติ แล มิตร สหาย ของ พระยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน ประวัติ ของ พระยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน มี เนื้อ ความ ดังนี้

ประวัติ พระยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน

พระยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน (แฉล้ม อมาตยกุล) เกิด เมื่อวัน อาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ ปีจอ จุลศักราช ๑๒๑๒ ใน ปลาย รัชกาล ที่ ๓ ตรง กับ วัน ที่ ๒๓ มินาคม พ.ศ. ๒๓๙๓

ตระกูล ของ พระยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน สืบ เนื่อง มา แต่ พระยามหาอำ-มาตย์ (บ้อม) ซึ่ง เมื่อ เปน พระสุริยภักดี มี ความชอบ ใน การ ศึก เวียงจันท์ ครั้ง รัชกาล ที่ ๓ นั้น พระยา มหา อำมาตย์ (บ้อม) มี บุตร ทำ ราชการ ๕ คน ธิดา ทำ ราชการ คน ๑ คือ

๑ พระยา ธรรมสารนิติ (พลับ)

๒ พระ อินทราธิบาล (สุ่น)

๓ พระยา อุไทยมนตรี (ขลิบ)

๔ นายโหมด กระสาปนกิจโกศล

๕ พระยา ธรรมสารนิติ (ตาด)

๖ ธิดา นั้น คือ ท้าว ทรงกันดาล (วรรณ)

นายโหมด อมาตยกุล แต่ง งาน กับ พลอย ไกรฤกษ์ ธิดา พระยา โชฎึกราช เศรษฐี (ทองจีน) มี บุตร ธิดา ด้วย กัน คือ

๑ สำอาง ได้ เปน พระ ปรีชา กลการ แล้ว เปน โทษ

๒ พระยา เพ็ชรพิไชย (เจิม)

๓ พระยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน (แฉล้ม)

๔ ท่าน ทรามสงวน ต. จ. ภรรยา พระยา อภัยรณฤทธิ (ถวิล) บุตร พระยา ธรรมสารนิติ (ตาด)

นาย โหมด อมาตยกุล เปน ผู้ หนึ่ง ซึ่ง เอา ใจ ใส่ ศึกษา วิชา ช่าง กล แล วิชา ธาตุ อย่างฝรั่ง มา แต่ เมื่อ เปน มหาดเล็ก อยู่ ใน รัชกาลที่ ๓ มี เรื่อง ราว ใน จดหมาย เหตุ ของ หมอ บรัดเล จด แล พิมพ์ ไว้ ใน หนังสือ บาง กอก คา

เสนดาเล่มประจำปี คฤศตศก ๑๘๗๐ – ๑๘๗๑ ว่า เมื่อ ในรัชกาล ที่ ๓ นั้น ผู้ที่ เอา ใจ ใส่ ศึกษา วิชา ช่าง อย่าง ฝรั่ง มี ๓ คน คือ

พระบาท สมเด็จ พระปิ่น เกล้า เจ้า อยู่ หัว แต่ ยัง เปน สมเด็จ พระ เจ้า น้อง ยาเธอ เจ้าฟ้า กรมขุน อิศเรศรังสรรค์ ทรง ศึกษา ใน วิชา จักรกล ตั้ง โรง เครื่อง จักร ขึ้นเปน ปฐม ที่ มี ใน เมือง ไทย ได้ ทำ เรือ กล ไฟ ที่ มี เปน ลำแรก ในเมือง นี้

สมเด็จ เจ้า พระยา บรมมหา ศรี สุริยวงษ์ แต่ ยังเปน หลวง นายสิทธิ เปน ผู้ เอา ใจ ใส่ ใน วิชา ต่อ เรือ ได้ พยายาม จน ต่อ เรือ ใบ อย่าง ฝรั่ง ขึ้น ได้ เปน เหตุ ให้ ไทย ใช้ เรือ กำปั่น ค้า ขาย แทน เรือ สำเภา จีน แต่ นั้น มา ถึง เรือ กำปั่น หลวง ก็ เปลี่ยน ไป เปน อย่าง ฝรั่ง แต่ ครั้ง นั้น

ส่วน นายโหมด อมาตยกุล นั้น เอา ใจ ใส่ ใน กระบวน เครื่อง จักร กล แล วิธี ประสม ธาตุ กำลัง พาหนะ น้อย กว่า ท่าน ทั้ง ๒ ที่ กล่าว มา แล้ว พยายามโดย ลำพัง ตน เอง จน ทำ เครื่อง มือ กลึง เกลียว แล เครื่อง แช่ ทอง อย่าง ฝรั่งได้ แต่ นายโหมดไม่ ได้ มี ตำแหน่ง ราชการ เมื่อใน รัชกาล ที่ ๓ ด้วย เกิดระแวง ผิด เพราะเหตุ อย่าง ๑ ซึ่ง อาจจะเห็น กันว่า น่า หัวเราะใน เวลา นี้ คือ เอา หนังสือ พระ ราช กำหนด กฎหมาย ส่ง ให้ หมอ บรัดเล พิมพ์ เกิด ความ ต้อง เก็บ หนังสือ นั้น หมด ด้วย ถือ กันใน เวลา นั้น ว่า ทำ โดยไม่ ได้ รับ อนุญาต รัฐบาล ก่อน เปน การ ล่วง ละเมิด จน ถึง รัชกาล ที่ ๔ จึง ทรงตั้ง นายโหมด อมาตยกุล เปน นาย พิจิตรสรรพการ หุ้ม แพร แล้ว ต่อ มา เปนที่ พระวิสูตร โยธามาตย์ ครั้นเมื่อตั้งโรงกระสาปน์ สิทธิการ

ขึ้น เปน ครั้ง แรก เมื่อ ในรัชกาล ที่ ๔ จึ่งโปรดให้ เปน ที่ พระยา กระสาปนกิจ โกศล เจ้า กรมโรง กระสาปน์ ด้วย เปน ผู้ มี ชื่อ เสียง ว่า ชำนาญ กระบวน ช่าง กล แล กระบวน ธาตุ มา แต่ในรัชกาล ที่ ๓ นาย โหมด ฝึก หัด บรรดา บุตร ใน วิชา เหล่า นั้น มา แต่ ยัง เด็ก ด้วย กัน ทุก คน ด้วย เหตุ นี้ บรรดา บุตร ของ นายโหมด จึ่ง ชำนาญ การ ช่าง กล แล กระบวน ธาตุ มาก บ้าง น้อย บ้าง แล ได้ รับ ราชการในโรง กระสาปน์ เปน เดิม มา ด้วย กัน ทุก คน

พระยา อภิรักษ์ ราช อุทยาน ถวาย ตัว เปน มหาดเล็ก ใน รัชกาล ที่ ๔ เมื่อ ปี ชวด พ.ศ. ๒๔๐๗ เมื่อ เปนมหาดเล็ก เปน แต่ ช่วย บิดา ทำ ราชการ ในโรง กระสาปน์ แล การ ตั้งโรง แก๊ส คือ ประทีป ลม การ ถ่าย รูป แล ทำ โคม ลอย อย่างฝรั่ง อันอยู่ ในวิชาสำหรับ สกุล นี้ ใน ครั้ง นั้น ถึง รัชกาล ที่ ๕ ได้ พระราชทาน สัญญาบัตร เปน หลวง พินิจจักรภัณฑ์ ปลัดกรม โรง กระสาปน์ เมื่อ ปี มะเส็ง พ.ศ. ๒๔๑๒ เปน ผู้ หนึ่ง ซึ่ง อยู่ ในชั้น หนุ่ม ที่ ทรง ใช้ สอย ใกล้ ชิด ติด พระองค์ รับ ราชการ เบ็ดเสร็จใน การ อย่างใหม่ ๆ ต่าง ๆ เช่น แต่ง พระ ที่ นั่ง แล ตำหนัก รักษาเปน ต้น ใน เวลา นั้น สมเด็จ พระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ แล ข้า ราชการ ที่ รับ ราชการใกล้ ชิด ติด พระองค์ ได้ สมาคมคุ้น เคย กับ พระยาอภิรักษ์ ฯ มี หลาย พระองค์ หลาย ท่าน จึงเปน มิตร สนิทสนม ต่อมา จน ตลอด อายุ ของ พระยาอภิรักษ์ ฯ พระยาอภิรักษ์ ฯ ได้ พระราชทาน เครื่อง ราชอิศริยาภรณ์ มงกุฎสยาม ชั้น ที่ ๕ วิจิตราภรณ์ ใน ปี แรก ที่ สร้าง เครื่องราชอิศริยาภรณ์นั้น

เมื่อ ปี จอ พ.ศ. ๒๔๑๗ ทรง สร้าง สวน สราญ รมย์ โปรดให้ พระ

า อภิรักษ์ ราชอุทยาน แต่ ยัง เปน หลวง พินิจจักรภัณฑ์ เปน ผู้ ดู แล การ มา แต่ แรก สร้าง ใน ปี นั้น มี เหตุ ถึง ที่ โรง ทำไฟ แก๊ส ใน พระบรมมหาราชวัง อยู่ ตรง พระที่ นั่ง ภาณุมาศ จำรูญ ทุก วัน นี้ ถูก ขึ้น โปรด ให้ ย้าย โรง แก๊สไป สร้างใหม่ ที่ น่า วัด สุทัศน์ ตรง ที่ สร้าง ตลาด เสา ชิง ช้า ทุกวัน นี้ แล ยัง ท่อใช้ไฟ แก๊ส ทั้งใน พระบรมมหาราชวัง แล ถนน ใน พระนครด้วย จึง โปรด ให้ พระยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน เปน ผู้ บังคับ การ โรง แก๊ส ด้วย อีก อย่าง ๑ ได้ พระราชทาน เหรียญ บุษปมาลา เปน บำเหน็จ ใน วิชา ช่าง เมื่อ ปี กุญ พ.ศ. ๒๔๑๘

ถึง ปี เถาะ พ.ศ. ๒๔๒๒ เกิด อุปัทว เหตุ ขึ้น ใน สกุล บิดา แล พี่ ชาย ทั้ง ตัว พระยา อภิรักษ์ ฯ ต้อง รับ พระราชอาญา พระยาอภิรักษ์ ฯ เอง ถูก ถอด จาก ยศ บันดา ศักดิ แล ตำแหน่ง ไม่ ได้ ทำ ราชการ อยู่ ๑๙ ปี ใน เวลา ระหว่าง นี้ พระยาอภิรักษ์ ฯ ประกอบ การ ทำ มา หา เลียง ชีพ ด้วย การ ต่าง ๆ แต่ เปน ผู้ มี นิไสย อยู่ ใน ทางวิชา จึง คิด ตั้ง บริษัท ไฟ ฟ้า ขึ้น เปน ที่ แรก ซึ่ง ภาย หลังได้ โอน มา เปน บริษัทไฟฟ้า สยาม ทุก วันนี้ ต่อ มา พระยาอภิรักษ์ ฯ ตั้งโรง ทำ น้ำแข็ง ขึ้น ขาย ทำ ได้ ประโยชน์ ยืด ยาว มา หลาย ปี

มา ถึง ปี จอ พ.ศ. ๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว ทอดพระเนตรเห็นพระยาอภิรักษ์ ฯ ในโอกาศอันใดอันหนึ่ง ทรงพระปรารภ สงสาร จึง ทรง พระกรุณาโปรด เกล้า ฯ ให้ กลับไป รับ ราชการ เปน เจ้า กรม พระราชอุทยาน สราญรมย์ ดัง แต่ ก่อน แล้ว พระราชทาน สัญญาบัตร

เปน พระยาอภิรักษ์ ราชอุทยาน เมื่อ ปี กุญ พ. ศ. ๒๔๔๒ ครั้น ต่อ มา เมื่อ ทรง สร้าง พระราชวัง ดุสิต โปรดให้ ไป ดู การ ทำ สวน ใน บริเวณ พระ ราชวัง แล้ว เปน ผู้ จัด การ โรง ทำโซดา ดุสิต มา จน ตลอด รัชกาล

ตั้ง แต่ พระยา อภิรักษ์ ฯ กลับ เข้า ทำ ราชการ ใน คราว หลัง ได้ พระราชทาน เครื่อง ราชอิศริยาภรณ์ ช้าง เผือก ชั้น ที่ ๔ ภูษนาภรณ์ เมื่อ ปีชวด พ. ศ. ๒๔๔๓

ได้ พระราชทาน เครื่อง ราชอิศริยาภรณ์ มงกุฎ สยาม ชั้น ที่ ๓ มัณฑ นาภรณ์ กับ เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๔ ชั้นที่ ๕ เมื่อปีวอก พ. ศ. ๒๔๔๗

ได้ พระ ราชทาน เหรียญ รัตนา ภรณ์ รัชกาล ที่ ๕ ชั้นที่ ๔ เมื่อ ปี มะเมีย พ.ศ. ๒๔๕๐

ใน รัชกาล ปัจจุบันนี้ เมื่อ ทรง ตั้ง คณะ เสือ ป่า พระยา อภิรักษ์ฯ สมัค เข้า เปน เสือ ป่า อายุได้ ๖๒ ปี ต้อง อยู่ ใน กอง นอก แต่ พยายาม ไป ทำ การ ตาม น่าที่ เสือ ป่าเสมอ ทรง พระ ราชดำริห์ เห็น ว่า เปน ผู้ หมั่น จึ่ง พระ ราชทาน สัญญาบัตร ให้ เปน นาย หมู่ ตรี เสือ ป่า เมื่อ เดือนกรกฎา คม ปี ชวด พ. ศ. ๒๔๕๕ แต่ พระยา อภิรักษ์ ฯ จับ มี อาการ ป่วย เปน โรค ปัศสาวะ พิการ มาเสียแล้ว ร่าง กาย ทรุด โทรม ลง ทุก ที จะไปรับ ราชการ ตาม ตำแหน่งไม่ได้ จึ่ง ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ฯ พระ ราชทาน เบี้ย บำนาญ ต่อ มา พระยา อภิรักษ์ ฯ มี อาการ ป่วย หนัก จวน จะ ถึง แก่ กรรม หลาย ครั้ง จน ถึง ตัว เอง เตรียม ต่อ หีบ ศพ สำรองไว้ แต่ อาการ ทรุด ลง แล้ว กลับ คลาย ขึ้น เปน อย่าง นี้ มา หลาย คราว มา จับ ป่วย หนัก

อีก เมื่อ เดือน ธันวาคม ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงให้พาไปรักษาตัว อยู่ที่โรงพยาบาล จุฬาลงกรณ์ อาการโรคเหลือที่จะเยียวยาได้ พระยา อภิรักษ์ฯ ถึงแก่กรรม เมื่อเวลา ๓ ยาม วันที่ ๒๓ ธันวาคม ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๙ คำนวณอายุ ได้ ๖๗ ปี บุตร ภรรยา รับ ศพ กลับ มา บ้าน ได้ พระราชทาน น้ำ อาบ ศพ แล หีบ ทอง ทึบ รอง ศพ เปน เกียรติยศ

พระยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน แต่งงาน หนแรก กับ อำพัน บุรณศิริ ธิดา พระยา ธรรมจรัญยา นุกูล มนตรี มี บุตร ธิดา ด้วย กัน คือ

๑ ประไพ ธิดา เปน ภรรยา พระยา พิทักษ์ ทวย หาญ. ทองดำ กฤษณามระ

๒ บุตร คือ พระยา ราชพินิจจัย (อุไทยวรรณ)

ต่อ มา พระยา อภิรักษ์ ฯ แต่ง งาน กับ อนงค์ อมาตยกุล ธิดา พระยา ธรรมสำรนิติ (ตาด) มี บุตร ธิดาด้วยกัน คือ

๑ วรนาฏ ธิดา

๒ นาย นาวาเอก พระ นรินทรรังสรรค์ (สุริเยศ)

๓ ประยงค์ ธิดา ทำราชการฝ่ายใน ในรัชกาลที่ ๕

๔ ปุก ธิดา

๕ ว่าที่ รองเสวกตรี เศกสม

กรรมการ ขอ อนุโมทนา กุศล บุญ ราษี ซึ่ง บุตร ภรรยา แล ญาติ ได้ บำเพ็ญใน การ ปลง ศพ พระยา อภิรักษ์ ราชอุทยาน แล ขอ อนุโมทนา

กุศล ซึ่งได้รับ พิมพ์ หนังสือใน หอ พระ สมุด สำหรับ พระ นคร ... ใด เชื่อ ว่า ท่าน ทั้งหลาย ผู้ ได้ อ่าน หนังสือ นี้ จะ อนุโมทนา ด้วย ทั่ว กัน

ดำรงราชานุภาพ สภานายก

หอ พระ สมุด วชิรญาณ

วันที่ ๒๓ เมษายน พระ พุทธ ศักราช ๒๔๗๐

สารบาน

เสด็จ ประพาศ สิงคโปร์ เบตาเวีย

ระยะ ทาง เสด็จ ประพาศ อินเดีย

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ (ผ.ท.น.)

รูปหมู่เสด็จสิงคโปร์

รูป หมู่ คราว เสด็จ สิงคโปร์

๑ เจ้า พระยา ภาณุวงษ์ มหาโกษาธิบดี

๒ สมเด็จ เจ้า ฟ้า ภาณุรังษี สว่าง วงษ์

๓ พระ บาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว

๔ นาย ราชา ณัตยา นุหาร

๕ พระยา สุรศักดิ มนตรี

๖ พระ สุนทรา นุกิจ (หนู)

๗ นาย เจิก (พระ ยา เทพ อรชุณ)

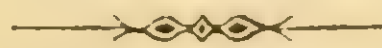
๘ พระ องค์ เจ้า ศุข สวัสดิ

๙ เจ้า หมื่นไวย วรนารถ

๑๐ หลวง วิเศษ พจน การ

๑๑ เจ้า หมื่น สรรพเพธ ภักดี

จดหมายเหตุเสด็จประพาศเมืองสิงคโปร์ แลเมืองเบตาเวีย ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕

วัน ๕ ฯ๔ ๔ ค่ำ ปีมะเมียโทศก ศักราช ๑๒๓๒ เวลา ๕ โมงเช้า ออกเรือพระที่นั่งพิทยัมรณยุทธ จากท่าราชวรดิษฐ

ข้าราชการที่ตามเสด็จพระราชดำเนินนั้น ผู้ที่มีเครื่องยศ[๑] สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุขสวัสดิ (กรมหลวงอดิศรอุดมเดช) ๑ เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหม ๑ เจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี ๑ พระยาสุรศักดิมนตรี (แสง) ๑ เจ้าหมื่นสรรพเพธภักดี (เจ้าพระยานรรัตนราชมานิต โต) ๑ เจ้าหมื่นไวยวรนารถ (พระยาประภา

---

๑ ที่เรียกว่าเครื่องยศ คือแต่งยุนิฟอร์ม ผู้ที่ไปตามเสด็จคราวนั้น จัดเปน ๒ พวก ที่ไปในกระบวนตามเสด็จติดพระองค์มีเครื่องแต่งตัวตามยศ นอกจากนั้นแต่งเครื่องปรกติ เครื่องแต่งตัวตามยศตามเสด็จคราวนั้น ข้างฝ่ายพลเรือนใช้เสื้อปักแพรสีน่าเงินแก่ ปักทองคอแลข้อมือ ขลิบทองน่าอก คาดเข็มขัดนอกเสื้อ มีกระบี่พลเรือนติด

กรวงษ์ ชาย) ๑ เจ้าหมื่นเสมอใจราช (พระยามนตรีสุริยวงษ์ ชื่น) ๑ นายราชาณัตยานุหาร (เจ้าพระยาภาสกรวงษ์) ๑ พระชลธารพินิจจัย (ฉุน) ๑ หลวงสิทธินายเวร (พระอินทรเทพ ทับ) ๑ หลวงพิจารณ์จักรกิจ (พระยาเพ็ชรพิไชย เจิม) ๑ นายจ่ายวด (หลวงสิทธินายเวร สมบุญ) ๑ หลวงวิสูตรสาครดิษฐ (พระยาวิสูตรสาครดิษฐ กัปตันยอนบุช) ๑ รวม ๑๔ ทหารรักษาพระองค์ นายทุ้ย (พระยาราชานุประพันธ์) ๑ นายบุศย์ (พระยาอภัยรณฤทธิ) ๑ นายดั่น (พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์) ๑ นายเล็ก (หลวงศิลปสารสราวุธ) ๑ นายเจ๊ก (พระยาเทพอรชุน) ๑ นายเจี๊ยม (พรหมประสาทศิลป์) ๑ รวม ๖ นาย ที่ไม่มีเครื่องยศ พระยาศรีสุนทรโวหาร (ฟัก) ๑ พระยาอมรสาตรประสิทธิศิลป์ (พระยาแพทยพงษา รอด) ๑ พระพิบูลย์โกษากร (พระยาโชฎึก เถียร) ๑ หลวงราโชวาท (พระยาสัมพาหบดีแก้ว) ๑ ขุนสมุทโคจร (เจ้าหมื่นเสมอใจราช จู) ๑ รวม ๕ นาย คนใช้มีเครื่องยศ นายวรกิจบรรหาร (หลวงสิทธินายเวร เที่ยง) ๑ นายพิจารณ์สรรพกิจ (พระยาอภัยพิพิธ ดุ่น) ๑ รวม ๒ นาย รวมทั้งสิ้น เจ้านายขุนนางมีเครื่องยศ ๑๘ ทหารรักษา

สายเข็มขัด นุ่งผ้าไหมสีน้ำเงินแก่ ถุงเท้าขาว รองเท้าหนังดำ หมวกเฮลเม็ดแพรขนสีดำ นายทหารแต่งเครื่องทหารมหาดเล็ก เสื้อปีกสีนกพิราบ คาดสายกระบี่ นุ่งผ้าไหมสีเดียวกัน ถุงเท้าขาว รองเท้าหนังดำ หมวกรูปทรงถัง

พระองค์ ๖ คนใช้มีเครื่องยศ ๒ ขุนนางไม่มีเครื่องยศ ๕ รวม ๒๗ คนในเรือ คนใช้ขุนนาง กุ๊กบ๋อยเลี้ยงขุนนาง กลาสี ทหารมรีน รวม ๑๘๓ รวมเจ้าขุนนาง ไพร่ คนใช้ ที่ไปในเรือพระที่นั่ง ๒๐๘ คน

เมื่อเรือพระที่นั่งใช้จักรไปกลับเรือที่ปากคลองหลอดแล้วล่องไปตามลำแม่น้ำ เวลาเที่ยงแล้ว ๓๕ นาที ถึงปากลัดบน เวลาบ่ายโมงครึ่งถึงปากลัดล่าง เวลาบ่าย ๒ โมงเศษถึงน่าเมืองสมุทปราการทอดสมอหยุดเหนือหาดพระเจดีย์กลางน้ำ เสด็จทรงเรือบตขึ้นไปนมัสการพระสมุทเจดีย์ กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จออกไปคอยส่งเสด็จอยู่น่าเมืองสมุทปราการ เสด็จมาเฝ้าที่พระสมุทเจดีย์[๒] แล้วเสด็จกลับลงมาเฝ้าที่เรือพระที่นั่ง ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงใช้จักรออกจากที่ทอด เวลาบ่าย ๔ โมง ๔๓ นาที ถึงที่ตื้นสันดอนน้ำภูก ๘ ศอกคืบ เวลาบ่าย ๕ โมง ตกน้ำภูก ๕ วา ถึงที่ทอดกำปั่นพบเรือราญรุกไพรีกลับมาทอดอยู่ แจ้งความว่า ออกไปถึงน่าเมืองชุมพรแล้ว สูบชำรุดไปไม่ได้ ต้องกลับเข้ามา เรือสยามูปสดัมภ์ทอดอยู่ที่นั้นด้วย จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เอาเรือไฟลำเล็กไปรับ จมื่นทิพเสนา (พระยาประชุมประชานารถ เอี่ยม) จมื่นราชามาตย์ (พระยามหาเทพ จุ้ย) พระยาสมุทบุรานุรักษ์ (พระยาอรรคราชนารถภักดีเนตร เปนไวสกงสุลสยามอยู่สิงคโปร์) ไปลงเรือสยามู แล้วเรือพระ

---

๒ กรมพระราชวังบวร ฯ มีน่าที่ทรงทำการซ่อมแซมป้อมเมืองสมุทปราการอยู่ในเวลานั้น จึงลงไปคอยส่งเสด็จที่เมืองสมุทปราการ

ที่นั่งใช้จักรไปจนเวลาย่ำค่ำ กัปตันตั้งเข็มเดินทางตรง ศีศะเรือตั้งทิศใต้ สู่ลมสำเภา เดินเคียงไปด้านตวันตกเกาะเหลื่อมเกาะไผ่ เวลายาม ๑ ถึงท้ายเกาะคราม เวลา ๒ ยามคะเนจะถึงน่าเมืองปราณ

เวลารุ่งขึ้นวัน ๖ ๕ ๔ ค่ำ ไม่เห็นฝั่งแลเกาะอะไรเลย จนเวลาย่ำค่ำถึงตรงเกาะเต่า แขวงเมืองชุมพร ออกมาห่างประมาณ ๒๗ ไมล์ เห็นแต่เกาะเขียวๆ ตั้งแต่เวลา ๒ ยามจนย่ำรุ่ง ลมสำเภาพัดกล้ามีคลื่น

เวลาย่ำรุ่งวัน ๗ ๖ ๔ ค่ำ เห็นเกาะกระน่าเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ข้างตวันออกเฉียงเหนือ เห็นฝั่งแลเขาแต่เขียวๆ เวลาเช้า ๒ โมงแล่นเรือตรงแหลมทราย ยังห่างปากอ่าวเมืองสงขลา ๓๐ ไมล์ เห็นตลิ่งแลเขาต้นไม้สูงๆบ้าง เวลาเช้า ๔ โมงถึงน่าแหลมทราย แลเห็นต้นตาลต้นมะพร้าวแลบ้านตามชายตลิ่ง เวลาเที่ยงแลเห็นกำปั่นทอดอยู่ปากอ่าวเมืองสงขลา เวลาบ่ายโมงหนึ่ง ๒๐ นาที ถึงที่ทอดปากอ่าวเมืองสงขลา น้ำลึก ๓ วาศอก เรือกลไฟประพาศอุดรสยาม เรือกลไฟเจ้าพระยา มาจอดอยู่ก่อน กับเรือกำปั่นลูกค้า ๓ ลำ พระยาสงขลา (เจ้าพระยาวิเชียรคีรี เม่น) พระสุนทรานุรักษ์ (เนตร ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา บุตรเจ้าพระยาวิเชียรคีรี เม่น) แลกัปตันบอตันนายเรือเจ้าพระยา มาเฝ้าที่เรือพระที่นั่ง เวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จขึ้นไปประทับที่พลับพลาแหลมทราย แล้วเสด็จทรงรถประพาศตามตลาดที่เมืองสงขลา เสด็จกลับเรือพระที่นั่งเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทรงฝาก

พระราชหัตถเลขาเข้ามาถึงเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการแผ่นดินกับเรือเจ้าพระยา เวลา ๒ ยาม เรือสยามูถึงทอดท้ายเกาะหนู เวลายาม ๑ พระสุนทรา พระยาสมุท มาเฝ้าในเรือพระที่นั่ง รับสั่งให้เรือสยามูออก ณวัน ๑ ๗ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมง

ณวัน ๑ ๗ ๔ ค่ำ เวลาบ่ายโมงเศษเสด็จไปประพาศตามสวนราษฎรริมเกาะยอ จนถึงโรงพวกจีนทำอ่างไห แล้วกลับถึงเรือพระที่นั่งเวลาทุ่มหนึ่ง เวลา ๗ ทุ่ม ใช้จักรออกจากท่าทอดสมอเมืองสงขลา

รุ่งขึ้นณวัน ๒ ๘ ๔ ค่ำ ถึงแหลมตานี เรือเดินห่างฝั่งประมาณ ๑๐ ไมล์ เวลาเช้า ๒ โมง ถึงตรงแหลมงู เปนพรมแดนเมืองตานีกับเมืองกลันตันต่อกัน เวลาเที่ยงเรือเดินฦกแล ไม่เห็นฝั่ง คะเนประมาณถึงน่าเมืองกลันตัน เวลาบ่าย ๓ โมง แลเห็นเกาะปรินเตียนใต้ปากอ่าวเมืองกลันตัน เวลาย่ำค่ำถึงท้ายเกาะปรินเตียน แลเห็นเกาะริดังห่างประมาณ ๒๐ ไมล์ เวลายามเศษถึงน่าเมืองตรังกานู เวลา ๒ ยามเศษ เห็นเกาะบราลา

วัน ๓ ๙ ๔ ค่ำ เวลาย่ำรุ่ง พ้นเกาะบราลา มาถึงน่าแหลมเขาตังโกรน เวลาเที่ยงเห็นเกาะนาค แขกเรียกว่าปูลูเทียวมั่น เวลาบ่าย ๔ โมงเห็นเกาะปูลูบีสัง ปูลูอ้อ ปูลูติงงี พร้อมกันทั้ง ๔ เกาะ เวลา ๓ ยามเห็นแสงเพลิงดวงใหญ่ที่หินขาวปากช่องเมืองสิงคโปร์ ตื่นประธมขึ้นพอทอดพระเนตร รับสั่งให้ใช้จักรเข้าไปให้ใกล้ แล้ว

รับสั่งให้ถอยออกไปนอกหินขาวประมาณ ๑๐ ไมล์ รอคอยเวลาให้สว่างจะทอดพระเนตรเส้าตะเกียงให้เห็นถนัด

ครั้นทอดพระเนตรแล้ว เวลาย่ำรุ่งวัน ๔ ฯ ๑๐ ๔ ค่ำ ใช้จักรเดินเรือไปตามช่องเมืองสิงคโปร์ เวลาเช้าโมงครึ่งถึงแหลมโรแมนเนียเปนที่สุดแผ่นดินเรียกว่าแหลมมลายู ตรงข้ามเกาะเมืองเรียว ซึ่งเปนเมืองขึ้นของวิลันดา เวลาเช้า ๒ โมง มิศเตอร์เบิ่น เจ้าท่าเมืองสิงคโปร์ใช้เรือกลไฟชื่อปรุโตมากับพระยาอัษฎงคตทิศรักษา (พระยาอนุกูลสยามกิจ ตันกิมเจ๋ง เปนกงสุลสยามที่เมืองสิงคโปร์) หลวงพิเศษพจนการ (พระยาอรรคราชนารถภักดี หวาด) ออกมารับเสด็จถึงเรือพระที่นั่งที่แหลมยะโฮ่ เรือพระที่นั่งรอจักรหยุดเรือพระที่นั่งรับทั้ง ๓ นายขึ้นมาเฝ้า มิศเตอร์เบิ่น ถวายหนังสือพิมพ์ ว่าด้วยเกาวนาแลพ่อค้าพร้อมใจกันจัดการรับเสด็จด้วยความยินดี ๑๓ ข้อ มีแจ้งอยู่ในหนังสือพิมพ์นั้น แล้วมิศเตอร์เบิ่น ก็นำเรือพระที่นั่งแล่นไปตามช่องถึงที่ทอดสมอตรงน่าท่ายอนสตอนเบ้ยเวลา ๔ โมงเช้า ทอดสมอเรือพระที่นั่งห่างฝั่งประมาณ ๑๕ เส้น

(หนังสือพิมพ์ที่มิศเตอร์เบิ่น ถวายนั้น คือหมายรัฐบาลสั่งเตรียมการรับเสด็จ สำเนามีพิมพ์ไว้ในหนังสือสยามเรโปสิตอรี่ ปีคฤศตศก ๑๘๗๓ ดังนี้

หมายรัฐบาลที่ ๒๖

การรับเสด็จสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเมื่อเสด็จขึ้น ได้กะไว้ดัง

ต่อไปนี้ จึ่งโฆษนาให้ทราบทั่วกัน

๑ เมื่อแลเห็นธงราชธวัชเมื่อใด จะยิงปืนใหญ่ที่ป้อมแคนนิงนัด ๑ แลจะชักธงสยามขึ้นที่เสาธงสัญญาเปนสำคัญ

๒ วันแลเวลาซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จขึ้นนั้น จะบอกให้ทราบด้วยชักสัญญาเหมือนกับบอกเวลาส่งเมล์ฉนั้น สัญญาจะชักที่เสาธงสัญญาแลมีธงช้างหมายให้ทราบ จะชักสัญญาไว้ ๓ ชั่วโมงในเวลานั้นจะไม่ชักสัญญาอื่น

๓ เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเหยียบพระบาทขึ้นบก จะยิงปืนสลุตที่ป้อมแคนนิง

๔ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จขึ้นที่อ่าวคอลเยอร์ ผู้รั้งราชการเมือง บรรดากรมการผู้ใหญ่ แลผู้บังคับการทหารบกทหารเรือ ทั้งหัวน่ากระทรวงต่าง ๆ แลกงสุลต่างประเทศ ขอให้เข้าใจว่าได้รับเชิญไปรับเสด็จกับผู้รั้งราชการ

๕ ให้ทหารกรมที่ ๗๕ เปนกองเกียรติยศ ไปตั้งแถวคอยรับเสด็จที่เสด็จขึ้น

๖ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จจากท่าขึ้นบกไปที่ศาลานคราภิบาล ทรงรับคำถวายไชยมงคลที่นั้น ให้ทหารแขกมัทธราฐไปตั้งแถวเปนกองเกียรติยศที่น่าศาลา แลให้ทหารอาสาเมืองสิงคโปร์ไปยืนเปนกองเกียรติยศที่ข้างบนบันได

หมาย พล ตระเวน

ข้อ บังคับ ของ พล ตระเวน มี ดัง นี้ ประกาศไว้ ให้ คน ทั้งหลาย ทราบ คือ

๑ ตาม ความ ใน หมาย รัฐบาล ที่ ๒๒ นั้น ได้ ออก ข้อ บังคับ สำหรับ พล ตระเวน ให้ รักษา การ โดย กวด ขัน เวลา สมเด็จ พระเจ้า แผ่น ดิน สยาม เสด็จ มา เมือง สิงคโปร์ ดัง นี้

๒ เพื่อ จะ ไม่ให้ ผู้ คน พลุก พล่าน เวลา เสด็จ ห้าม มิให้ รถ ข้าม สพาน คะวันคี ชั่ว โมง ครึ่ง ก่อน เวลา กำหนด เสด็จ ขึ้น บก . เว้น ไว้ แต่ รถ ที่ ได้ รับ ใบ อนุญาต เปน สำคัญ ข้า ราชการ ซึ่ง ได้ รับ เชิญ ไป คอย รับ เสด็จ จะได้ รับ ตั๋ว อนุญาต สี เหลือง จาก ผู้ แทน อธิบดี กอง ตระเวนไปเปนสำคัญ ส่วน ผู้ ที่ มี ประสงค์ จะ ไป คอย ดู กระบวน เสด็จ จะได้ รับ ตั๋ว อนุญาต สี ขาว

๓ ถนน เหล่า นี้ จะ ปิด ชั่ว โมง ครึ่ง ก่อน เวลา เสด็จ ขึ้น คือ ถนน แบตเตอรี่ ถนน ปรินส์ ถนน ดะชูซา ถนน ดะอัลไมดา

๔ ขอให้ ผู้ เปน นาย สั่ง คน ขับ รถ ของ ตนให้ กระทำ ตาม คำ สั่ง ซึ่งพิมพ์ ไว้ ข้าง หลัง ใบ อนุญาต

๕ ผู้ ใด จะ ขอ ตั๋ว อนุญาต ให้ ไป ขอ ที่ ศาลา ว่า การ พล ตระเวน ใน ระหว่าง เวลา ๔ โมง เช้า จน บ่าย ๔ โมง พรุ่ง นี้

หมาย นี้ ออก ตาม บัญชา ท่าน ผู้ รั้ง ราชการ เมือง

(ลงชื่อ) อี. เอ. เออวิง

ผู้ รั้ง ตำแหน่ง โคโลเนียลสเกรตตารี

ทำณที่ว่าการโคโลเนียลสเกรตตารี วันที่ ๑๓ มีนาคม คฤศตศก๒๔๗๑)

๑

เวลาย่ำเที่ยง ๒๐ นาที นายทหารอังกฤษ กัปตันลักกี้ เสมียนใหญ่ชื่อมิศเตอร์เบ็ด รองชื่อมิศเตอร์แนตัน ลงมาเฝ้าในเรือพระที่นั่ง กราบบังคมทูลว่า วันนี้ขอเชิญเสด็จประทับอยู่ในเรือพระที่นั่งคืนหนึ่งก่อน ต่อเวลาพรุ่งนี้จึงจะได้จัดการรับเสด็จได้ [๓] ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงครึ่ง ผู้รั้งราชการเมืองสิงคโปร์ ชื่อนายพันเอก แอนสัน กับมหาราชา อาบูบักกะ เจ้าเมืองยะโฮ่ น้องชายลงมาเฝ้าในเรือพระที่นั่ง แล้วมิศเตอร์รีดลงมาเฝ้า [๔] ครั้นมิศเตอร์รีดกลับ ทรงเรือบต ๑๒ กรรเชียง มีเรือบตข้าราชการตาม ๒ ลำ เสด็จเที่ยวทอดพระเนตรตามชายทเล แถวน่าบ้านตึกโละวัยยา ที่พวกอังกฤษทำอู่แลท่าจอดเรือกำปั่น เวลาทุ่มหนึ่งกลับถึงเรือพระที่นั่ง

ครั้นณวัน ๕ ฯ ๑๑ ๔ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ เรือกลไฟบางกอกมาแต่กรุงเทพฯ ได้รับหนังสือ ฯ พณ ฯ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เวลาเช้า ๔ โมง ผู้รั้งราชการเมืองให้จัดเรือกลไฟเล็กลำ ๑ เรือ ๑๐ กรรเชียง ๒ ลำมารับเสด็จ จึงรับสั่งให้ข้าราชการแต่งตัวเต็มยศ ขึ้นไปคอยรับ

---

๓ เวลานั้นตำแหน่งเจ้าเมืองสิงคโปร์ว่าง นายพันเอกแอนสัน เปนผู้รั้งราชการเมือง ที่ต้องเชิญเสด็จประทับอยู่ในเรือวัน ๑ ก่อน เพราะจัดการรับเสด็จไม่ทันนั้น เปนด้วยในสมัยนั้น โทรเลขในระหว่างเมืองสิงคโปร์กับกรุงเทพ ฯ ยังไม่มี ที่เมืองสิงคโปร์รู้ไม่ได้แน่ว่าจะเสด็จถึงวันไร

เสด็จ ที่ สพาน ทำไว้ รับ เสด็จ นั้น ทรง เรือ พระ ที่ นั่ง ๓๒ กรรเชียง สมเด็จ พระเจ้า น้องยาเธอ เจ้าฟ้า ภาณุรังษี สว่างวงษ์ พระองค์เจ้า ศุข สวัสดิ์ เจ้าพระยา สุรวงษ์ ฯ เจ้าพระยา ภาณุวงษ์ ฯ พระยา สุรศักดิ์ มนตรี นาย ราชา ณัตยานุหาร ตาม เสด็จ ใน เรือ พระที่นั่ง เรือ ไฟ จูง ถึง สพาน ยอนสตันเบีย เวลา ๕ โมงเช้า นาย พัน เอก แอนสัน ผู้ รั้ง ราชการ เมือง สิงคโปร์ พร้อม ด้วย กรมการ ผู้ ใหญ่ กงสุล ต่าง ประเทศ แล มหาราชา เมือง ยะโฮ่ คอย รับ เสด็จ อยู่ ที่ สพาน มี ทหาร ยืน แถว แล แตร วง เปน กอง เกียรติยศ ขุน นาง ไทย ยืน เปน แถว คอย รับ เสด็จ ๒ ข้าง เมื่อ ออก เรือ พระที่นั่ง เรือ พิทยัมรณยุทธ กับ เรือ ยงยศอโยชฌิยา ยิง สลุต ครั้น เมื่อ เสด็จ ขึ้น ที่ ท่า ป้อม แคนนิง กับ เรือ รบ อังกฤษ ยิง สลุต ผู้ รั้ง ราชการ เมือง เชิญ เสด็จ ผ่าน แถว ทหาร กอง เกียรติยศ ไป ขึ้น รถ พระที่นั่ง ผู้ รั้ง ราชการ ตาม เสด็จ ใน รถ นั้น ไป ยัง เตาน์ฮอล คือ ศาลา นคราภิบาล ที่ น่า ศาลา มี ทหาร ยืน แถวเปน กองเกียรติยศ บน บันได มี ทหาร อาสา เมือง สิงคโปร์ ยืน ราย รับ เสด็จ เสด็จ ขึ้น ไป ยัง ห้อง ประชุม มี ราชอาศน์ จัด ตั้ง ไว้ เชิญ เสด็จ ขึ้น ประทับ ราชอาศน์ ข้า ราชการ ยืน ราย ๒ ข้าง แล้ว พวก กรมการ ผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย แล พวก ผู้ ดี ชาว เมือง สิงคโปร์ เข้า เฝ้า เดิน ผ่าน น่า พระ ที่ นั่ง ถวาย คำนับ ที ละ คน ครั้น เสร็จ แล้ว มิศเตอร์

---

๔ มิศเตอร์ รีด คน นี้ เปน นาย ห้าง ใหญ่ อยู่ ที่ เมือง สิงคโปร์ ได้ เคย เข้า มา เฝ้า ๆ แล เปน ที่ ชอบ พระ อัธยาไศรย พระ บาท สมเด็จ พระ จอม เกล้า เจ้า อยู่ หัว

ทอมัศ สกี่ยต ผู้เปนหัวน่าของสโมสรพานิช ถวายไชยมงคล (คำถวายไชยมงคลนั้นแปลได้ความว่า

ขอกราบทูลสมเด็จบรมบพิตร พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ เกล้า พระเจ้าแผ่นดินสยาม แลเปนราชาธิราชของลาว

ขอพระองค์จงได้โปรด

ข้าพเจ้าสมาชิกทั้งหลายในสมาคมพานิชเมืองสิงคโปร์ เปนนายห้างนายธนาคาร แลเปนพ่อค้า นานาชาติ มีความประสงค์จะถวายความยินดี แลมีน้ำใจต้อนรับพระองค์ด้วยความเคารพ ในเมื่อพระองค์เสด็จมาถึงเมืองของข้าพเจ้าทั้งหลายเปนครั้งแรก

ข้าพเจ้าทั้งหลายนิยมว่า การที่พระองค์เสด็จครั้งนี้ เปนพยานให้ปรากฏยิ่งขึ้นว่า รัฐบาลของพระองค์ประสงค์จะบำรุงทางมิตรไมตรีกับนานาประเทศ ข้าพเจ้าทั้งหลายแน่แก่ใจว่า ซึ่งพระองค์ผู้ทรงพระเกียรติยศสูง ได้ทรงประพฤติเปนแบบอย่างที่เสด็จไปประพาศถึงเมืองต่างประเทศดังนี้ ไม่ใช่แต่จะเปนคุณเปนประโยชน์แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์เท่านั้น จะเปนเยี่ยงอย่างแก่พระราชาในประเทศอื่น แลเปนประโยชน์แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินในประเทศนั้น ๆ ด้วย

ข้าพเจ้าทั้งหลายมีความชื่นชมยินดีที่แลเห็นว่า พระองค์มีพระราชหฤไทยเผื่อแผ่กว้างขวาง เหมือนกับสมเด็จพระบรมชนกนารถได้ทรงแสดงมาแล้ว (สมเด็จพระบรมชนกนารถ) พระองค์ได้ทรงปกครองพระราชอาณาจักรด้วยพระปรีชาญาณ แลบันเทาความทุกข์ร้อนต่าง ๆ

กรุง สยาม ได้ อาไศรย พระ ปรีชาญาณ ของ สมเด็จ พระ บรมชนกนารถ นั้น เปน ที่ ตั้ง จึ่ง ได้ มี ความ เจริญ แล เปน ที่ นับถือ ของ นานา ประเทศ อย่าง ทุกวันนี้

ข้าพเจ้า ทั้งหลาย มี ความ พอใจ ที่ ได้ แล เห็น การ ค้า ขาย ใน ระหว่าง เมือง นี้ กับ พระ ราช อาณา จักร ของ พระองค์ มี มาก มาย แล เจริญ ขึ้น ทุก ที ข้าพเจ้า ทั้งหลาย รู้ สึก พระเดช พระคุณ ที่ รัฐบาล สยาม ได้ ช่วย ทำนุ บำรุง การ ค้า ขาย ของ ข้าพเจ้า ทั้งหลาย ทาง ไมตรี ใน ระหว่าง เมือง สิงคโปร์ กับ กรุง สยาม ถ้า ยัง สามารถ จะ เจริญ ขึ้น อีก ได้ ข้าพเจ้า ทั้งหลาย หวัง ใจ ว่า ทาง ไมตรี นั้น จะ เจริญ ยิ่ง ขึ้น

ใน ที่ สุด ข้าพเจ้า ทั้งหลาย ขอ ให้ พระ องค์ จง ทรง ดำรง พระ บรม ศุข แล ทรง เจริญ รุ่ง เรือง ด้วย ประการ ทั้งปวง แล ขอ ให้ พระ เปน เจ้า ผู้ ประทาน สรรพสิ่ง จง บันดาลให้ รัชกาล ของ พระองค์ ยืน นาน ประกอบ ด้วย สานติศุข แล พระ เกียรติยศ ทุก ประการ

ลง ชื่อ แทน สมาคม ค้า ขาย ทอมัศ สกอต

ผู้ เปน ประธาน

พระราชดำรัส ตอบ ว่า

ดูกร ท่าน ทั้งหลาย เรา มี ความ ยินดี ที่ ได้ ฟัง คำ ต้อน รับ ของ พวก พ่อ ค้า เมือง สิงคโปร์ ซึ่ง แสดง โดย ไมตรี จิตร การ ค้า ขาย เปน การ สำคัญ ที่ จะ ให้ เกิด สมบัติ ของ ชาติ ทั้งหลาย ทั้ง เปน เหตุ ให้ เกิด ความ

อุสาหะ แล ความ ศุข ความ เจริญ แก่ ประชา ชน ทุก ชั้น

เมื่อ สมเด็จ พระ บรม ชนก นารถ ของ เรา เสวย ราช สมบัติ อยู่ ได้ ทรง ทำ สัญญา ทาง พระราชไมตรี กับ รัฐบาล ต่าง ชาติ ใน ยุโรป เพื่อ จะ ให้ การ ไป มา ค้า ขาย ใน ระหว่าง ประชา ชน เจริญ ขึ้น เรา จะ พยา ยาม ดำเนิน ตาม รอย พระบาท ยุคล บำรุง ความ เจริญ ใน พระ บรม ราโชบาย ซึ่ง ได้ ทรง เริ่ม ไว้ โดย เต็ม กำลัง

เปน ความ ยินดี ของ เรา อย่าง หนึ่ง เมื่อ เรา มา เยี่ยม เยือน เมืองต่าง ประเทศ ภาย นอก พระราช อาณา จักร ได้ มา ถึง เมือง สิงคโปร์ ก่อน เพราะ นอก จาก ที่ เปน เมือง ค้า ขาย ใหญ่ โต ยัง เปน เมือง ซึ่ง ได้ มี ไมตรี ชอบ พอ ค้า ขาย กัน กับ กรุง สยาม อยู่ เปน อัน มาก เรา หวัง ใจ ว่า เมือง นี้ คง จะ มี ความ เจริญ ยิ่ง ขึ้น ต่อ ไป ทุก ๆ ปี แล บรรดา ผู้ ที่ อยู่ ใน เมือง นี้ จะ มี ความ ศุข สำราญ อยู่ ใน พระราช อำนาจ ของ สมเด็จ พระ ราชินี วิกตอเรีย

เรา ขอ ให้ สิ่ง ซึ่ง เปนใหญ่ เปน ประธาน ใน สกลโลก จง ป้อง กัน แล อุด หนุน ความ ประสงค์ ของ ท่าน ทั้งหลายใน การ ค้า ขาย ให้ สำเร็จ ประโยชน์ ทุก ประการ)

แล้ว หัว น่า พ่อ ค้า จีน ถวาย ไชย มงคล แล มี พระราช ดำรัส ตอบ ตาม สมควร

ครั้น ทรง รับ ไชย มงคล แล้ว ผู้ รั้ง ราชการ จึ่ง เชิญ เสด็จ ขึ้น ทรง รถ พวก ข้า ราชการ ขึ้น รถ ตาม เสด็จ ไป เคาเวอเมนต์เฮ่าส์ เปน ตึก ที่ อยู่ ของ

เจ้าเมืองสิงคโปร์บนยอดเขา ซึ่งได้จัดไว้เปนที่ประทับแรม กับจัดบ้านที่เขานิวฮำเบอชื่อบ้านปรีกเดียไว้อีก ๒ แห่ง พวกข้าราชการแยกกันอยู่ที่บ้านเจ้าเมืองบ้าง ที่บ้านปรีกเดียบ้าง บ้านพระภาษีสมบัติบริบูรณ์ (พระยาพิสณฑ์สมบัติบริบูรณ์ ยิ้ม เปนเจ้าของเรือเจ้าพระยา) บ้าง บ้านพระยาอินทฎงคต์บ้าง (เมื่อเสด็จถึงเมืองสิงคโปร์แล้ว ได้มีพระราชโทรเลขถึงสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ดังนี้

ทูล สมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย

หม่อมฉันออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม มาตรวจตราหัวเมืองของหม่อมฉัน แล้วได้ลงมาถึงเมืองสิงคโปร์ ซึ่งเปนเมืองขึ้นของพระองค์ เปนครั้งแรกที่เจ้าแผ่นดินสยามได้มาขึ้นที่เมืองของอังกฤษ

ท่านผู้รั้งราชการเมืองได้ต้อนรับหม่อมฉันเปนเกียรติยศอย่างสูงสุด แลได้จัดให้พักที่จวนมีความศุขสบายมาก

หม่อมฉันมีความยินดีที่ได้เห็นบ้านเมืองแลผู้คน ซึ่งอยู่ในพระราชอำนาจของพระองค์ มีความเจริญรุ่งเรืองถึงเพียงนี้

หม่อมฉันขอบพระไทยที่พระองค์ทรงรับรองโดยไมตรี แลขอให้พระองค์ทรงชนมศุขทุกประการ

สมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย มีพระราชโทรเลขตอบดังนี้

ทูล สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม

หม่อม ฉัน ได้ รับ พระราชโทรเลข มี มา จาก เมือง สิงคโปร์ หม่อม ฉัน มี ความ ยินดี มาก ที่ ได้ ทราบ ว่า พระองค์ เสด็จ มา ถึง แผ่น ดิน ของ อังกฤษ แล เจ้า เมือง กรมการ ได้ จัด การ รับ เสด็จ เปน ที่ พอ พระไทย หม่อม ฉัน ขอบ พระไทย ที่ พระองค์ ทรง ประทาน พร แล ขอ ให้ พระองค์ เชื่อ พระไทย ว่า หม่อม ฉัน ก็ มี ความ ประสงค์ จะ ให้ พระองค์ เจริญ พระ ชนม ศุข ทุก ประการ)

ครั้น เวลา บ่าย ๔ โมง เศษ ทรง เครื่อง ตาม ธรรม เนียม ทรง รถ เสด็จ ไป เยี่ยม ข้า ราชการ ที่ อยู่ บ้าน ปริกเดีย เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ เสด็จ กลับ จาก บ้าน ปริกเดีย ไป ทอด พระเนตร บาแรก ที่ ทหาร อยู่ บน เขา เวลา ย่ำ ค่ำ เสด็จ กลับ ถึง ที่ ประทับ เดิม เวลา ยาม หนึ่ง พวก ขุน นาง นาย ทหาร พา ภรรยา แล บุตร หญิง มา เฝ้า ที่ บ้านเจ้าเมือง พร้อม กัน ประมาณ ๒๐๐ คน เข้า มา น่า พระ ที่ นั่ง แล้ว คำนับ เรียง กัน ไป เปน คู่ แล้ว ผู้ รั้ง ราชการ เมือง ให้ ทำ บี พาทย์ ฝรั่ง พวก ชาย หญิง ซึ่ง มา เฝ้า นั้น ก็ พา กัน เต้น รำ ถวาย ทอด พระเนตร จน ๒ ยาม

วัน ๖ ๑๒ ฯ ๔ ค่ำ เวลา เช้า ๕ โมง ทรง เครื่อง เต็ม ยศ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร เรือ รบ อังกฤษ (ชื่อ บารุส์ซา) แล้ว เสด็จ ไป บ้าน ปริกเดีย เสวย กลาง วัน กับ ขุน นาง ที่ อยู่ บ้าน ปริกเดีย แล ขุน นาง ที่ ตาม เสด็จ แล้ว ทรง เครื่อง ตาม ธรรม เนียม ทรง รถ ไป ทอด พระเนตร ที่ ตึก สำหรับ ส่ง หนังสือ เมล์ (ไปรสนีย์ สถาน)[๕] แล้ว เสด็จ ไป ทอด พระเนตร โบถ อังกฤษ (วัด เซ็น แอนดริว) แล้ว เสด็จ ไป ที่ สกูล (แรฟเฟิล) สอน หนังสือ เด็ก

แล้ว เสด็จ ไป ทอด พระเนตร ที่ รักษา คน เสีย จริต แล รักษา คน ป่วย ไข้ (โรง พยาบาล) เสร็จ แล้ว เสด็จ ไป ทอด พระเนตร ที่ เยล์ คือ คุก สำหรับ ขัง คน โทษ จน เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ เสด็จ กลับ ยัง ที่ ประทับ บ้าน เจ้า เมือง เวลา ทุ่ม ๑ ผู้ รั้ง ราชการ เมือง มี การ เลี้ยง ถวาย ใน ราชการ เชิญ เสด็จ เสวย โต๊ะ กับ ขุน นาง ชาว ยุโรป ประมาณ ๖๐ คน

วัน ๗ ๑๓ ๔ ค่ำ เวลา เช้า ๕ โมง ทรง เครื่อง ตาม ธรรมเนียม ไป ทอด พระเนตร ที่ ตึก ตเลแครฟ (โทรเลข สถาน) แล ศาล ชำระ ความ แล้ว เสด็จ ไป ทอด พระเนตร ที่ สูบ น้ำ สำหรับ ดับ ไฟ ไหม้ แล ที่ ตึก ลม ประทีป จน เวลา บ่าย ๒ โมง เสด็จ กลับ ที่ ประทับ เวลา บ่าย ๔ โมง เศษ เสด็จ ไป ทอด พระ เนตร (การ ประกวด ดอก ไม้ ซึ่ง จัด ขึ้น ใน การ รับ เสด็จ ณ) สวน ดอก ไม้ สำหรับ เมือง สิงคโปร์ เวลา บ่าย ๕ โมง เสด็จ กลับ ที่ ประทับ เวลา ๒ ทุ่ม ทรง เครื่อง ครึ่ง ยศ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร ลคร (พูด ซึ่ง พวก อังกฤษ ชาว เมือง สิงคโปร์ พร้อม กัน จัด ขึ้น เล่น ถวายใน การ รับ เสด็จ) ที่ เตาน์ฮอล สอง ยาม เสด็จ กลับ ยัง ที่ ประทับ เดิม

วัน ๑ ๑๔ ๔ ค่ำ เวลา เช้า ๓ โมง เศษ ทรง เครื่อง ตาม ธรรมเนียม เสด็จ ไป บ้าน พระยา อินทรวงศ์ ๆ จัด โต๊ะ ถวาย เสวย พร้อม กับ ข้า ราชการ ที่ ตาม เสด็จ เวลา เช้า ๕ โมง เสด็จ กลับ ยัง ที่ ประทับ ครั้น เวลา บ่าย ๕ โมง เสด็จ ไป ทอด พระเนตร สวน จีน ของ จีน วัง โป

---

๕ ใน สมัย นั้น ชื่อ ต่าง ๆ หลาย ชื่อ เช่น ไปรสนีย์ โทรเลข เปน ต้น ยัง ไม่ เกิด ขึ้น ใน ภาษา ไทย

วัน ๒ ๑๕ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเสด็จเที่ยวประพาศห้างขายของต่าง ๆ แล้วเสด็จกลับ เวลา ๒ ทุ่มครึ่งทรงเครื่องเต็มยศอย่างทหาร พร้อมด้วยข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือน ไปทอดพระเนตรเต้นรำที่เตาน์ฮอล (ซึ่งจัดขึ้นในการรับเสด็จ) เวลา ๕ ทุ่มเศษเชิญเสด็จเสวย แลมีโต๊ะจัดตั้งเลี้ยงผู้ที่ไป ๔ โต๊ะ ๆ หนึ่งประมาณ ๗. ๘. ๙. วา คนชาวยุโรปประมาณทั้งชายทั้งหญิง ๔๐๐ คนเศษ ครั้นกินโต๊ะแล้ว ผู้รั้งราชการเมืองยืนขึ้นกล่าวคำสรรเสริญตามภาษาอังกฤษ แปลได้ความว่า การชุมนุมครั้งนี้ทำให้เป็นพระเกียรติยศแด่สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามซึ่งเป็นพระองค์แรก ที่ได้เสด็จมาก้าวพระบาทเหยียบแผ่นดินของอังกฤษ แล้วถวายพระพรว่า ขอให้ทรงเจริญดำรงอยู่ในศิริราชสมบัติยืนอยู่นาน ขุนนางฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษก็ฮุเรขึ้นพร้อมกัน ๓ หน เสวยแล้วเสด็จทอดพระเนตรเต้นรำ พวกขุนนางนายห้างก็เต้นรำอีกพัก ๑ แล้วเสด็จกลับยังที่ประทับเวลา ๒ ยาม

วัน ๓ ๑ ๕ ค่ำ เวลาเที่ยงทรงเครื่องตามธรรมเนียม เสด็จไปบ้านเมเยอแมกเนีย[๖] แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรตลาดขายปลาขายผักแลศาลเจ้าโจซือกง แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรอู่กำปั่นแลโรงทำการช่างที่อู่กำปั่นด้วย เวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จกลับยังที่ประทับ เวลาทุ่มเศษเสด็จไปเสวยโต๊ะที่บ้านเซอเบนสันแมกสเวล อธิบดีผู้พิพากษา

๖ เป็นนายทหารช่างประจำเมืองสิงคโปร์

เสวยแล้ว กลับ ยังที่ ประทับ

วัน ๔ ๒ฯ ๕ ค่ำ เวลา ๕ โมงเช้า เสด็จ ประพาศ ตาม ห้าง แล้วเสด็จ กลับ เวลา บ่าย ๕ โมงเสด็จ ประพาศ ตาม ถนน ต่าง ๆ เวลา ทุ่ม เศษ ผู้รั้ง ราชการ เมือง เชิญ เสวย โต๊ะ ไปรเวต

วัน ๕ ๓ฯ ๕ ค่ำ เสด็จ พระราชทานเครื่อง ราชอิศริยาภรณ์ แก่ นาย พัน เอก แอนสัน ผู้รั้งราชการ เมืองสิงคโปร์ เวลา บ่าย ๓ โมงครึ่ง ทรง เครื่อง เต็ม ยศ พร้อม ด้วย ขุนนาง ฝ่าย ทหาร ฝ่าย พลเรือน ตาม เสด็จ ขึ้น รถ ออกจาก ที่ ประทับ บ้าน เจ้าเมือง เสด็จ มา ลง ท่า ยอนสตันเปีย มี ทหาร กอง เกียรติยศ คอย ส่งเสด็จ ขุนนางฝรั่ง ขุนนางจีน มหาราชา เมือง ยะโฮ มา ส่งเสด็จ ถึง สพาน แล้ว ทรง เรือ กลไฟเล็ก ที่ ผู้รั้ง ราชการ เมือง จัด ไว้ ส่ง นั้น มา ยัง เรือ พระที่นั่ง พิทยัมรณยุทธ แล เวลา ที่ เสด็จ ลง เรือ พระ ที่นั่ง ก็ ยิง สลุต ส่งเสด็จ เหมือน อย่าง เมื่อ ขา เสด็จ ขึ้น เมือง ถนั้น เวลา ๑๑ ทุ่ม เรือ พระที่นั่ง ใช้ จักร ออก จาก ที่ ทอด น่า เมือง สิงคโปร์

ณวัน ๖ ๔ฯ ๕ ค่ำเวลาเช้า ๒ โมงถึงอ่าวแม่น้ำ เมือง ยะโฮ เวลาเช้า ๓ โมงครึ่งเข้าช่องเกาะเรียว เวลา ย่ำ ค่ำ เห็น เกาะ เมือง ลิงา ข้าง ขวา ห่าง ประมาณ ๑๕ ไมล์

วัน ๗ ๕ฯ ๕ ค่ำเวลาย่ำรุ่ง เห็น เกาะ ปาก ช่อง บังกา ข้างเหนือ เวลา ๒ โมงเช้าเห็น เสา เรือน ตะเกียง ปาก ช่อง บังกา แหลม ตวันออก เวลา ๓ โมง เช้า เข้า ช่อง บังกา เวลา ย่ำค่ำ ออก ปาก ช่อง บังกา ข้าง ใต้

วัน ๑ ๖ฯ ๕ ค่ำเวลาเช้า เห็นเกาะ วอศเซอ เหนือ ห่าง ประมาณ ๑๐

ไมล์ เวลาเช้า ๓ โมงถึงน่าหมู่พันเกาะข้างตวันออก ๔ โมงเช้าถึงเกาะวอศเชอได้ บนเกาะมีเรือนตะเกียง เวลาเช้า ๕ โมงถึงเกาะชวาที่ปากอ่าวเมืองเบตาเวีย เห็นฝั่งแลกำบันรบ กำบันลูกค้า เห็นอู่กำบันอยู่บนเกาะ เวลาบ่ายโมงเรือพระที่นั่งแล่นผ่านเรือรบวิลันดาเข้าไป เรือ ๘ ลำยิงสลุตลำละ ๒๑ นัด ครั้นเรือพระที่นั่งทอดสมอ อาสิศเตนเรสิเดนต์กับผู้ว่าราชการ กรมการเมือง กัปตันเจ้าท่ากับขุนนางอีก ๕ นายลงมาเฝ้า

(ได้พบคำแปลหมายรัฐบาลเตรียมการรับเสด็จที่เมืองเบตาเวียมีอยู่ในจดหมายเหตุเก่าหอพระสมุด ฯ กรมการวิลันดาคงนำมาให้กราบทูล ฯ เมื่อเรือพระที่นั่งไปถึง อย่างเดียวกับที่เมืองสิงคโปร์ เห็นควรรักษาไว้ จึงได้พิมพ์ไว้ในที่นี้

หนังสือกำหนดการรับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม จะเสด็จออกมาเมืองเบตาเวีย ในเดือนมาช คฤศตศักราช ๑๘๗๑ ปี จะเสด็จออกมาถึงท่าแล้วจะรับอย่างไร

ข้อ ๑ ว่า เจ้าพนักงานผู้ที่รักษาธงบอกเหตุที่เกาะออนรุก แลเจ้าพนักงานผู้รักษาธงบอกเหตุที่เรือรบ ที่ทอดประจำอยู่ที่ท่าเรือนอก ได้เห็นเรือพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม มีธงที่ปลายเสาเมื่อใด เจ้าพนักงานต้องชักธงบอกให้ฮั่ปมาสเตนเจ้าท่าทราบโดยเร็ว แล้วเจ้าท่าจะต้องไปแจ้งแก่คอเวอนเนอเยเนราลผู้ครองเมือง แล้วเจ้าพนักงานที่ได้กำหนดไว้ให้ออกไปเชิญเสด็จขึ้นบก

ข้อ ๒ ว่า เรือรบฮอลันดาแล่นออกไปพบเรือพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามก็ดี เรือพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามแล่นมาพบเรือรบฮอลันดาก็ดี เรือรบฮอลันดาต้องทำคำนับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามตามกฎหมายข้อที่ ๑ แลข้อ ๒๘, ๕๒, ๕๓ ซึ่งได้กำหนดไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเมืองใด จะเข้ามา จะต้องคำนับแลยิงสลุตรับในเรือรบฮอลันดาอย่างไร (นั้น) เรือรบฮอลันดาต้องทำคำนับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามตามกฎหมายกำหนดไว้นั้น อนึ่งเรือพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเข้ามาทอดสมอแล้ว กับปิตันของเรือรบที่ชักธงบอกเหตุตามว่าไว้ในข้อที่ ๑ ต้องลงเรือไปที่เรือพระที่นั่ง บอกให้กับปิตันเรือพระที่นั่งทราบว่า ขุนนางซึ่งได้จัดไว้ให้เปนเจ้าพนักงานออกมาเชิญเสด็จนั้น จะออกมาเชิญเสด็จ

ข้อที่ ๓ ว่า ขุนนางซึ่งเปนเจ้าพนักงานเชิญเสด็จขึ้นบกนั้น ครั้นได้เห็นธงสำคัญแล้ว ต้องมาชุมนุมพร้อมกัน เจ้าพนักงานเหล่านั้น คือ เสกเกรตตอรี ของ คอเวอนเนอเยเนราลผู้ครองเมืองนั้น นาย ๑ ขุนนางสำหรับปฤกษาราชการแผ่นดินมีอายุสูงที่สุด นาย ๑ เกาวนาเมืองเบตาเวีย นาย ๑ กอมมันเดอคือแม่ทัพใหญ่ที่หนึ่งซึ่งได้บังคับการรบบนบกเกาะยาวา นาย ๑ ชออพีเชอคือแม่ทัพใหญ่ที่หนึ่งซึ่งได้บังคับการรบฝ่ายทเลยาวา นาย ๑ ฮับมาสเตนคือเจ้าท่า นาย ๑ กับทั้งอาศยูกาศคือเสมียนฝ่ายการทหารของคอเวอนเนอเยเนราล นาย ๑ รวม ๗ นายด้วยกัน เจ้าพนักงานเหล่านี้ชุมนุมกันพร้อมแล้ว พากันไปลงเรือ

กลไฟ ชื่อ คีลีออง ซึ่ง จอด อยู่ ที่ สพาน แล้ว ใช้ จักร ออกไป ที่ เรือ พระที่นั่ง สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม แล้ว ขึ้น บน เรือ พระที่นั่ง เข้า เฝ้า สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม สำแดง ชื่อ คอเวอนเนอ เยเนราล กราบ ทูล ให้ ทราบ ว่า คอเวอนเนอ เยเนราล ทราบ ว่า สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม เสด็จ มา ถึง แล้ว ก็ มี ความ ยินดี ให้ กราบ ทูล ว่า คอเวอนเนอ เยเนราล ขอ เชิญ เสด็จ ขึ้น บก ตาม ที่ กำหนด ไว้ ใน หนังสือ นี้ ถ้า สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม ทรง เห็น ชอบ ตาม กำหนด นั้น ให้ ขุนนาง ที่ ลง ไป เชิญ เสด็จ นั้น ชัก ธง ขึ้น เปน สำคัญ แล้ว ให้ ผู้ ที่ อยู่ ที่ ตึก ฮัปมาสเตน ไป แจ้ง ความ ให้ คอเวอนเนอ เยเนราล ทราบ

ข้อ ๔ ได้ แจ้ง ความ นี้ ให้ คอเวอนเนอ เยเนราล ทราบ แล้ว จะ ยิง ปืน ใหญ่ ที่ ป้อม ชื่อ ปรินฟ์เรศริก ๓ นัด ให้ เปน สำคัญ การ ที่ จะ รับ เสด็จ นั้น จะ เปน ตาม กำหนด ใน หนังสือ นี้ ทุก ประการ

ข้อ ๕ เรือ พระที่นั่ง สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม จะ เข้า มา เมื่อ ใด เรือ รบ ฮอลันดา แล เรือ รบ เมือง อื่น ๆ ที่ ทอด อยู่ ที่ ท่า เรือ นอก แล ทอด อยู่ ท่า เรือ ใน จะ ต้อง ชัก ธง ขึ้น แต่ง เรือ ให้ พร้อม ทุก ๆ ลำ เวลา เช้า สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม จะ เสด็จ ขึ้น บก นั้น นาย เรือ พ่อค้า ฮอลันดา ก็ ดี นาย เรือ พ่อ ค้า ต่าง ประเทศ ก็ ดี แล นาย เรือ มลายู ก็ ดี บรรดา ที่ ทอด อยู่ ที่ ท่า แล ลำ แม่ น้ำ ได้ เห็น ที่ เรือ รบ ชัก ธง ขึ้น แต่ง เรือ เมื่อ ใด เรือ เหล่า นั้น ต้อง ชัก ธง (ด้วย ยินยอมให้ ชัก ธง) ฮอลันดา ขึ้น ที่ ตำบล คอเวอนเมนต์ เฮ้าส์ คือ ที่ คอเวอนเนอ เยเนราล อยู่ แห่ง หนึ่ง ที่ สตาสเฮ้าส์

คือ ที่ ปฤกษา ราชการ แผ่นดิน แห่ง หนึ่ง ที่ ฮั๊ปมาสเตน เจ้า ท่า อยู่ แห่ง หนึ่ง ที่ คัศตำ เฮ๊าส์ ตึก เก็บ ภาษี แห่ง หนึ่ง แล ที่ อื่น ซึ่ง เปน ที่ สำคัญ หลาย แห่ง

ข้อ ๖ เจ้าพนักงาน ที่ กำหนด ไว้ ใน ข้อ ที่ ๓ นั้น เมื่อ จะ ออก ไป เชิญ เสด็จ จะต้อง ลง เรือ กลไฟ ชื่อ ดิลิออง เวลา เช้า ย่ำรุ่ง ถ้า เรือ ลำ นั้น ไม่ พอ กับ คน ที่ ตาม เสด็จ เจ้าพนักงาน ต้อง จัด เรือ ลำ อื่น ตาม ที่ จะ ต้อง การ ให้ พอ คน ที่ จะมา พร้อม กัน เที่ยว เดียว อย่าให้ ต้อง รับ หลาย เที่ยว

ข้อ ๗ พวก ทหาร จะชุมนุม.พร้อมกัน ที่ สนาม ชื่อ กอนอิงสเปลน ให้ ทันใน เวลาเช้า ย่ำรุ่ง มา พร้อม กัน แล้ว ให้ เดิน ตาม ถนน ชื่อ เสกเกรตตารี่ จน ถึง ตำบล ชื่อ รุสวิก แล้ว จะ ยืน เรียง กัน เปน แถว ตาม คลอง ขุด ตรง กัน กับ ที่ คอเวอนแมนต์ โฮเตล

ข้อ ๘ ทหาร ที่ อยู่ ใน โรง ทหาร ชื่อ เวลเตอเฟรเดน ต้อง ชุมนุม พร้อม แล้ว เดิน ออก มา ยืน เปน แถว ที่ ถนน ชื่อ ตอนโรก แต่ง ตาม ยศ หมู่ ของ เขา

ข้อ ๙ ทหาร มลายู ที่ ถือ หอก กับ ทั้ง พวกโปลิศ ต้อง ชุมนุมพร้อม กัน ใน เวลา เช้า ย่ำรุ่ง ที่ ตรง น่า ตึก นาย โปลิศ แล ทหาร มลายู ที่ ถือ หอก ต้อง แต่ง ตัว ตาม ธรรมเนียม ของ เขา ที่ เปน นาย นั้น ต้อง แต่ง ตัว ตาม กำหนด กฎหมาย แล้ว จะต้อง เลือก เอา นาย ผู้ หนึ่ง ให้ ถือ ธง แล ทหาร มลายู ที่ ถือ หอก กับ พวก โปลิศ ให้ ยืน แถว ข้าง ปีก ซ้าย ของ พวก ทหาร ทหาร ถือ หอก กับ พวกโปลิศ เหล่า นี้ ให้ ยืน เปน แถว ริม ถนน ทั้ง สองฟาก ไว้ ช่อง ถนน ห่าง ๑๒ ฟุต

ข้อ ๑๐ พวก จีน ที่ อยู่ เมือง เบตาเวีย ที่ มี ที่ ตำแหน่ง ราชการ แล จีน ที่ อยู่ ใน บังคับ ของ เขา ต้อง แต่งตัว ตาม ธรรมเนียม ของ เขา แล้ว ให้ ออก มา ยืน เรียง เปน แถว ตาม ถนน ต่อ พวก ทหาร ที่ ถือ หอก จะ ได้ ทำ คำนับ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม ตาม ธรรมเนียม จีน

ข้อ ๑๑ คน ชาว ฮอลันดา ซึ่ง ต้อง เปน ทหาร นอกจาก ทหาร ประจำ ต้อง ชุมนุม พร้อม กัน ที่ ใกล้ ถนน ชื่อ บิลเนล นิวปอส ให้ ทัน เวลา เช้า ย่ำรุ่ง แล้ว นาย ของ เขา จะ เดิน มา ตั้ง เปน แถว ที่ ถนน นั้น ตั้ง ข้าง ปีก ขวา พวก ทหาร ที่ ยืน แถว แล ให้ ทหาร เหล่านั้น ยืน ไว้ ช่อง ถนน ห่าง ๑๒ ฟุต

ข้อ ๑๒ คน ชาว มลายู แล คน ชาติ อื่น ๆ ที่ อยู่ เมือง เบตาเวีย ต้อง แต่ง ตัว ตาม ธรรมเนียม โดย ดี ถือ หอก ตาม ที่ มี ออก มา พร้อม กัน ยืน อยู่ ที่ หน้า ป้อม แล นาย ของ เขา ที่ เรียก ว่า ยากสะ จะ นำ มา ให้ ตั้ง อยู่ ใน ถนน ชื่อ ปรินเซน ต่อ พวกทหาร ซึ่ง ตั้งอยู่ ใน ถนน บิลเนลนิวปอส จน ถึง สพาน ชัก ให้ ยืน แถว ๒ ฟาก ถนน ให้ ไว้ ช่อง ถนน ห่าง ๑๒ ฟุต

ข้อ ๑๓ สมเด็จ พระเจ้า แผ่น ดิน สยาม เสด็จ มา ถึง ที่ ทหาร ยืน ถือ ปืน เมื่อ ใด ให้ ทหาร ปีเซนอำ ทำ คำนับ ที่ เปน ทหาร มลายู ถือ หอก นั้น จะ คำนับ เอา ปลาย หอก ลง ถึง ดิน ตาม ธรรมเนียม เขา แล เมื่อ เสด็จ พระราช ดำเนิน อยู่ นั้น พวก แตร กลอง จะ เป่า แตร ตี กลอง รับ เสด็จ แล นาย ที่ ถือ ธง จะ ลด ธง ลง คำนับ นาย ทหาร ทุก ๆ นาย ก็ จะ ทำ คำนับ ด้วย ดาบ

ข้อ ๑๔ ทหาร ม้า ที่ นำ เสด็จ แล ที่ ตาม เสด็จ เดิน พล ทหาร ที่ ยืน แถว ๒ ฟาก ถนน แล้ว ทหาร ที่ ยืน แถว ๒ ฟาก ถนน นั้น เดิน แห่ ตาม

เสด็จ ทุก พวก จน ถึง โฮเตล ตำบล รุสวิก ที่ สมเด็จ พระเจ้า แผ่น ดิน สยาม ประทับ แล้ว ขุนนาง นาย ของ พวก มลายู แล นาย ของ พวก จีน แล นาย ใหญ่ ของ พวก มลายู ที่ เรียก ว่า ยากส๊ะ แล ชิปปริส คือ พระ ใหญ่ ของ จีน ของ มลายู แล นาย บ้าน นาย พวก กระบวน แห่ กับ ขุนนาง จีน จะ ตาม เข้าไปใน โฮเตล ที่ ประทับ ก็ได้ แต่ ทหาร พวก เหล่า นี้ จะเข้า ไป ไม่ ได้

ข้อ ๑๕ ทหาร ม้า ที่ นำ เสด็จ แล ตาม เสด็จ นั้น ต้อง ชุมนุม พร้อม กัน ใน เวลา เช้า ย่ำรุ่ง ที่ สนาม ตรง น่า โรง การ ช่าง ที่ ตำบล ยาคคะปาศ ตั้ง คอย อยู่ ที่ นั้น จน ถึง เวลา สมเด็จ พระ เจ้า แผ่น ดิน สยาม เสด็จ ขึ้น บน บก เชิญ ขึ้น ทรง รถ แล้ว ทหารม้า เหล่า นี้ จะมา ตั้ง เปน แถว นำ เสด็จ บ้าง ตาม เสด็จ บ้าง จะ ได้ ส่ง เสด็จ เข้า ไป โฮเตล ประทับ ตำบล รุสวิก ให้ เปน พระเกียรติยศ

ข้อ ๑๖ เวลา โมง เช้า เจ้าพนักงาน พวก ๑ คือ ไวส๊ะ ปเรซิเดนต์ ผู้ เปน ขุนนาง ปฤกษา ใน ราชการ แผ่นดิน ที่ สอง นาย หนึ่ง กอมแมนเดอ คือ แม่ ทัพ ฝ่าย ทหาร บก นาย หนึ่ง ฝ่าย ทเล นาย หนึ่ง กับ หมอ ความ ใหญ่ ที่ สุด ฝ่าย ศาล ชำระ ความ นาย หนึ่ง กับ ปเรซิเดน ฝ่าย พ่อ ค้า นาย หนึ่ง เจ้าพนักงาน เหล่า นี้ จะ ชุมนุม ที่ สพาน คอย รับ เสด็จ เมื่อ เสด็จ ทรง พระ ราชดำเนิน ขึ้น บก แล้ว เจ้าพนักงาน ทั้ง นี้ จะได้ ทำ คำนับ กราบ ทูลให้ ทราบ ว่า มี ความ ยินดี ด้วย สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม ได้ เสด็จ มา ถึง บ้าน เมือง โดย ดี ไม่ มี เหตุ การณ์ สิ่ง ใด

ข้อ ๑๗ เวลา โมง เช้า เจ้าพนักงาน อีก พวก หนึ่ง จะ มา ชุมนุม พร้อม กัน กับ คอเวอนเนอ เยเนราล ที่ โฮเตล ชื่อ รุสวิก ที่ ประทับ พนักงาน

เหล่านี้ คือ ขุนนาง ใน พวก สำหรับ ปฤกษา ราชการ แผ่น ดิน พวก หนึ่ง เสกเกรตตอรี ใน คอเวอนแมนต์ พวก หนึ่ง ปเรซิเดน คือ ตระลาการ ใหญ่ ใน ศาล ชำระ ความ นาย หนึ่ง ที่ สอง ตระลาการ ใหญ่ นาย หนึ่ง ขุนนาง ที่ เปน หัว น่า ใน หัว เมือง ขึ้น พวก หนึ่ง ตระลาการ ศาล อย่าง ที่ สอง นาย หนึ่ง พวก หมอ ความ แห่งโรง ศาลใหญ่ พวก หนึ่ง เจ้าพนักงาน สำหรับ ชำระ ความ พวกทหาร พวกหนึ่ง พ่อ ค้า ใหญ่ ใน จำพวก นายห้าง พวก หนึ่ง นาย ทหาร ฝ่าย บก ฝ่าย ทเล ที่ ไม่ ต้อง ออก ไป รับ เสด็จ พวก หนึ่ง นาย ทหาร เก่า ๆ ที่ ทำ การ ครบ กำหนด แล้ว ไม่ ได้ คุม ทหาร พวก หนึ่ง นาย แบงก์ แล นาย ช่าง ห้าง ใหญ่ พวก หนึ่ง กับ ครู สอน สาสนา คฤศเตียน ที่ เมือง เบตาเวีย พวก หนึ่ง พนักงาน พวก นี้ จะ คอย รับ เสด็จ อยู่ ที่ โฮเตล ที่ ประทับ พร้อม กับ คอเวอนเนอ เยเนราล

ข้อ ๑๘ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม กับ ทั้ง เจ้าพนักงาน ได้ ออก จาก เรือ พระที่นั่ง ที่ จะ ส่ง ขึ้น บก เรือ รบ ฮอลันดา ต้อง ทำ คำนับ ตาม กำหนด ไว้ ใน ข้อ ๑๒

ข้อ ๑๙ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม เสด็จ มา ถึง น่า บ้อม ซือ เวน กอม จะ ยิง ปื้น ใหญ่ สลุต คำนับ ๒๑ นัด เมื่อ เสด็จ ถึง สพาน จะ ขึ้น บก พวก แตร กลอง จะ เป่า แตร ตี กลอง รับ เสด็จ ตาม เพลง ที่ รับ พระเจ้า แผ่น ดิน

ข้อ ๒๐ เจ้าพนักงาน ที่ คอย รับ เสด็จ ตาม ข้อ ๑๖ นั้น ได้ ทำ คำนับ แล้ว กราบ ทูล เชิญ เสด็จ ขึ้น ทรง รถ ของ คอเวอนเนอ เยเนราล ขุนนาง

ฝ่าย สยาม ที่ ตาม เสด็จ นั้น ได้ ขึ้น รถ อื่น ที่ คอเวอนแมนต์ จัด ไว้ รับ ทุกนาย

ข้อ ๒๑ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม เสด็จ ขึ้น ทรง รถ แล้ว การ ที่ เสด็จ ไป นั้น ทหาร ม้า จะ แบ่ง เปน ๒ พวก พวก หนึ่ง จะ นำ เสด็จ พวก หนึ่ง จะ ตาม เสด็จ รถ ของ คอเวอนเนอ เยเนราล ที่ จัด รับ เสด็จ นั้น เทียม ม้า ๓ คู่ แล ผู้ ที่ ขึ้น นั่ง ไป ใน รถ ด้วย สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม นั้น คือ ไวสปเรซิเดน ใน พวก ขุนนาง ที่ ปฤกษา ราชการ แผ่นดิน นาย หนึ่ง แม่ ทัพใหญ่ ฝ่าย ทหาร บก นาย หนึ่ง ฝ่าย ทหาร ทเล นาย หนึ่ง เปน สาม นาย ด้วย กัน นาย ของ ทหาร ม้า ที่ นำ เสด็จ ไป ข้าง น่า นั้น จะ ขึ้น ม้า เดิน ข้าง ขวา รถ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม นาย ของ ทหาร ม้า ที่ ตาม เสด็จ นั้น ขึ้น ม้า เดิน ข้าง ซ้าย รถ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม รถ สำหรับ ขุนนาง ฝ่าย สยาม แล รถ สำหรับ เจ้าพนักงาน ฮอลันดา นั้น จะ เดิน ข้าง หลัง ทหาร ม้า ตาม เสด็จ เปน แถว กัน ไป ตาม ลำดับ ผู้ใหญ่ ผู้ น้อย แต่ ทหาร ม้า มลายู หมู่ หนึ่ง นั้น เดิน ตาม รถ ขุนนาง ฝ่าย สยาม แล เจ้าพนักงาน ฮอลันดา

ข้อ ๒๒ สมเด็จ พระ เจ้า แผ่น ดิน สยาม จะ เสด็จ ลง จาก รถ ที่ โฮเตล เมื่อ ไร จะ ยิง ปืน ใหญ่ ที่ ป้อม ชื่อ ปรินฟเรศริก สลุต คำนับ ๒๑ นัด ยิง ปืน สลุต แล้ว พวก ทหาร แตร กลอง เป่า แตร ตี กลอง เปน เพลง ฮอลันดา แล เพลง สยาม ทำ ถวาย เปน คำนับ สมเด็จ พระเจ้า แผ่น ดิน สยาม

ข้อ ๒๓ รถ ที่ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม จะ ทรง มา โฮเตล นั้น จะ มา ตาม ถนน ท้อง สนาม ครั้น ถึง โฮเตล เสด็จ ลง จาก รถ แล้ว รถ พระ

ที่ นั่ง กับ รถ อื่น นั้น จะ เดิน ออก ไป ตาม ถนน ข้าง บ้อม ปรินฟเรศ์ริก คอย อยู่ ที่ นั้น กระบวน แห่ เดิน ไป พ้น แล้ว รถ นั้น กลับ เข้า มา ที่ โฮเตล อีก

ข้อ ๒๔ สมเด็จ พระ เจ้า แผ่น ดิน สยาม จะ เสด็จ เข้า ไป ใน โฮเตล ตาม ประตู ทิศ ตวัน ออก คอเวอนเนอ เยเนราล กับ เจ้า พนักงาน ที่ กำหนด ไว้ ใน ข้อ ๑๗ จะ คอย พร้อม กัน อยู่ ใน หอ ข้าง ใน รับ เสด็จ แล เจ้า พนักงาน ที่ กำหนด ไว้ ใน ข้อ ๖ } ๑๖ } นั้น จะ ตาม เสด็จ เข้า ไป แล พวก เสกเกรตตอร์ จะ เปน เจ้า พนักงาน นำ เสด็จ เข้า มา ใน ที่ คอเวอนเนอเยเนราล แล เจ้า พนักงาน ที่ คอย รับ เสด็จ

ข้อ ๒๕ สมเด็จ พระเจ้าแผ่น ดิน สยาม เสด็จ เข้า มา ใน ที่ คอเวอนเนอ เยเนราล กับ เจ้า พนักงาน คอย รับ นั้น แล้ว คอเวอนเนอ เยเนราล กราบ ทูล ให้ ทราบ ว่า มี ความ ยินดี ด้วย สมเด็จ พระเจ้า แผ่น ดิน สยาม ได้ เสด็จ มา ถึง เมือง เบตาเวีย โดย ดี ครั้น กราบ ทูล ดัง นั้น แล้ว คอเวอนเนอเยเนราล นำ เจ้าพนักงาน ที่ คอย รับเสด็จเข้าเฝ้า กราบ ทูล สำแดง ชื่อให้ ทรง ทราบ แล้ว เจ้า พนักงาน กับ ผู้ อื่น ก็ ลา กลับ ออก ไป เหลือ อยู่ แต่ คอเวอนเนอ เยเนราล กับ ขุน นาง เจ้า พนักงาน ใน คอเวอนเนอ เยเนราล

ข้อ ๒๖ ขุน นาง แล นาย ทหาร ทุก ๆ นาย ต้อง แต่ง เต็ม ยศ ตาม กำหนด กฎหมาย ทุก ๆ นาย แล ขุน นาง ผู้ น้อย ที่ ไม่ มี เครื่อง ยศ กับ คน ชาว ฮอลันดา แต่ง ตัว สวม เสื้อ ดำ เอา ผ้า ขาว ผูก คอ แต่ง ให้ งด งาม

ข้อ ๒๗ ครั้น คอเวอนเนอ เยเนราล ได้ นำ เจ้า พนักงาน เข้า เฝ้า แล้ว ก็ ลา ออก ไป ทหาร ม้า ทหาร เดิน เท้า ก็ เลิก กลับ ไป ที่ อยู่

ข้อ ๒๘ เพื่อจะมิให้เกิดเหตุเมื่อเวลาเสด็จนั้น ได้มีคำห้ามมิให้ผู้ใดเดินรถ แลเดินเท้าตามถนนที่จะเสด็จ ตั้งแต่เวลาโมงเช้า จนเสด็จขึ้นประทับที่อยู่แล้ว รถทั้งปวงต้องเดินที่ถนนชื่อโคเวโนอิงซรารี ตามทางที่จะออกไปชื่อยากาตรา รถของพวกที่ทำถนนเหล็กสำหรับเดินรถนั้นต้องหยุดในเวลาห้ามนั้นเหมือนกัน หนังสือนี้ คอเวอนเนอเยเนราลนิเทอแลนด์อินเดีย ให้เสกเกรตตอรีคอเวอนแมนต์ลงพิมพ์ประกาศ ออกวันที่ ๘ เดือนมาช คฤศตศักราช ๑๘๗๑ ปี ตรงกับวัน ๕ ฯ ๔ ค่ำ ปีมะเมียโทศก (พ.ศ. ๒๔๑๓)

หนังสือกำหนดการรับเสด็จสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ที่เมืองเบตาเวีย

กำหนดเสด็จประพาส

วันที่ ๑ เวลาเช้า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จขึ้นบกเมื่อไร จะยิงสลุตคำนับตามพระเกียรติยศ ยิงสลุตแล้วจะเชิญเสด็จพระราชดำเนินเข้ามาในตึกคอเวอนแมนต์ที่ตำบลเรียกว่ารุสวิก เสด็จเข้ามาในตึกนี้แล้ว จะนำพวกขุนนางฮอลันดาให้เข้ามาเฝ้า พวกขุนนางเข้าเฝ้าแล้ว จะเชิญเสด็จออกทอดพระเนตรที่หอใหญ่ ซึ่งเปนที่ชุมนุมขุนนางปฤกษาราชการแผ่นดิน เวลาบ่ายจะเชิญเสด็จให้ขึ้นรถเที่ยวทอดพระเนตรบ้านเมือง เวลาค่ำจะมีการเลี้ยงใหญ่ใน

โฮเตล ใหญ่ แล ผู้ ครอง เมือง กับ ขุนนาง ที่ สอง แล ขุนนาง ซึ่ง เปน พนักงาน รับ เสด็จ มา กิน เลียง พร้อม ด้วย สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม กับ เสนา บดี ฝ่าย สยาม ที่ ตาม เสด็จ เวลา ยาม ๑ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม จะ เสด็จ เข้า ไป ใน หอใหญ่ แล้ว พวก ชาว ฮอลันดา ที่ เปน ผู้ ดี ทั้ง ชาย หญิง ต้อง เข้า มา เฝ้า

วันที่ ๒ เวลา เช้า จะ เชิญ เสด็จ ไป เที่ยว ทอด พระเนตร บ้าน เมือง ตาม ถนน ที่ ทำ ด้วย รางเหล็ก แต่ รถ เทียมม้า ครั้น เสด็จ กลับ แล้ว จะ เชิญ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร ที่ โรง ทำ ปืน ต่าง ๆ แล้ว เชิญ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร ที่ ตึก สอน วิชา การ ทหาร แล้ว จะ เชิญ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร ที่ ตึก สำหรับ รักษา ทหาร เจ็บ ป่วย แล้ว จะ เชิญ เสด็จไป เที่ยว ทอด พระเนตร การ ทหาร ใน ที่ ตำบล ชื่อ เวลเตอพรเดน เวลา บ่าย จะ เชิญ เสด็จ เที่ยว ทอด พระเนตร บ้าน เมือง อีก ครั้ง หนึ่ง เวลา ค่ำ มี การเลียงใหญ่ ใน ที่ ตึก ประทับ สมเด็จ พระ เจ้า แผ่นดิน สยาม อีก ครั้ง หนึ่ง เวลา ยามเศษ พวก มลายู พวก จีน จะแต่ง เปน กระบวนแห่ ถือโคม ถือไต้ มี เครื่อง ปี่พาทย์ เดิน เปน กระบวน แห่ มา น่า ตึก ที่ ประทับ ให้ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน สยาม ทอด พระเนตร

วันที่ ๓ เวลาเช้า ทหาร ซึ่ง มี อยู่ ที่ เมืองเบตาเวีย จะ สมทบ กัน ที่ ท้อง สนาม ชื่อ กอนอิงสเปลน แล้ว จะ เชิญ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร เมื่อ เวลา ทหาร หัด กระบวน ต่าง ๆ ครั้น เลิก การ หัด ทหาร แล้ว จะ เชิญ เสด็จไป ทอด พระเนตร ที่ ตึก สอน หนังสือ เด็ก หลาย แห่ง แล ตึก ซึ่ง เปน ที่ เลียง เด็ก ซึ่ง เปน คน กำพร้า ยาก จน เวลา บ่าย จะ เชิญ เสด็จ ไป เที่ยว ทอด พระเนตร

บ้าน เมือง อิก ครั้ง หนึ่ง เวลา ค่ำ จะ มี การ เต้น รำ ใน หอ ที่ เรียก ว่า ฮาโมนี แล้ว จะ จุด โคม พร้อม กัน ทั่ว ทั้ง เมือง เบตาเวีย

วัน ที่ ๔ เวลา เช้า จะ เชิญ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร ที่ ตึก ซึ่ง เปน ที่ ประชุม พ่อ ค้า แล ทอด พระเนตร ตาม ห้าง ค้า ขาย แล ที่ อื่น ๆ ที่ เปน ที่ สำคัญ เวลา บ่าย จะ เชิญ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร บ้าน เมือง เวลา ค่ำ จะ มี การ เลี้ยง ที่ โฮเตล

วัน ที่ ๕ เวลา เช้า จะ เชิญ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร สวน ดอก ไม้ แล ที่ เลี้ยง สัตว์ ต่าง ๆ ใน ที่ นั้น พวก ปี่พาทย์ แล คน ขับ ร้อง มา พร้อม กัน ขับ ร้อง เพลง ต่าง ๆ ถวาย แล้ว เสด็จ ไป ทอด พระเนตร ตึก สำหรับ ไว้ ของ ประหลาด ต่าง ๆ เวลา บ่าย จะ เชิญ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร การ เล่น ต่าง ๆ ที่ ท้อง สนาม ชื่อ กอนอิงสเปลน เวลา ค่ำ จะ เชิญ เสด็จ ไป ทอด พระ เนตร การ เต้น รำ ที่ หอ ชื่อ กอนกอเดีย ผู้ ที่ จะ เต้น รำ นั้น จะ แต่ง ตัว เปน เทวดา บ้าง แต่ง ตัว อย่าง กษัตร บ้าง แต่ง ตัว อย่าง ชาว ต่าง ประเทศ บ้าง ให้ เปน การ สนุก แล้ว ใน คืน วัน นั้น จะ มี ดอก ไม้ เพลิง ด้วย)

รุ่ง ขึ้น วัน ๒ ๗ฯ ๕ ค่ำ เวลา เช้า โมง หนึ่ง เกาวเนอเยเนราล ผู้ สำเร็จ ราชการ อินเดีย ของ วิลันดา ให้ ขุนนาง นำ เรือ กลไฟ จักร ข้าง มา รับ เสด็จ แล ข้า ราชการ แล่น ไป ใน คลอง ถึง ท่า จอด ขุนนาง ที่ ๒ เกาวเนอเยเนราล แล ขุนนาง เปน อัน มาก มา คอย รับ เสด็จ อยู่ ที่ ท่า เชิญ เสด็จ ประทับ ที่ ตึก ริม ท่า สัก ๒๐ นาที แล้ว เชิญ เสด็จ ทรง รถ เทียม หก ม้า ขุนนาง ทั้งปวง

ก็ขึ้นรถตามเสด็จไปที่โฮเตลรัฐบาลที่รุสวิก เกาวนอเยเนราลคอยรับเสด็จอยู่ที่นั่น เชิญเสด็จประทับโธรน ขุนนางวิลันดาแลกงสุลทุกชาติพาภรรยามาเฝ้าเปนอันมาก แล้วรับสั่งให้ข้าราชการไทยไปอยู่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งรัฐบาลวิลันดาจัดไว้นั้น เวลาบ่าย ๕ โมงทรงเครื่องยศตามธรรมเนียม ทรงรถเที่ยวทอดพระเนตรถนนแล้วเสด็จกลับ เวลายามหนึ่ง เกาวเนอเยเนราลพาขุนนางแลกงสุลทุกชาติกับบุตรภรรยามาเฝ้าทั้งหญิงชายประมาณ ๗๐๐—๘๐๐ คน

วัน ๓ ฯ ๕ ค่ำเวลาเช้าโมงเศษ ทรงรถแตรมไปทางประมาณครึ่งโมง แล้วทรงรถม้าไปทอดพระเนตรที่ตึกทำปืนไรเฟอล (ที่เมืองเมยิสเตอคอเนลิศ) แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรที่ทหารอยู่ ทหารหัดท่าต่าง ๆ ถวายหลายอย่าง แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรโรงสกูลเรียนวิชาต่าง ๆ แล้วทอดพระเนตรที่ทำแยกธาตุแลไฟฟ้า (ที่โรงเรียนยิมนาเซียมวิลเลียมที่สาม) แลโรงเรียนลูกกำพร้าหัดเด็กหัดทำการต่าง ๆ แล้วมาทอดพระเนตรหัดท่าทหารในโรงเรียนทหาร แล้วไปที่ตึกรักษาคนไข้ แล้วไปทอดพระเนตรตึกที่ไว้ปืนใหญ่ต่าง ๆ แล้วไปโรงหมอที่ไว้กระดูกคนตายแลโรคในตัวศพ (ที่เมืองเวลเตเฟรเตน) เวลาบ่าย ๕ โมงทรงรถประพาศตามถนนแล้วเสด็จกลับ เวลายามหนึ่งพวกราษฎรแขกจีนฝรั่งแต่งเครื่องเล่นต่าง ๆ แห่มาถวายตัวเปนอันมาก ผู้คนเต็มไปเหมือนเวลาชักพระบรมศพ (ในกรุงเทพฯ เมื่อปีมะเส็ง) ทรงทอดพระเนตรที่น่าโฮเตลรัฐบาลที่เสด็จประทับนั้น เวลา ๕ ทุ่ม

เลิกการเล่น

วัน ๔ ๙ฯ ๕ ค่ำ เกาวเนอเยเนราลเชิญเสด็จทรงรถแต่งเต็มยศไปทอดพระเนตรทหารหัดรบถวายที่ (สนามกอนิงส์เปลน) ประทับบนพลับพลายก ทหารปืนใหญ่ทหารปืนเล็กแลทหารม้าประมาณ ๓๐๐๐ คน ยิงปืนใหญ่ปืนเล็กต่าง ๆ จนเวลา ๔ โมงเศษเสด็จกลับ เวลา ๒ ทุ่มครึ่งเกาวเนอเยเนราลเชิญเสด็จไปทอดพระเนตรเต้นรำที่ตึกฮามัวน์ (สโมสรพลเรือน) ที่ตึกนั้นแต่งเปนโธรนที่ประทับมีชั้น ๗ ชั้น จุดคาศเปนรูปพระตราไทยแลตราฮอลันดา คนที่ไปเต้นรำนั้นประมาณทั้งชายหญิง ๑๐๐๐ คนเศษ เล่นอยู่จนเวลา ๕ ทุ่มเสด็จกลับ

วัน ๕ ๑๐ฯ ๕ ค่ำ เสด็จไปทอดพระเนตรศาลหลวงศาลกรมเมือง (โบร์สภา) แลที่ทำการจักรเล็กน้อยแลโรงประทีปถม แลตึกเก็บภาษีคูสพานยก เที่ยวตามห้างต่าง ๆ แล้วเสด็จกลับ เวลา ๒ ทุ่มเสวยโต๊ะที่ศาลานคราภิบาล ทั้งไทยฝรั่ง ๑๐๐ คนเศษ

วัน ๖ ๑๑ฯ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ เสด็จทอดพระเนตรสวนขังสัตว์ต่าง ๆ แล้วทอดพระเนตรวัดอังกฤษ (โปรเตสตันส์) แล้วไปวัดฝรั่งเศส (โรมันคโทลิก) เวลาบ่าย ๔ โมง เสด็จทอดพระเนตรตึกมิวเซี่ยม ที่ไว้ของโบราณซึ่งมีในแผ่นดินชวาแลประเทศต่าง ๆ เวลา ๒ ทุ่มมีการเต้นรำในพวกขุนนางออฟิเซอฝ่ายทหาร (แต่งตัวกันต่าง ๆ แล้ว) มีดอกไม้ไฟต่าง ๆ ที่ตึกคองคอเดีย (สโมสรทหาร) แล้วเสด็จกลับ

วัน ๗ ๆ ๑๒ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ เสดจทรงรถกลับลงมาเรือพระที่นั่ง เกาวเนอเยเนราลแต่งการส่งเสดจเหมือนอย่างเมื่อรับนั้น เวลา ๕ โมงเช้า ออกเรือใช้จักรออกจากน่าเมืองเบตาเวีย

วัน ๑ ๆ ๑๓ ๕ ค่ำ เห็นเกาะแลฝั่งเมืองชวา เวลาเที่ยงเห็นเรือกำปั่นทอดท่าเมืองสำมารัง เวลาบ่ายโมง ๒๐ นาที ทอดสมอน่าเมืองสำมารัง ขุนนางในกำปั่นรบมาเฝ้า แล้วขุนนางฝรั่งแลแขกลงมาเฝ้า เวลาบ่าย ๓ โมงเรือสยามมาถึง

วัน ๒ ๆ ๑๔ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมงหนึ่ง เรสิเดนต์ให้จัดเรือกลไฟเล็ก ๒ ลำมารับเสดจ แลข้าราชการ ขึ้นประทับที่ท่าในคลองใหม่ ทรงรถแห่ไปเหมือนอย่างเมืองเบตาเวีย ถึงที่บ้านเรสิเดนต์จัดไว้รับ เชิญเสดจขึ้นบนโธรน มีรับสั่งให้นายราชาณัตย์บอกตำแหน่งข้าราชการ เรสิเดนต์ก็คำนับจับมือตามธรรมเนียม แล้วเรสิเดนต์ก็บอกตำแหน่งขุนนางฝ่ายวิลันดาเสร็จแล้ว เสดจประทับอยู่ในตึกนั้น เวลาเช้า ๔ โมงเสดจไปทอดพระเนตรโรงทำดินปืน ตึกรักษาคนบ้าแลคนไข้ ดูทำผ้าโสร่งในบ้านแขกชวา แล้วเสดจกลับ เวลาบ่าย ๔ โมง เสดจทอดพระเนตรตึกสกูลสอนหนังสือผู้หญิงที่สกูลบาดหลวง ไปดูที่สเตชันตามทางรถไฟ แลที่เครื่องจักรทำรถต่าง ๆ แล้วเสดจกลับ เวลาทุ่มเศษ เรสิเดนต์เชิญเสดจแลขุนนางที่อยู่ตึกที่ประทับเลี้ยงโต๊ะ

วัน ๓ ๆ ๑๕ ๕ ค่ำเวลาเช้า เสดจไปพร้อมทั้งข้าราชการไปทอด

พระเนตรรถไฟถึงสพาน ทางยังไม่แล้ว ต้องกลับมาพักเสวยที่โรงพักรถไฟแล้วเสด็จกลับ เวลาบ่าย ๕ โมงครึ่ง เสด็จไปทอดพระเนตรถนนขึ้นไปบนเขาแล้วกลับตามถนนมาบ้านเรสิเดนต์ เวลายาม ๑ ทอดพระเนตรเต้นรำที่ตึกที่ประทับ จนเวลา ๕ ทุ่มเลิก

วัน ๔ ๑ ๕ ค่ำ เวลา ๒ โมงเช้า เสด็จไปที่ตึกขังคนโทษวิลันดาทำเปนป้อมแลอุโมงค์สำหรับทหารทำผิด ลงโทษให้ทำการต่าง ๆ ในเครื่องใช้ทหาร แล้วไปดูตึกชำระความทุกกรมอยู่ในตึกนั้น แล้วดูสุเหร่าแขก เวลา ๒ ทุ่ม ไปทอดพระเนตรลครชวาของระเด่นอะทิปติบันญี คือเจ้าแขกในเมืองกาหลัง ๗ เวลา ๔ ทุ่มครึ่งเสด็จกลับ

วัน ๕ ๒ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ เสด็จทรงเครื่องพลเรือนกลับจากเมืองสำมารัง มีกระบวนแห่เหมือนเมื่อขึ้น เสด็จลงมายังเรือพระที่นั่ง เวลา ๕ โมง ๕๐ นาที ออกเรือพระที่นั่งจากท่าเมืองสำมารังมา

วัน ๖ ๓ ๕ ค่ำ เวลา ๗ ทุ่ม เห็นปากช่องบังกา เวลา ๓ ยามเห็นไฟตะเกียงที่หาด

วัน ๗ ๔ ๕ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงถึงเรือนตะเกียงที่ท่าเมืองปูตอก (มินต๊อก) ปากช่องบังกา

วัน ๑ ๕ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ ถึงเกาะลิงา เวลาเที่ยงถึงปากช่องเรียวข้างใต้ เวลาบ่าย ๔ โมงถึงปากช่องเรียวข้างเหนือ เวลา ๒ ทุ่มถึงที่ทอดสมอน่าเมืองสิงคโปร์

---

๗ เจ้าชวาคนนี้ คือมังกุนะคะโร เมืองโซโล

วัน ๒ ๆ ๖ ๕ ค่ำเวลาโมงครึ่ง มิศเตอร์เบน สิเกรตตารี กับเอดิกง เจ้าเมืองสิงคโปร์ ลงเรือไฟเล็กมาเฝ้าในเรือพระที่นั่ง กราบทูลว่า เกาวเนอให้มากราบทูลถามว่าจะเสด็จขึ้นโดยพระเกียรติยศ ฤๅเปน การไปรเวต เกาวเนอจะจัดรับเสด็จตามพระราชประสงค์ จึงมีพระ บรมราชโองการว่า จะเสด็จเปนการไปรเวต เวลาเช้า ๕ โมงครึ่ง เกาวเนอ (คือนายพันเอก แอนสัน ผู้รั้งราชการ) มาเฝ้าในเรือพระ ที่นั่ง เชิญเสด็จขึ้นบนเมือง เวลาเที่ยงทรงเครื่องตามธรรมเนียม เสด็จลงเรือไฟไปกับเกาวเนอ ถึงสพานที่ท่ายอนสตันเบีย ขุนนาง อังกฤษมารับเสด็จ ๑๐ คน เชิญเสด็จขึ้นรถไปบ้านเจ้าเมือง (เชิญ เสด็จเสวยกลางวันแล้ว) เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จกลับมาบ้านพระยา อัษฎงคต ๆ เวลาบ่าย ๕ โมง ๑๕ นาที เสด็จทรงรถประพาศไปรอบ เมือง จนเวลาย่ำค่ำแล้ว ๒๐ นาที เสด็จขึ้นที่บ้านเจ้าเมืองเสวย (เย็นอีกครั้ง ๑) แล้ว เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จทรงรถไปทอดพระเนตร ลครม้าท่าท่าต่าง ๆ จนเวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง เกาวเนอแลขุนนางตามส่งเสด็จถึงท่าที่สพาน จุดคบเพลิงสว่างข้าง ทางตลอดจนถึงสพาน

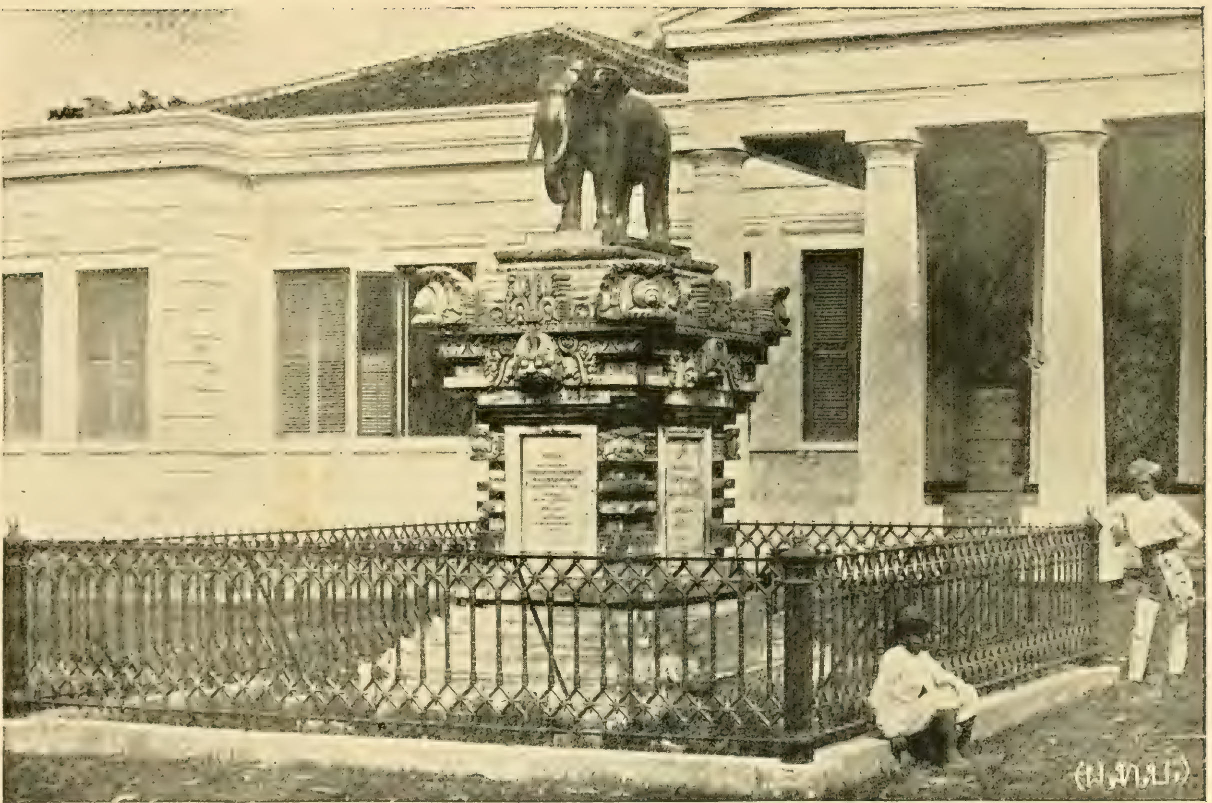
วัน ๓ ๆ ๗ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงออกเรือพระที่นั่งจากท่าเมือง สิงคโปร์

จดหมายเหตุเรื่องเสด็จสิงคโปร์ แลเกาะชวาคราวแรกหมดฉบับ เพียงเท่านี้ สอบในหนังสือพิมพ์ข่าวออกในกรุงเทพ ฯ ครั้งนั้น

ได้ความว่า

ณวันฯ ๗ ๑๓ ๕ ค่ำ ปีมะแมตรีศก จุลศักราช ๑๒๓๓ พ.ศ. ๒๔๑๔ เสด็จกลับมาถึงกรุงเทพฯ มีการรื่นเริงรับเสด็จแลจุดประทีปทั่วพระนคร อย่างนักขัตฤกษ์ต่อสงกรานต์อีก ๕ วัน แลในการเสด็จคราวนั้น โปรดให้หล่อรูปช้างด้วยทองสำริด ๒ รูป ให้พระยาสมุทบุรานุรักษ์ เนตร พาไปพระราชทานไว้เปนที่รฦก ซึ่งทรงขอบใจในการรับเสด็จที่เมืองสิงคโปร์รูป ๑ ที่เมืองเบตาเวียรูป ๑ รัฐบาลอังกฤษแลวิลันดาได้ทำฐานศิลาตั้งรูปช้างนั้นไว้ ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

รูปช้างหล่อพระราชทาน เปนที่รฦก ที่เมืองสิงคโปร์ ๑ ที่เมืองเบตาเวีย ๑ (ผ.ท.บ.)

จดหมายเหตุ ของ พระ วรภัณฑ์ พลากร

ณวัน ๑ ๑๕ฯ ๔ ค่ำ เวลา ๑๑ ทุ่มเศษ เรือ ราญรุกไพรี ใช้ จักร ออก จาก ด่าน เมือง สมุทปราการ ไป ๒ วัน ถึง น่า เมือง ชุมพร

ณวัน ๓ ฯ๒ ๔ ค่ำ เวลา บ่าย ๔ โมงเศษ ลูก สูบ ใน เครื่อง จักร ชำรุด ใช้ จักร ไป ไม่ ได้ กัปตัน แล ต้น หน ใน เรือ นั้น จึง ใช้ ใบ กลับ มา

ณวัน ๕ ฯ๔ ๔ ค่ำ เวลา บ่าย ๔ โมงเศษ ถึง สันดอน แล้ว ก็ ทอด สมอ อยู่ ที่ สันดอน พระ สุนทรา นุกิจ ปรีชา จางวาง จัด เรือ กลไฟเล็ก ไป รับ พระยา สมุท บุรานุรักษ์ แล จมื่น ทิพเสนา ปลัดกรม พระตำรวจใน ขวา จมื่น ราชามาตย์ ปลัดกรม พระตำรวจ ใน ซ้าย มา ลง ใน เรือ สยามูปสดัมภ์ แล้ว เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ ที่ เรือ สยามูปสดัมภ์ เห็น เรือ พระที่นั่งพิทยัม รณยุทธใช้ จักร ออกจาก ปากน้ำ เจ้าพระยา มา ถึง ที่ สันดอน พนักงาน ใน เรือ สยามู ก็ ชัก ธงช้างขึ้น เสาน่า เสา กลาง เสา ท้าย แล ธง ต่างๆ ขึ้น รับ เสด็จ พร้อม แล้ว เรือพระที่นั่งใช้ จักร ออกไป ถึง เรือสยามู ซึ่ง ทอด อยู่ ที่ สันดอน ขุน นาง แล ทหาร มหาดเล็ก รักษา พระองค์ รับ เสด็จ ยืน คำนับ อยู่ ใน เรือ สยามู พนักงาน พิณพาทย์ แตร ก็ ทำ เพลง คำนับ รับ เสด็จ เปน ธรรมเนียม ยุโรป ลูก เรือ ขึ้น ยืน เพลา ร้อง คำนับ รับ เสด็จ ๗ ครั้ง แล้ว เรือ พระที่นั่ง ใช้ จักร ออก ไป ก่อนเรือ สยามู ครึ่ง ชั่วโมง เวลา ย่ำค่ำ แล้ว เรือ สยามู จึง ใช้ จักร

ออกจากที่สันดอน ตามเรือพระที่นั่งไปในเวลาวันนั้น คลื่นลมเรียบราบ เรือเดินสดวกจนรุ่งสว่าง

ณวันที่ ๗ ๖ ๔ ค่ำ เวลา ๒ ทุ่ม ถึงน่าเมืองสงขลา เห็นแสงเพลิงโคมสว่างอยู่บนยอดเขาเวียนเปนทักษิณรอบพระเจดีย์ประมาณ ๗๐ โคม แลกองเพลิงรายเปนแถวที่น่าเมืองสงขลาประมาณ ๑๐๐ กอง เปนของเจ้าเมืองกรมการเมืองสงขลาจัดไว้รับเสด็จ ที่เรือสยามจึงจุดดอกไม้มะตาดเปนสัญญาขึ้นแล้ว เรือเจ้าพระยาซึ่งทอดรับเสด็จอยู่ริมเรือพระที่นั่ง ก็จุดดอกไม้กรวดพุ่งขึ้นไปบนอากาศให้เห็นเปนสัญญาแก่กันทั้งสองฝ่าย แล้วก็ใช้จักรเลยออกไป เวลา ๒ ทุ่มกับ ๑๕ มินิตถึงท้ายเกาะหนู แล้วก็ทอดสมออยู่ที่ท้ายเกาะหนู เวลายามหนึ่งพระสุนทรานุกิจปรีชา กับพระยาสมุทบุรานุรักษ์ ขุนรณรามฤทธิ์ ต้นหนที่ ๒ ลงเรือโบตไปสืบราชการที่เรือพระที่นั่ง เวลายามเศษ เรือกลไฟเจ้าพระยาใช้จักรออกจากที่ทอดน่าเมืองสงขลา เข้ามาณกรุงเทพมหานคร เวลา ๔ ทุ่ม พระสุนทรานุกิจปรีชา พระยาสมุทบุรานุรักษ์ ขุนรณรามฤทธิ์ กลับมาเรือ ใช้จักรแต่สันดอน ระยะทางเรือเดิน ๕๐ ชั่วโมงกับ ๑๕ มินิต ถึงที่ทอดน่าเมืองสงขลา

ครั้นณวันที่ ๑ ๗ ๔ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ กับพระสุนทรานุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ลงเรือโบต ๑๒ พายมาที่เรือสยาม มิศเตอตาเกีย ต้นหนที่หนึ่ง มิศเตอนแมนต์ กงสุลอังกฤษที่สอง มิศเตอจันดเล ล่าม พระสุนทรานุกิจปรีชา พระยา

สมุทบุรานุรักษ์ ยืนคำนับเปนธรรมเนียมยุโรป เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ทักทายปราไสแก่พวกที่ไปในเรือสยามแต่โดยความดีแล้วก็ลงเรือโบตไป กรมการเมืองสงขลาจัดเสบียงแลฟืนมาส่งลงบรรทุกเสร็จแล้ว ทอดอยู่ที่น่าเมืองสงขลา ๑๑ ชั่วโมงกับ ๔๕ มินิต เวลาเช้า ๒ โมง ใช้จักรออกจากที่ทอดน่าเมืองสงขลาไป ได้ใช้ใบบ้าง คลื่นลมมีบ้างเล็กน้อยไม่สู้แรงนัก แต่เรือนั้นแคลงอยู่บ้าง

ณวัน ๓ ๙ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงถึงเกาะนาค ใช้จักรแต่เกาะหนูน่าเมืองสงขลา รยะทาง ๕๑ ชั่วโมงถึงเกาะนาค แล้วใช้จักรเลยไป เวลายามหนึ่งถึงศิลาขาวปากช่องเมืองสิงคโปร์ ที่ศิลาขาวนั้นมีเรือนไฟเปนโคมเวียนอยู่เสมอมิได้หยุด โคมนั้นเปนสีต่าง ๆ เปนที่สำคัญของเรือกำปั่นชาวลูกค้าอื่น ๆ ที่ไปมาในเมืองสิงคโปร์ ใช้จักรแต่เกาะนาครยะทาง ๑๐ ชั่วโมง ๓๕ มินิต ถึงศิลาขาวเวลายามเศษเข้าปากช่องเมืองสิงคโปร์ เวลา ๘ ทุ่มถึงที่ทอดตรงท่ายอนส์ตอนเบีย น่าเมืองสิงคโปร์ ใช้จักรแต่ศิลาขาวรยะทาง ๔ ชั่วโมง ๒๕ มินิต ถึงที่ทอดน่าเมืองสิงคโปร์ ใช้จักรแต่สันดอนรยะทาง ๑๑๖ ชั่วโมงกับ ๑๕ มินิต เปน ๔ วัน ๑๕ มินิต ถึงเมืองสิงคโปร์ คิดเปนวัน ๔ วัน ๒๐ ชั่วโมง กับ ๑๕ มินิต เวลาตี ๑๑ ทุ่ม หลวงพิเศษพจนการมาที่เรือสยาม แจ้งกับพระสุนทรานุกิจปรีชาว่า คอเวอนแมนต์ที่เมืองสิงคโปร์จัดเรือยอชกลไฟเล็กชื่อปรูโต กับเลปเตแนนเบนเจ้าท่า กับพระยาอัษฎงคต์ทิศรักษา กงสุลฝ่ายสยาม แลหลวงพิเศษพจนการในกรม

ท่าซึ่งออกไปคอยรับเสด็จอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ ลงเรือกลไฟออกไปรับเสด็จที่ปากช่องเมืองสิงคโปร์

รุ่งขึ้นณวัน ๔ ๑๐ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ ที่เรือสยามูชักธงอังกฤษขึ้นเสากลาง แล้วยิงสลุตคำนับธงแผ่นดินอังกฤษ ๒๑ นัด ที่บนป้อมชักธงช้างขึ้นถึงปลายเสาแล้วก็ยิงสลุตตอบ ๒๑ นัด เวลาเช้า ๕ โมง ๑๐ มินิต เรือพระที่นั่งพิทยัมรณยุทธถึงที่ทอดตรงท่ายอนสตอนเบียน่าเมืองสิงคโปร์ ที่เรือสยามูชักธงช้างขึ้นเสาน่าเสากลาง เสาท้าย แลธงต่างสีขึ้นพร้อมแล้ว ลูกเรือยืนขึ้นเพลาพร้อมกัน ร้องคำนับรับเสด็จเปนธรรมเนียมยุโรป ๓ ครั้ง พนักงานพิณพาทย์แตรก็ทำเพลงคำนับอย่างธรรมเนียมยุโรป แลยิงสลุตคำนับรับเสด็จ ๒๑ นัดแล้ว ที่เรือยงยศอโยชฌิยายิงสลุตคำนับ ๒๑ นัด

ณวัน ๕ ๑๑ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินจากเรือพระที่นั่งขึ้นไปประทับแรมอยู่ที่ตึกใหญ่ของคอเวอนแมนต์ ซึ่งเปนที่อยู่ของคาเวนาผู้ครองเมืองสิงคโปร์ เรือสยามูทอดอยู่ที่น่าเมืองสิงคโปร์ ๗ วัน ๑๗ ชั่วโมงกับ ๒๗ มินิต

ณวัน ๔ ๒ ๕ ค่ำ ปีมะแมยังเปนโทศก เวลาเช้า ๓ โมง ๒๗ มินิต ใช้จักรออกจากที่ทอดตรงท่ายอนสตอนเบียน่าเมืองสิงคโปร์ เวลาย่ำเที่ยงแล้ว ๓๕ มินิต ออกจากปากช่องเมืองสิงคโปร์ เวลาบ่ายโมงหนึ่งเข้าช่องเรียว มีเรือนไฟอยู่ข้างฝั่งตวันตก ๒ แห่ง เวลานั้นอากาศมัวคลุ้ม ฝนตกประปรายแต่เช้าโมง ๑ จนเวลาบ่าย ๓ โมงฝนหาย

อากาศ สว่าง มี แสง แดด   เวลา บ่าย ๔ โมง ออก จาก ช่อง เรียว   แต่ คลื่น ลม นั้น เรียบ เปน ปรกติ จน ออก จาก ช่อง   ที่ ปาก ช่อง นั้น มี เรือน ไฟ อยู่ บน ยอด เขา ข้าง ฝั่ง ตวัน ตก   เปน เขตร ของ เมือง เรียว ซึ่ง ขึ้น กับ วิลันดา เวลา ๒ ทุ่ม เศษ มี คลื่น ลม จัด   เวลา ๕ ทุ่ม เศษ ฝน ตก มาก   จน เวลา ๒ ยาม เศษ ฝน หาย   คลื่น ลม เรียบ ราบ จน รุ่ง สว่าง

ณวัน ๕ ๆ ๓ ๕ ค่ำ   เวลา เช้า โมง เศษ   ถึง เกาะ เล็ก เรียง กัน สาม เกาะ   ชื่อ เกาะ ย่อง หยี   เวลา เช้า ๔ โมง ฝน ตก มาก อยู่ ครึ่ง ชั่ว โมง ฝน หาย   เวลา เที่ยง เข้า ช่อง เกาะ บังกา   เปน เกาะ ใหญ่ ข้าง ซ้าย เรือ ไป เกาะ ใหญ่ เกาะ หนึ่ง ชื่อ เกาะ สุมาตรา อยู่ ข้าง ขวา   เมื่อ เข้า ช่อง เกาะ นั้น ฝน ตก มาก   จน เวลา บ่าย โมง ๑ ฝน หาย   เวลา บ่าย ๒ โมง ครึ่ง เรือ เดิน ใกล้ ฝั่ง เกาะ บังกา   ที่ แหลม เกาะ นั้น มี เรือน ไฟ สูง ประมาณ ๓๐ วา เรือน ไฟ นั้น คล้าย กับ เรือน ไฟ ที่ ศิลา ขาว ปาก ช่อง เมือง สิงคโปร์   ริม เรือน ไฟ มี ตึก เล็ก ๆ ล้อม อยู่ สาม ด้าน   ที่ แหลม เกาะ บังกา ตรง เรือน ไฟ ออก ไป นั้น   มี โส โครก เปน ก้อน ศิลา ดำ อยู่ ใต้ น้ำ บ้าง   เสมอ น้ำ บ้าง ราย เปน ทิว ออก ไป คล้าย กับ ถนน ประมาณ ๕๐๐ เส้น   เวลา บ่าย ๓ โมง ถึง เมือง บันโตะ อยู่ กลาง เกาะ บังกา   มี บ้าน เรือน แล ตึก ราย อยู่ หลาย หลัง   เมือง นี้ ขึ้น กับ วิลันดา   มี เรือ กำปั่น ทอด อยู่ น่า เมือง ๗ ลำ เปน เรือ รบ กล ไฟ จักร ท้าย ๒ จักร ข้าง ๒   เรือ กำปั่น ใบ ๓ ลำ   เรือ เดิน พ้น เมือง บันโตะ ไป ๔๕ มินิต ฝน ตก มาก   เวลา บ่าย ๔ โมง ฝน หาย

ลม คลื่น เรียบ เวลา ย่ำ ค่ำ แล้ว มี ลม จัด พัด กล้า อากาศ ก็ มืด มัว มาก มิศเตอร์ กาลวิน ผู้ นำ ร่อง ซึ่ง ไป แต่ เมือง สิงคโปร์ แจ้ง กับ พระ สุนทรานุกิจ ปรีชา ว่า ทาง นี้ มี โส โครก มาก เปน เวลา กลาง คืน แล ไม่ เห็น สิ่ง ใด เปน ที่ สำคัญ ครั้น จะ ใช้ จักร ไป กลัว จะ โดน โส โครก จะ ต้อง ทอด สมอ อยู่ ใน ช่อง นี้ ต่อ รุ่ง ขึ้น จึ่ง จะ ไป ได้ พระ สุนทรานุกิจปรีชา ตอบ ว่า ตาม ใจ ผู้ นำ ร่อง เถิด เวลา ทุ่ม ๑ กับ ๓๕ มินิต ผู้ นำ ร่อง จึ่ง ให้ ทอด สมอ อยู่ ใน ช่อง เกาะ บังกา น้ำ ลึก ๑๕ วา ๒ ศอก เรือ ทอด อยู่ ใน ช่อง นั้น ๑๐ ชั่ว โมง กับ ๒๕ มินิต

เวลา ย่ำ รุ่ง แล้ว ณวัน ๒ ๆ ๕ ค่ำ ใช้ จักร ออก จาก ที่ ทอด ไป เวลา เช้า ๔ โมง ออก จาก ช่อง เกาะ บังกา ข้าง ใต้ เห็น เรือ รบ กล ไฟ จักร ข้าง ของ วิลันดา ทอด อยู่ ที่ ปาก ช่อง เกาะ บังกา เรือ สยามู ใช้ จักร เข้า ไป ใกล้ ตรง กัน ห่าง ประมาณ ๑๐ เส้น พอ แล เห็น ธง ถนัด ที่ เรือ รบ วิลันดา ชัก ธง สัญญา ขึ้น ว่า จะ ขอ เจรจา ด้วย พนักงาน ที่ เรือ สยามู ก็ ชัก ธง สัญญา ขึ้น รับ บ้าง แล้ว เรือ สยามู ก็ หยุด รอ จักร ออฟฟิเซอ ใน เรือ รบ วิลันดา จึ่ง ลง เรือ โบต กรรเชียง มา ที่ เรือ สยามู แล้ว แจ้ง ว่า แอด มิราล แม่ ทัพ ใหญ่ ใน เมือง เบตาเวีย มี คำ สั่ง ให้ ลง เรือ รบ กล ไฟ ชื่อ เรือ โบ เนียว มา คอย รับ เสด็จ อยู่ ที่ ปาก ช่อง เกาะ บังกา ออฟฟิเซอ กับ มิศเตอร์ รีศ แล พระ สุนทรานุกิจปรีชา หลวง พิเศษพจนการ เจรจา กัน อยู่ ครึ่ง ชั่ว โมง ต่าง คน ต่าง คำนับ กัน แล้ว ออฟฟิเซอ ก็ กลับ ไป เวลา เช้า ๕ โมง ครึ่ง ถึง เกาะ เล็ก ๒ เกาะ ตรง ปาก ช่อง เกาะ บังกา ออก ไป เห็น

เรือ กล ไฟ แล่น อยู่ ใน หว่าง เกาะ ลำ หนึ่ง เปน เรือ เมล์ ของ วิลันดา เวลา ทุ่ม เศษ เห็น เรือ กล ไฟ ลำ หนึ่ง แล่น มา ทาง ซ้าย ห่าง กัน ประมาณ ๑๐๐ เส้น เห็น แสง เพลิง สว่าง ราย กัน อยู่ ใน เรือ นั้น ประมาณ ๑๑ ดวง ๑๒ ดวง แล มี โคม เขียว โคม แดง ด้วย ที่ เรือ สยาม จึ่ง จุด ดอก ไม้ มะตาด ชู ขึ้น เปน สำคัญ แต่ เรือ ลำ นั้น หา ได้ จุด ดอก ไม้ เพลิง ให้ เปน สำคัญ ไม่ เวลา ๕ ทุ่ม มี คลื่น ลม พัด แรง เรือ แคลง มาก ฝน ตก หนัก จน เวลา ๒ ยาม ฝน ซา ลง เปน แต่ ตก ประ ปราย เวลา ๗ ทุ่ม ฝน ตก มาก อีก ครั้ง หนึ่ง แล้ว ก็ ตก ประ ปราย ไป จน เวลา ๓ ยาม ฝน หาย

รุ่ง ขึ้น ณวัน ๗ ๕ฯ ๕ ค่ำ เวลา เช้า โมง หนึ่ง เห็น เกาะ เล็ก ราย เปน แถว ที่ อ่าว เมือง เบตาเวีย เรียก กัน ว่า เกาะ พัน คือ มี เกาะ ถึง ๑๐๐๐ เกาะ เวลา ๔ โมง เศษ เช้า ช่อง เกาะ ราย น่า เมือง เบตาเวีย เวลา เช้า ๕ โมง ๑๐ มินิต ถึง ที่ ทอด ปาก ช่อง เมือง เบตาเวีย แล้ว ก็ ทอด อยู่ ที่ ปาก ช่อง นั้น ใช้ จักร แต่ ที่ ทอด น่า เมือง สิงคโปร์ ระยะ ทาง ๖๓ ชั่ว โมง กับ ๑๘ มินิต ถึง ที่ ทอด น่า เมือง เบตาเวีย เมื่อ เรือ ทอด ที่ แล้ว ออฟฟิเซอ ใน เรือ รบ วิลันดา ๕ นาย มา ที่ เรือ สยาม แล พูดจา ทัก ทาย ปราไส กัน ตาม ธรรมเนียม แล้ว ถาม ว่า พระ เจ้า แผ่น ดิน สยาม จะ เสด็จ ออก ไป ถึง เมือง เบตาเวีย วัน ใด มิศเตอร์ ริศ แล หลวง พิเศษ พจน การ จึ่ง ตอบ ว่า ณวัน ๑ ๖ฯ ๕ ค่ำ เวลา บ่าย เรือ พระ ที่ นั่ง จะ ถึง ที่ ทอด น่า เมือง เบตาเวีย เปน แน่ แล้ว พวก ออฟฟิเซอ ก็ ต่าง คน ต่าง คำนับ กัน แล้ว ก็ ลา กลับ ไป เวลา เช้า ๕ โมง ครึ่ง ที่ เรือ สยาม ชัก ธง ชาติ วิลันดา ขึ้น เสา กลาง แล

ยิงสลุตธงเมืองเบตาเวีย ๒๑ นัด แล้วที่ป้อมเมืองเบตาเวียชักธงช้างขึ้นถึงปลายเสาแล้ว ยิงสลุตตอบ ๒๑ นัด แล้วที่เรือสยามชักธงวิลันดาขึ้นเสาน่า ยิงสลุตเรือรบแอดมิราลอีก ๑๗ นัด แล้วเรือรบแอดมิราลชักธงช้างขึ้นเสาน่า ยิงสลุตตอบ ๑๗ นัด

รุ่งขึ้นณวัน ๑ ๖ฯ ๕ ค่ำ เวลาย่ำเที่ยงแล้ว ที่เรือสยามพากันส่องกล้องดูเห็นแน่ชัดว่าเรือพระที่นั่งพิทยัมรณยุทธมาแล้ว เวลาบ่ายโมง ๑ พนักงานในเรือสยามชักธงขึ้นพร้อมตามเคยแล้ว ก็ใช้จักรแต่ที่ทอดออกไปรับเสด็จ เวลาบ่ายโมงครึ่งถึงเรือพระที่นั่ง ลูกเรือขึ้นยืนเพลาร้องคำนับขึ้นพร้อมแล้ว พนักงานพิณพาทย์แตรก็ประโคมเพลงคำนับรับเสด็จด้วยความยินดีแล้ว เรือพระที่นั่งก็ใช้จักรผ่านน่าเรือรบซึ่งทอดอยู่ที่ปากช่องเมืองเบตาเวีย เข้าไปใกล้จะถึงที่ทอด เรือรบวิลันดา ๙ ลำ แลบรรดาเรือลูกค้าพากันชักธงช้างแลธงต่างสีขึ้นพร้อมกันแล้ว ลูกเรือขึ้นยืนเพลาร้องคำนับทุกลำ ๆ ละ ๓ ครั้งบ้าง ๗ ครั้งบ้าง เรือพระที่นั่งถึงปากช่องเมืองเบตาเวียแล้วทอดสมออยู่ที่ปากช่องนั้น พวกเรือรบวิลันดาก็พากันยิงสลุตคำนับ ๕ ลำ ๆ ละ ๒๑ นัด แล้วเรือสยามจึงยิงสลุตตอบ ๒๑ นัด

รุ่งขึ้นณวัน ๒ ๗ฯ ๕ ค่ำ เวลาเช้าครึ่งโมง คอเวอนแมนต์จัดเรือเล็กกลไฟจักรข้าง แลผูกดอกไม้กิ่งไม้ทำประตูป่า แลมีธงสีต่าง ๆ ผูกห้อยเปนคู่หาตลอดทั่วทั้งลำ ใช้จักรออกมารับเสด็จที่เรือพระที่นั่ง เวลาเช้าโมง ๑ เสด็จจากเรือพระที่นั่ง ลงประทับในเรือกลไฟ

เล็ก ที่ จัด ออก มา รับ เรือ ลำ ทรง นั้น ชัก ธง พระ เกี้ยว ยอด เปน สำคัญ พนักงาน ใน เรือ พระ ที่ นั่ง จึ่ง ลด ธง พระ เกี้ยว ยอด ลง จาก เสา กลาง แล้ว ชัก ธง ช้าง แทน ขึ้น ไว้ แต่ ธง บริวาร นั้น คง อยู่ ตาม เดิม พวก พิณพาทย์ แตร ก็ ทำ เพลง คำนับ แล้ว สมเด็จ พระเจ้า น้อง ยา เธอ เจ้า ฟ้า ภาณุรังษี สว่าง วงษ์ พระ เจ้า น้อง ยา เธอ พระ องค์ เจ้า ศุข สวัสดิ แล ข้า ราชการ ผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย ฝ่าย ทหาร พล เรือน ซึ่ง มี เครื่อง ยศ พร้อม ก็ พา กัน ตาม เสด็จ ไป ใน ลำ ทรง ด้วย แล้ว เรือ ลำ ทรง ใช้ จักร ออก จาก เรือ พระ ที่ นั่ง ลูก เรือ ใน ลำ พระ ที่ นั่ง ขึ้น ยืน เพลา ร้อง คำนับ ๓ ครั้ง ที่ เรือ สยาม จึ่ง ชัก ธง ช้าง แล ธง ต่าง สี ขึ้น เสา พร้อม แล้ว ลูก เรือ ขึ้น ยืน เพลา ร้อง คำนับ ๗ ครั้ง แล ยิง สลุต คำนับ ๒๑ นัด ตาม บรรดา เรือ รบ วิลันดา ชัก ธง ช้าง แล ธง ต่าง สี ขึ้น เสา พร้อม แล้ว ลูก เรือ ก็ ขึ้น ยืน เพลา ร้อง คำนับ ทั้ง ๙ ลำ แล ยิง สลุต คำนับ ลำ ละ ๒๑ นัด แต่ ๕ ลำ บรรดา เรือ ลูก ค้า ก็ พา กัน ชัก ธง ช้าง แล ธง ต่าง สี ขึ้น เสา ทุก ลำ แล ร้อง คำนับ ด้วย ความ ยินดี ทุก ลำ เรือ กล ไฟ ลำ ทรง ใช้ จักร เข้า ไป ใน ช่อง ลำ น้ำ เมือง เบตาเวีย แล้ว คอเวอนแมนต์ จัด เรือ กล ไฟ เล็ก ออก มา รับ ข้า ราชการ ซึ่ง แต่ง เปน เครื่อง ยศ กับ สิ่ง ของ ลง บรรทุก เรือ เสร็จ แล้ว ก็ ใช้ จักร เข้า ไป ตาม ช่อง ลำ น้ำ เมือง เบตาเวีย ที่ ช่อง ลำ น้ำ เมือง เบตาเวีย นั้น ก่อ ด้วย ศิลา แล อิฐ บ้าง ตลอด เข้า ไป จน ถึง ท่า ขึ้น เรือ ยง ยศ ใช้ จักร ไป แต่ เมือง สิงคโปร์ ถึง ที่ ทอด ปาก ช่อง เมือง เบตาเวีย เวลา เช้า ๕ โมง เศษ เรือ ยง ยศ ทอด สมอ แล้ว ชัก ธง วิลันดา ขึ้น เสา กลาง แล้ว ยิง สลุต คำนับ

ธงวิลันดา ที่บนป้อมเมืองเบตาเวีย ที่ป้อมจึงชักธงช้างขึ้นถึงปลาย เสาแล้ว ยิงสลุตตอบเรือยงยศ ๒๑ นัด การรับรองที่เมืองเบตาเวีย ครั้งนี้ ผู้ครองแผ่นดินกับคอเวอ{น}แมนต์ จัดการรับรองแขงแรงเปน ธรรมเนียมดีกว่าที่เมืองสิงคโปร์

ณวัน ๕ ๑๐ฯ ๕ ค่ำ ปีมเมีย ยังเปนโทศก เวลาบ่าย ๒ โมง กัปตันตาเก้อ เปนกัปตันเรือสยามูป่วยเปนโรคลงแดงถึงแก่กรรม เมื่อ เอาศพไปฝังนั้นมีทหารวิลันดาแห่ศพไปฝังไว้ที่เมืองเบตาเวีย ทหาร แห่ ๒๐๐ คน อยู่ที่เมืองเบตาเวีย ๕ วัน ๑๘ ชั่วโมง

ณวัน ๗ ๑๒ฯ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ ทรงเครื่องทหาร พร้อม ด้วยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ แลขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายทหารพลเรือนซึ่งตามเสด็จออกไป แล้วเสด็จกลับจากที่ประทับตึก ใหญ่ ทรงรถลงมาตามทางสถลมารค มีทหารม้าถือกระบี่แห่เปนกระบวน ข้างน่า แลทหารเดินเท้าถือปืน แลมีทหารแขกแต่งตัวอย่างแขกยะวา ถือหอกซัดยืนแถวรายรับตลอดลงมาจนถึงท่าน้ำ รวมทั้งทหารวิลันดา ทหารแขกประมาณ ๘๐๐ คน รถทรงถึงท่าแล้วเสด็จทรงเรือกลไฟเล็ก ซึ่งผู้ครองแผ่นดินแลคอเวอนแมนต์จัดไว้รับ ประดับไปด้วยเครื่องแต่ง เหมือนเมื่อวันเสด็จขึ้น ที่ป้อมชักธงช้างขึ้นถึงปลายเสาแล้วยิงสลุต คำนับ ๒๑ นัด เรือสยามูยิงสลุตตอบ ๒๑ นัด บรรดาเรือรบวิลันดา พากันยิงสลุตคำนับลำละ ๒๑ นัดทุกลำแล้ว ที่เรือสยามูยิงสลุตตอบ ๒๑ นัด ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยแลเจ้าพนักงานฝ่ายสยามลงเรือพร้อมแล้ว

ผู้ ครอง แผ่น ดิน เมือง เบตาเวีย กับ ภรรยา ก็ ได้ ตาม เสด็จ ลง มา ส่ง จน ถึง เรือ พระที่นั่ง พิทยัมรณยุทธ เวลา เช้า ๔ โมง ครึ่ง เรือ พระที่นั่ง ใช้ จักร ออก จาก ที่ ทอด น่า เมือง เบตาเวีย ก่อน แล้ว เวลา ๕ โมง เช้า เรือ สยาม จึง ใช้ จักร ออก จาก ที่ ทอด น่า เมือง เบตาเวีย ไป ตาม เรือ พระที่นั่ง จน รุ่ง สว่าง คลื่น ลม เรียบ ราบ เรือ ไม่ แคลง

ครั้น ณ วัน ๑ ฯ ๑๓ ๕ ค่ำ ปี มะเมีย ยัง เปน โทศก เวลา บ่าย ๒ โมง เศษ ถึง แหลม อ่าว เมือง สำปาลัง เวลา บ่าย ๔ โมง ถึง ที่ ทอด น่า เมือง สำปาลัง แล้ว เรือ สยาม ชัก ธง วิลันดา ขึ้น เสา กลาง แล ชัก ธง ต่าง ๆ ขึ้น พร้อม แล้ว ยิง สลุต ธง วิลันดา ๒๑ นัด ที่ บน ป้อม ชัก ธง ช้าง ขึ้น ปลาย เสา แล้ว ยิง สลุต ตอบ ๒๑ นัด ที่ เขตร แดน เมือง สำปาลัง นั้น มี ภูเขา ใหญ่ ริม ชาย ทเล ยาว ตลอด ถึง เมือง สำปาลัง ยาว ประมาณ ๑๐๐๐ เส้น ทั้ง สูง ทั้ง ใหญ่ กว่า เขา ใน เขตร แดน เมือง สำปาลัง ที่ กลาง ภูเขา นั้น สูง เปน ที่ สุด เหลือ ที่ จะ ประมาณ แล มี เมฆ พัด อยู่ ข้าง ล่าง กลาง ภูเขา มี ฝนตก ออก จาก เขา นั้น เสมอ ตรง น่า เมือง สำปาลัง ออก มา มี เกาะ ใน น้ำ ๒ เกาะ เกาะ ใหญ่ ๑ เล็ก ๑ เวลา บ่าย ๔ โมง ครึ่ง กัปตัน เรือ รบ กับ พวก ออฟฟิเซีย เมือง สำปาลัง ลง เรือ กลไฟ เล็ก มา ที่ เรือ สยาม แล ทัก ทาย ปราไส กัน กับ ขุนนาง ฝ่าย สยาม ต่าง คน ต่าง คำนับ กัน แล้ว ก็ ลา กลับ ไป เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ เจ้าพระยา สุรวงษ์ ไวยวัฒน์ มา ที่ เรือ สยาม สั่ง ว่า เวลา พรุ่ง นี้ ให้ เตรียม คอย ยิง สลุต เมื่อ เวลา เสด็จ จาก เรือ พระที่นั่ง ขึ้น เมือง สำปาลัง ให้ เรียบ ร้อย แล้ว เจ้าพระยา สุรวงษ์ ไวยวัฒน์ ก็ กลับ ไป

รุ่งขึ้น ณวัน ๒ ๑๕ ๗ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๓ เรสซิเดน ผู้ว่าราชการเมือง สำปาลัง กับ คอเวอนแมนต์ จัดเรือ กลไฟเล็ก ออก มา รับ แล้วเสด็จลง ทรงเรือ กลไฟ ที่ จัด มา รับ พร้อม ด้วย สมเด็จ พระเจ้า น้อง ยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษี สว่าง วงษ์ พระเจ้า น้อง ยาเธอ พระองค์ เจ้า ศุข สวัสดิ์ แล ขุนนาง ผู้ใหญ่ ผู้น้อย ฝ่าย ทหาร พลเรือน ตาม เสด็จ ไป ใน ลำ ทรง เมื่อ เรือกลไฟ เล็ก ลำ ทรง ออก จาก เรือ พระที่นั่ง เรือ สยามูปัฏถัมภ์ ชักธง พระเกียว ยอด แลธง ต่าง สี ขึ้น พร้อม แล้ว ยิง สลุต คำนับ ๒๑ นัด พนักงาน พิณพาทย์ แตรก็ ทำเพลง คำนับ ลูกเรือ ก็ ขึ้น ยืน เพลา ร้อง คำนับ ตาม ธรรมเนียม บรรดาเรือ รบ วิลันดา ก็ ชัก ธง ช้าง ขึ้น เสา กลาง แล ธง ต่าง สี ขึ้น พร้อม แล้ว ยิง สลุตลำ ละ ๒๑ นัด แล มี ลูกเรือ ยืน เพลา ใบ ร้อง คำนับ อย่าง ธรรมเนียม ยุโรปทั้ง ๕ ลำ เรือ ยงยศ ซึ่ง เปน เรือ รบ ข้าง ฝ่าย สยาม ชัก ธง วิลันดา ขึ้น ถึงปลาย เสา แล้ว ยิง สลุต ตอบ ๒๑ นัด เรือ ลำ ทรง ถึง ประทับ ท่า ขึ้น ที่ป้อม ยิง สลุต คำนับ ๒๑ นัด แล้ว เรือ ยงยศ ก็ ยิง สลุต ตอบ อีก ๒๑ นัด ที่ท่า ขึ้น นั้น ทำ เปน ประตู เหมือน อย่าง นอก เสด็จ ประทับ แรม อยู่ ที่ เมืองสำปาลัง ๓ วัน กับ ๑๘ ชั่วโมง ๒๕ มินิต

ครั้น ณวัน ๕ ๗ ๒ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมง เสด็จ พระราช ดำเนินกลับ จาก ที่ ประทับ ตึก ใหญ่ เมือง สำปาลัง พร้อม ด้วย ข้า ทูลลออง ธุลี พระบาทผู้ใหญ่ ผู้น้อย เสด็จ ทรง รถ ลง มา ตาม ทาง สถลมารค ถึง ท่า แล้ว เสด็จทรง เรือ โบต กรรเชียง ของ เรือ สยามู จัด ไว้ รับ แล้ว เรือ กลไฟ เล็ก ที่ เมืองสำปาลัง ชัก จูง ออก มา จาก ช่อง เมือง สำปาลัง ถึง เรือ พระที่นั่ง เวลา เช้า ๒

โมงครึ่ง ที่ป้อมเมืองลำปาลังยิงสลุตคำนับ ๒๑ นัดแล้ว เรือรบวิลันดายิงสลุต ๓ ลำ ๆ ละ ๒๑ นัด ที่เรือสยามชักธงพระเกียวยอดขึ้นเสากลางแลธงต่างสีขึ้นพร้อมทุกเสาแล้ว ยิงสลุตรับเสด็จ ๒๑ นัด พอเรือลำทรงมาตรงเรือสยาม ลูกเรือขึ้นยืนเพลาร้องคำนับ ๙ ครั้ง แล้วพนักงานลดธงพระเกียวยอดลงจากเสากลาง แล้วชักธงวิลันดาขึ้นเสากลาง ยิงสลุตตอบเรือรบแลที่ป้อมเมืองลำปาลังอีก ๒๑ นัด เวลาเช้า ๔ โมง ๒๕ มินิต เรือสยามใช้จักรออกจากที่ทอดน่าเมืองลำปาลังก่อนเรือพระที่นั่งกลับมาตามระยะทางเก่า เรือเดินห่างฝั่งหน่อยหนึ่งเมื่อเรือออกจากที่นั่น พนักงานพิณพาทย์แตรได้ทำเพลงคำนับรับพระเจ้าอยู่หัวตามธรรมเนียม เวลาย่ำค่ำออกจากแหลมอ่าวเมืองลำปาลังเวลาทุ่ม ๑ ใช้ใบบ้าง จนเวลา ๒ ยามลมไม่กินใบ ลูกเรือขึ้นรับใบไว้แล้วใช้จักรมาจนรุ่งสว่าง คลื่นลมเปนปรกติ จนณวัน ๖ ๆ ๓ ๕ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงมีลมจัดพัดเฉียงน่าเรือเรียกว่าลมลำเภา เวลาบ่าย ๕ โมงเศษลมซา คลื่นเรียบราบเรือเดินเปนปรกติจนรุ่งสว่าง

ณวัน ๗ ๆ ๔ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษเข้าช่องเกาะสุมาตรา เวลาทุ่มเศษออกจากช่องสุมาตรา คลื่นลมมีบางเลกน้อย แต่อากาศมืดมัวคลุ้มฝน เวลา ๒ ทุ่มถึงน่าเมืองบันโตะ เห็นแสงโคมที่เรือนไฟใหญ่สว่างอยู่ที่แหลมเกาะบังกา เวลา ๕ ทุ่มเศษลมจัดฝนตกเม็ดใหญ่ เวลา ๗ ทุ่มฝนหาย ใช้จักรมาจนรุ่งสว่าง

ณวัน ๑ ๆ ๕ ๕ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมง มีลมว่าวพัดมาได้ใช้ใบบ้าง เวลา ๔ ทุ่มเศษเข้าช่องเรียว เวลา ๘ ทุ่มออกจากช่องเรียว เวลา ๓ ยามเศษถึงปากช่องเมืองสิงคโปร์

รุ่งขึ้นณวัน ๒ ๆ ๖ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๑๐ มินิตถึงที่ทอดตรงท่ายอนสตอนเบียน่าเมืองสิงคโปร์ เวลาเช้า ๒ โมง เรือรบอังกฤษซึ่งทอดอยู่น่าเมืองสิงคโปร์ ชักธงช้างขึ้นเสากลางแลธงต่างสีขึ้นพร้อมแล้ว ยิงสลุตคำนับเรือพระที่นั่ง แล้วเรือสยามชักธงอังกฤษขึ้นเสากลางแลธงต่างสีขึ้นพร้อมแล้วยิงสลุตตอบเรือรบอังกฤษ ๒๑ นัด เวลาเช้า ๓ โมงเศษเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนรถ ไปประทับที่บ้านคาเวนา แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่ตึกพระยาอัษฎงคตทิศรักษา เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เรือรบฝรั่งเศสมาถึงที่ทอดน่าเมืองสิงคโปร์แล้ว ยิงสลุตคำนับเรือพระที่นั่ง ๒๑ นัด เวลาย่ำค่ำแล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับทอดพระเนตรลครฝรั่งที่เตาน์ฮอล ครั้นทรงทอดพระเนตรลครฝรั่งแล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ตึกคาเวนา เวลาย่ำรุ่งแล้วเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนรถกลับลงมาประทับณเรือพระที่นั่ง เมื่อเวลาเสด็จขึ้นนั้นที่บ้อมใหญ่เมืองสิงคโปร์ยิงสลุต ๒๑ นัด

ครั้นณวัน ๓ ๆ ๗ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ พระสุนทรานุกิจปรีชาไปเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทในเรือพระที่นั่ง จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งว่า ให้พระสุนทรานุกิจปรีชาขึ้นเยี่ยมเยียนเจ้าเมืองตรังกานูที่เมืองตรังกานูด้วย แล้วพระสุนทรานุกิจปรีชาก็กลับมาเรือสยามูๆ

ทอด อยู่ ที่ น่า เมือง สิงคโปร์ ๑ วัน ๑ ชั่ว โมง กับ ๒๐ มินิต เวลา เช้า โมง ครึ่ง เรือ สยาม ใช้ จักร ออก จาก ที่ ทอด น่า เมือง สิงคโปร์ เมื่อ เรือ ออก จาก ที่ ทอด นั้น ที่ เรือ ยง ยศ ชัก ธง แผ่น ดิน ฝรั่ง เศส ขึ้น เสา กลาง แล้ว ยิง สลุต ๒๑ นัด ตอบ เรือ รบ ฝรั่ง เศส แล้ว เรือ พระ ที่ นั่ง ใช้ จักร ออก มา ท้าย หลัง เวลา เช้า ๔ โมง ๓๘ มินิต เรือ สยาม ออก จาก ปาก ช่อง เมือง สิงคโปร์ เวลา เช้า ๕ โมง กับ ๑๕ มินิต ถึง เรือน ไฟ ใหญ่ ที่ ศิลา ขาว เรือน ไฟ นั้น ถือ ปูน ขาว สูง ประมาณ ๒๐ วา ต่อ เกาะ เรือน ไฟ ออก ไป นั้น มี เกาะ ศิลา ขาว ๒ เกาะ ส่อง กล้อง ดู ที่ ศิลา นั้น สี ขาว เหมือน ปูน ขาว เรือ เดิน ใกล้ ฝั่ง ตวัน ตก เวลา ย่ำ ค่ำ แล้ว ถึง เกาะ หมาก มี คลื่น ลม จัด พัด กล้า เรือ แคลง รุ่ง สว่าง ขึ้น คลื่น ลม ซา ลง หน่อย หนึ่ง

ณวัน ๔ ๆ ๕ ค่ำ เวลา บ่าย ๒ โมง เศษ มี ลม ดี ได้ ใช้ ใบ มา จน เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ ลม พัด ทวน น่า เรือ ต้อง ริบ ใบ เวลา ๔ ทุ่ม เศษ ถึง เกาะ เล็ก เกาะ นั้น ภาษา มลายู เรียก ว่า เกาะ ตังกุรัศ เวลา นั้น อากาศ มืด มัว คลุ้ม ฝน มิศเตอร์ กาถวัน ผู้ นำ ร่อง ว่า มืด นัก จวน จะ ถึง น่า เมือง ตรังกานู ขอ ให้ ทอด สมอ อยู่ ที่ ริม เกาะ ตังกุรัศ ก่อน แล้ว ต้น หน ที่ สอง จึง สั่ง ให้ ทอด อยู่ ที่ ริม เกาะ ตังกุรัศ จน เวลา ย่ำ รุ่ง แล้ว

ณวัน ๕ ๆ ๕ ค่ำ ใช้ จักร ออก จาก เกาะ ตังกุรัศ มา เวลา เช้า ๓ โมง กับ ๙ มินิต ถึง ที่ ทอด น่า เมือง ตรังกานู เวลา เช้า ๔ โมง เศษ พระ สุนทรานุกิจปรีชา ๑ หลวง พิเศษ พจน การ ๑ ขุน สุนทรสาทิศลักษณ ๑

แล ขุน รณ ราม ฤทธิ์ ต้น หน ที่ สอง ๑ มิศชิบแมนต์ พนักงาน ตรวจ คน ใน เรือ ๑ แต่ง ตัว เต็ม ยศ แล หมื่น เนตรสรแมน แต่ง ตัว อย่าง นาย ทหาร มาริน ๑ พัน ตุ้ม แต่ง ตัว อย่าง ทหาร มาริน ๑ กับ ทหาร มารีน แต่ง ตัว ตาม ยศ ของ ทหาร มาริน ๑ โหล กับ คน พิณพาทย์ แตร นาย ๑ เลว ๑๗ รวม ๑๘ คน แต่ง ตัว เต็ม ยศ พร้อม แล้ว ขุน รณรามฤทธิ์ ๑ มิศชิบแมนต์ แล พวก แตร กับ ทหาร มารีน ลง เรือโบต กรรเชียง ลำใหญ่ ๒ ลำ ล่วง ขึ้น ไป คอย รับ อยู่ ที่ ด่าน เมือง ตรังกานู ก่อน แล้ว พระ สุนทรานุกิจ ปรีชา ๑ หลวง พิเศษ พจน การ ๑ ขุน สุนทร สาทิศลักษณ ๑ มิศเตอร์ นิวแมนต์ กงสุลอังกฤษ ที่ สอง แต่ง เปนไปรเวต ๑ ลง เรือโบต กรรเชียง ลำ เดียว กัน ขึ้น ไป เยียม เยือน เจ้า เมือง ตรังกานู ตาม กระแส พระ บรม ราช โองการ ซึ่ง โปรด เกล้า ฯ ดำรัส สั่ง ที่ เมือง สิงคโปร์ แล้ว เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ พวก ข้า หลวง กลับ มา ถึง เรือ สยามู พร้อม กัน แล้ว พระ สุนทรานุกิจปรีชา หลวง พิเศษ พจน การ แจ้ง ว่า เมื่อ พวก ข้า หลวง ขึ้น ไป ถึง ท่า นั้น พระยา ตรังกานู จัด ให้ ศรี ตวัน กรม การ ลง มา รับ ที่ ท่า ขึ้น แล้ว พา ไป ที่ บ้าน พระยา ตรังกานู ๆ ให้ เชิญ เข้า ไป ใน ห้อง นอน ของ พระยา ตรังกานู พร้อม ด้วย รายามุดา แล บุตร หลาน พระยา ตรังกานู ๆ ให้ จัด โต๊ะ เลียง พวก ข้า หลวง ที่ ขึ้น ไป เปน ธรรมเนียม แขก แล้ว ปราไส กัน ด้วย การ อัน สมควร แล้ว ก็ ลา กลับ มา พระยา ตรังกานู จัด ให้ ตวนกู บุตร ตวนกูไซ ตวนกูจิมุดา หลาน พระยา ตรังกานู ตาม ลง มา ส่ง ถึง เรือ สยามู ขุน สุนทรสาทิศลักษณ ได้ จัด พระราชสาทิศฉายา ลักษณ ทรง

เครื่องทหาร ๕ พระรูป ให้ตวนกูบูซา ๑ ตวนกูไซ ๑ ตวนกูจิมุดา ๑ กับฝากขึ้นไปให้พระยาตรังกานู ๑ รายามุดา ๑ เรือสยามทอดอยู่น่าเมืองตรังกานู ๙ ชั่วโมง เวลาย่ำค่ำแล้วใช้จักรออกจากที่ทอดน่าเมืองตรังกานู มีลมดีได้ใช้ใบบ้าง ไม่ได้ใช้ใบบ้าง คลื่นลมเปนปรกติดีจนณวัน ๑ ๑๒ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงถึงเกาะสิชัง เวลาเช้า ๕ โมงถึงสันดอน มีเรือรบกลไฟฝรั่งเศสลำ ๑ เรือราญรุกไพรี ๑ เรือยงยศอโยชฌยา ๑ แลเรือกำปั่นใหญ่น้อยของลูกค้ากรุงเทพฯ บ้าง ของลูกค้าต่างประเทศบ้าง ทอดอยู่ที่สันดอนรวม ๑๖ ลำ เวลานั้นเรือสยามใช้จักรเข้าปากน้ำเจ้าพระยาไม่ได้ ด้วยเมื่อเวลาเรือมาถึงสันดอนนั้นเปนคราวน้ำลด พระสุนทรานุกิจปรีชาสั่งต้นหนให้ทอดสมอรอน้ำอยู่ที่สันดอนแล้ว พระสุนทรานุกิจปรีชา หลวงพิเศษพจนการ ขุนสุนทรสาทิศลักษณ ขุนศิลปานุกิจการ มิศเตอร์นิวแมนต์ กงสุลอังกฤษ ลงเรือโบตกรรเชียงไปขึ้นเรือยงยศลงเข้ามาณกรุงเทพฯ ก่อน ครั้นเวลา ๓ ยามต้นหนที่สองสั่งอินยิเนียให้ติดไฟได้สติมดีแล้ว เวลา ๑๐ ทุ่มใช้จักรแต่สันดอนเข้าปากน้ำเจ้าพระยา เวลาตี ๑๑ ทุ่มกับ ๕๐ มินิต ถึงน่าเมืองสมุทปราการ อินยิเนียสตอบให้จักรหยุดชั่วมินิตหนึ่ง ส่งผู้นำร่องฝ่ายสยามขึ้นที่ด่านแล้ว ก็ใช้จักรมาถึงปากคลองผดุงกรุงเกษม เปนคราวน้ำพึ่งจะไหลกลับลง เรือกำปั่นของลูกค้าทั้งหลายซึ่งทอดอยู่ตามลำน้ำนั้นหันขวางอยู่หว่างกลางลำน้ำทั้งสิ้น ต้นหนที่สองจึงสั่งนายท้ายให้

เรือ เดิน เลียบ ฝั่ง ตวัน ออก ถึง ปาก คลอง โอ่ง อ่าง มี เรือ ฉลอม ของ จีน ลูก ค้า ทั้งหลาย ทอด ขวาง อยู่ หลาย ลำ ช่อง ทาง เรือ เดิน น้อย นัก ต้น หน จึ่ง สั่ง อินยิเนีย ให้ ส่โล จักร เรือ เดิน ช้า ลง ไม่ เต็ม กำลัง เรือ เดิน หลีก มา ทาง ช่อง เล็ก ฝั่ง ตวัน ออก ถึง น่า วัด ราช บุรณะ มี เรือ ลูก ค้า จีน ทอด ขวาง ช่อง อยู่ หลาย ลำ จะ หลีก ไป ทาง ใด ก็ ไม่ ได้ เรือ สยาม โดน เรือ จีน ซึ่ง ทอด ขวาง ช่อง อยู่ นั้น แตก หัก กลาง ล่ม ๒ ลำ แต่ ลำ หนึ่ง นั้น ที่ หัว เรือ แตก ชำรุด หลาย แห่ง เรือ ไม่ ล่ม เวลา เช้า ๒ โมง ๔๐ มินิต ถึง ที่ ทอด กลาง ลำ น้ำ น่า คลัง สิน ค้า กรุง เทพ ฯ บรรดา ขุน นาง แล มหาด เล็ก ทหาร รักษา พระองค์ ซึ่ง ไป ใน เรือ สยาม นั้น พระ สุนทรานุกิจ ปรีชา ได้ เอา ใจ ใส่ เปน ธุระ จัด การ เลียง ดู แล จัด ที่ ให้ อยู่ เปน ที่ สมควร แล สั่ง บ่อย ให้ ตั้ง โต๊ะ เลียง เปน ธรรมเนียม ยุโรป วัน ละ ๓ เวลา เสมอ ทุก วัน บรรดา ข้า ราชการ แล คน อื่น ๆ ซึ่ง ไป ใน เรือ สยาม นั้น มี ความ สุข สบาย ทั่ว ทุก คน จน วัน กลับ ถึง กรุงเทพ มหา นคร

รูปหมู่เสด็จ อินเดีย

(ผ.ท.บ.)

รูปหมู่ คราว เสด็จ อินเดีย

แถว หลัง แต่ ซ้ายไป ขวา

๑ พระยา สมุท บุรานุรักษ์
๒ หลวง วิจารณจักรกิจ
๓ เจ้าหมื่นไวย วรนารถ
๔ พระยา สุรศักดิ มนตรี
๕ เจ้าหมื่น สรรพเพธภักดี
๖ นาย ราชาณัตยานุหาร
๗ เจ้า หมื่น เสมอใจ ราช
๘ พระ ปรีชากลกาล
๙ หม่อม เจ้า สาย

แถว น่า แต่ ซ้าย ไป ขวา

๑ พระองค์ เจ้า กฤษฎาภินิหาร
๒ เจ้า พระยา สุรวงษ์ ไวยวัฒน
๓ สมเด็จ เจ้า ฟ้า จาตุรนตรัศมี
๔ พระองค์ เจ้า เทวัญ อุไทยวงษ์
๕ พระ บาท สมเด็จ พระ เจ้า อยู่ หัว
๖ สมเด็จ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์
๗ พระ องค์ เจ้า ศุขสวัสดิ
๘ เจ้า พระ ยา ภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี
๙ พระ องค์ เจ้า อุนากัน อนันตรไชย

ระยะ ทาง เสด็จ ประพาศ อินเดีย

วัน ๗ ๆ ๕ ๒ ค่ำ ปีมแม ตรีศก จุลศักราช ๑๒๓๓ พ. ศ. ๒๔๑๘ เวลา เช้า ๕ โมง เศษ พระบาท สมเด็จ พระ ปรมินทร มหา จุฬาลงกรณ์ เกล้า พระเจ้า แผ่นดิน สยาม ทรง เครื่อง เต็ม ยศ อย่าง ทหาร มหาดเล็ก รักษา พระ องค์ เสด็จ พระราช ดำเนิน ลง ประทับ ใน เรือ พระที่นั่ง กลไฟ บางกอก พร้อม ด้วย สมเด็จ พระเจ้า น้อง ยาเธอ พระเจ้า น้อง ยาเธอ แล ข้าราชการ ตาม เสด็จ มี ราย พระนาม แล ชื่อ ดั่ง นี้ :—

สมเด็จ พระเจ้า น้อง ยาเธอ เจ้าฟ้า จาตุรนต์ รัศมี[๑] ๑

* ,, ,, เจ้าฟ้า ภาณุรังษี สว่าง วงษ์ ๑

พระเจ้า น้องยาเธอ พระองค์เจ้า กฤษดาภินิหาร (กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์) ๑

* ,, ,, พระองค์เจ้า ศุขสวัสดิ์ ๑

,, ,, พระองค์เจ้า อุนากัน ฅนันต นรไชย ๑

,, ,, พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงษ์ (สมเด็จกรมพระยาเทวะวงษ์) ๑

* เจ้าพระยา สุรวงษ์ ไวยวัฒน์ ๑

* เจ้าพระยาภาณุวงษ์ ๑

---

๑ ที่ มี ดอก จันทน์ ข้าง น่า เปน ผู้ ที่ ได้ เคย ตาม เสด็จ คราว สิงคโปร์ แล ชวา

* พระยา สุรศักดิ มนตรี (แสง) ๑
หม่อม เจ้า สาย (พระองค์เจ้า สาย สนิทวงษ์) ๑
หม่อมเจ้า จำเริญ (ใน กรมขุน ราชสีห์) ๑
หม่อมเจ้า ประวิช (ใน กรมขุน ราชสีห์) ๑
* เจ้าหมื่น สรรพเพธภักดี (โต) ๑
* เจ้าหมื่น เสมอใจ ราช (ชื่น) ๑
* เจ้าหมื่น ไวย วรนารถ (ชาย) ๑
* หลวง วิจารณ์ จักรกิจ (เจิม) ๑
* หลวง สาตรา ธิกรณ์ฤทธิ (ทุ้ย) ๑
* หลวง วิทยา ธิกรณศักดิ (บุศย์) ๑
* หลวง สรจักรานุกิจ (เจ๊ก) ๑
* หลวง สรสิทธยานุการ (ดั่น) ๑
* หลวง ศัลยุทธวิธิกรร (เจ้าพระยา สุรศักดิมนตรี เจิม) ๑
หลวง ดำรง แพทยาคุณ (ชื่อแหยม ภาย หลัง เปน พระทิพจักษุสาตร) ๑
* หลวง ราโชวาต (แก้ว) ๑
* นาย วรกิจบรรหาร (เทียง) ๑
* นาย ราชาณัตยานุหาร (พร) ๑
พระ สุนทรานุกิจ ปรีชา (หนู) ๑
พระ ปรีชา กลการ (สำอาง) ๑
* พระ พิบูลย์ พัฒนากร (เถียร) ๑

พระวรภัณฑ์พลากร (ทิม) ๑
* พระชลธารพินิจจัย (ฉุน) ๑
* หลวงนายสิทธิ (สมบุญ) ๑
* นายพิจารณ์สรรพกิจ (สุ่น) ๑
ขุนสมุทโคจร (จู) ๑
นายแฉ่ (พระยาไกรเพ็ชร) ๑
นายเหมา (หลวงจักรยาน) ๑
นายอื้น (พระยาทรงสุรเดช) ๑
* พระวิสูตรสาครดิษฐ์ (บุช) ๑
หม่อมเจ้าส่งไปสิงคโปร์[๒] ๒

เรือพิทยัมรณยุทธ

* พระยาสมุทบุรานุรักษ์ (เนตร) ๑
* หลวงวิเศษพจนการ (สวาดิ) ๑

เรือสยามูปรัสดัมภ์

พระพิเรนทรเทพ (เวก ภายหลังเปนพระยาอภัยรณฤทธิ) ๑

---

๒ หม่อมเจ้าที่เลือกส่งไปเรียนหนังสือที่เมืองสิงคโปร์ครั้งนั้นสืบได้ความว่า ๑๔ องค์ คือ

๑ หม่อมเจ้าเปล่ง ในกรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา
๒ หม่อมเจ้ารัศมี ในกรมหลวงวงษาธิราชสนิท

หลวง สวัสดิโกษา (ป่าน ภายหลังเปนพระยาสมบัติยาธิบาล) ๑
หลวง เสนางควิจารณ์ (โค ภายหลังเปน พระยาราชภักดี) ๑
ขุน ศิลปานุจิตรการ (ศรีเมือง บิดา เปน พม่า มารดา เปน ไทย เข้ามา รับ ราชการ เปน ช่าง เขียน) ๑
หลวงอำนาจ สุรเสนี (พลอย ภายหลัง เปน พระสุรินทามาตย์) ๑
หลวง สัจจาภิรมย์ (เปาะ ภายหลัง เปน พระสัจจาภิรมย์) ๑
ขุนสุนทรสาทิศลักษณ (จิตร ช่างถ่ายรูป ภายหลังเปนหลวงอัคนีนฤมิตร) ๑

เวลา ย่ำ เที่ยง แล้ว เรือ พระที่นั่ง กลไฟ บางกอกใช้ จักร ออก จาก ท่า ราชวรดิษฐ ขึ้น ไป กลับ ที่ น่า วัด ราชาธิวาศ ล่อง ตาม ลำน้ำ ออกไป เวลา บ่าย ๓ โมง ครึ่ง ทอด สมอ ที่ พระเจดีย์ กลาง น้ำ เสด็จ ขึ้น นมัสการ พระ สมุทเจดีย์ แล้ว เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ ออก จาก ปาก น้ำ เจ้า พระยา เรือ พระที่นั่ง เดิน อยู่ ใน ทเล ๕ วัน

วัน ๕ ๑๐ฯ ๒ ค่ำ เวลา เช้า ถึง เมือง สิงคโปร์ ทอด ตรง ท่า ยอน สตอน เบีย น่า เมือง ประทับ อยู่ ที่ เมือง สิงคโปร์ ๒ วัน

วัน ๗ ๑๒ฯ ๒ ค่ำ เวลา บ่าย ๓ โมง เศษ เสด็จ กลับ ลง เรือ พระที่นั่ง เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ ใช้ จักร ออก จาก ที่ ทอด น่า เมือง สิงคโปร์

วัน ๑ ๑๓ฯ ๒ ค่ำ เวลา เช้า ๕ โมง เศษ ถึงที่ ทอด น่า เมือง มละกา

---

๓ หม่อม เจ้า อเนก ใน กรมขุน วรจักรธรานุภาพ
๔ หม่อม เจ้า ดำเกิง ,, ,,
๕ หม่อม เจ้า โอภาษ ,, ,,
๖ หม่อม เจ้า ทิชากร ใน กรมหมื่น อมเรนทรบดินทร์

แล้วเสด็จขึ้นทอดพระเนตรในเมืองมละกา เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง เวลายามค่ำใช้จักรออกจากเมืองมละกา

วัน ๒ ๑๕ ๗ ๒ ค่ำ เวลา ๑๐ ทุ่มถึงที่ทอดน่าเมืองปินัง (เกาะหมาก)

รุ่งขึ้นวัน ๓ ๑๕ ๗ ๒ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเศษเสด็จขึ้นเมืองปินัง ประทับอยู่ที่เมืองปินัง ๔ วัน (เมื่อเสด็จขึ้นเมืองปินังมีการรับเสด็จ แลมีคำถวายพระพร ๆ พระวรภัณฑ์พลากรได้คัดคำแปลไว้ ได้พิมพ์ไว้ข้างท้ายจดหมายเหตุนี้)

วัน ๗ ๗ ๓ ๒ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเศษเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง เวลาบ่ายโมงเศษใช้จักรออกจากเมืองปินัง

วัน ๒ ๗ ๖ ๒ ค่ำ เวลา ๔ ทุ่มถึงที่ทอดปากอ่าวเมืองมรแมน (เมาะลำเลิง)

วัน ๓ ๗ ๗ ๒ ค่ำ เวลาเช้าใช้จักรออกจากที่ทอดเข้าปากอ่าวเมืองมรแมน เวลาเที่ยงถึงที่ทอดน่าโรงจักรเลื่อยไม้เมืองมรแมน เวลาบ่าย ๓ โมง ๔๓ มินิต ใช้จักรออกจากที่ทอดน่าโรงจักรเลื่อยไม้เข้าไปตามลำน้ำ (สลวิน) เมืองมรแมน เวลาบ่าย ๔ โมงเศษถึงที่ทอดน่าเมืองมรแมน เสด็จขึ้นประทับอยู่ที่เมืองมรแมน ๒ วัน

๗	หม่อมเจ้าเชื้อชิด	ในกรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์
๘	หม่อมเจ้าปาน	ในกรมหมื่นภูมินทรภักดี
๙	หม่อมเจ้าเพิ่ม	” ”
๑๐	หม่อมเจ้าพิศวง	ในกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ

วัน ๕ ๙ ๒ ค่ำ เวลาเช้าโมงครึ่งเสด็จกลับถึงเรือพระที่นั่ง แล้วใช้จักรออกจากที่ทอดน่าเมืองมรแมน เวลา ๒ ทุ่มถึงที่ทอดปากอ่าวเมืองร่างกุ้ง ประทับอยู่ ๒ วัน

วัน ๑ ๑๒ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงใช้จักรออกจากที่ทอดน่าเมืองร่างกุ้ง

วัน ๕ ๑ ๓ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ ถึงแซนด์เฮดน่าปากอ่าวเมืองกลักตา เวลาเช้า ๔ โมง ๔๕ นาทีถึงแหลมเกาะซอออกกาปากอ่าวเมืองกลักตา เวลาบ่าย ๔ โมง ๑๐ มินิตถึงที่โรงภาษีชั้นนอกเรียกว่า ไดมันดฮาเบอ (อ่าวเพ็ชร) แล้วทอดสมออยู่ที่นั่น

วัน ๗ ๓ ๓ ค่ำ เวลาย่ำรุ่งแล้วใช้จักรออกจากท่าโรงภาษีแล่นเข้าไปตามลำน้ำเมืองกลักตา เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่งถึงท่าที่เสด็จขึ้นเมืองกลักตา ชื่อท่าเยมปรินเซป แล้วเสด็จทรงรถขึ้นไปประทับอยู่ที่โฮเตลหลังหนึ่งของไวสรอย (อุปราชผู้สำเร็จราชการอินเดีย) จัดไว้รับเสด็จ ประทับที่โฮเตลเมืองกลักตา ๙ วัน

ณวัน ๒ ๑๒ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จจากที่ประทับโฮเตล ไปเรือกลไฟข้ามฟาก (แม่น้ำฮุกลี) ไปฝั่งตวันตก เวลาบ่าย ๕

---

๑๑ หม่อมเจ้าภุชงค์ คือ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ ในกรมขุนเจริญผลภูลสวัสดิ

๑๒ หม่อมเจ้ากรรเจียก ในกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาศ

๑๓ หม่อมเจ้าสง่างาม ในกรมหมื่นวิศณุนารถนิภาธร

โมง ๓๒ มินิต ถึงฝั่ง ตวันตก แล้ว เสด็จ ขึ้น ทรง รถไฟ ไป วัน ๑ คืน ๑

ณวัน ๔ ฯ๑๔ ๓ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ ถึง สเตชั่น ที่ หยุด รถไฟ เมือง เดลี แล้ว เสด็จ ลง จาก รถไฟ ขึ้น ทรง รถ เทียม ม้า ๔ ม้า ไป ตาม ทาง สถลมารค เวลาเช้า ๓ โมงเศษ ถึง ที่ ประทับ เต็นใหญ่ เหมือน ค่าย หลวง รูปเปน กระโจม ประทับ แรม อยู่ ที่ เต็น เมือง เดลี ๗ วัน

ณวัน ๓ ฯ๕ ๓ ค่ำ เวลาเช้า ๔ โมงครึ่ง เสด็จ จาก ที่ ประทับ เมืองเดลี ขึ้น ทรง รถม้า มา ตาม ทาง สถลมารค เวลา เช้า ๕ โมง ถึง ที่ รถไฟ เสด็จ ขึ้น รถไฟ ๆ ใช้ จักร ออกจาก ที่ไป ตาม ระยะทาง ๖ ชั่วโมง ถึง ที่ หยุด รถไฟ เมือง อาครา เวลา บ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จ ลง จาก รถไฟ ขึ้น รถ เทียม ม้า ๔ ม้า ไป ประทับ ที่ ตึก ใน สวน เปน บ้าน เดิม ของ เจ้า แขก เมือง อาครา ประทับ ที่ เมือง อาครา ๓ วัน

ณวัน ๖ ฯ๘ ๓ ค่ำ เวลา บ่าย โมง ๑ เสด็จ จาก ที่ ประทับ เมือง อาครา ขึ้น ทรง รถ เทียม ม้า ๔ ม้าไป ถึง สเตชั่น เวลาบ่าย ๒ โมง เสด็จ ขึ้น ทรง รถไฟ ไป ตาม ทาง รถไฟ เวลา ๒ ทุ่ม ถึง ที่ พัก รถไฟ ขึ้น ทรง รถ เทียม ม้า ๔ ม้า ข้าม ไป ตาม สพาน ลำน้ำ ใหญ่ เวลา เที่ยง ถึง ฝั่ง เสด็จ ขึ้น

---

๑๔ หม่อมเจ้า[illegible] ในกรมหมื่น[illegible]

หม่อมเจ้าที่ ออก ไป คราวนี้ เรียน อยู่ ไม่ ช้า เมื่อ ปีวอก พ.ศ. ๒๔๑๕ โปรด ให้ ตั้ง โรง เรียน สอน ภาษาอังกฤษ ที่ โรง ทหาร มหาดเล็ก ใน พระบรมมหา ราชวัง สำหรับ พระเจ้า น้องยาเธอ ขึ้น แล้ว เรียก หม่อมเจ้า ชุดนี้ กลับ เข้า มาเรียน ใน โรงเรียน กรุงเทพ ฯ

ทรง รถไฟ เวลา บ่าย โมง ๑ รถไฟ ใช้ จักร ออก จาก ที่ ไป ตาม ระยะทาง เวลา บ่ายโมง ครึ่ง ถึง ที่ พัก รถไฟ เมือง ลักเนา แล้ว เสด็จ ลง ทรงรถ เทียม ม้า ๔ ไป เวลา บ่าย ๒ โมง ถึง ที่ พัก บ้าน คอมมิชเนอ (ข้าหลวงประจำ) เมือง ลักเนา ประทับ ที่ ตึก บ้าน คอมมิชเนอ ๔ วัน

ณวัน ๔ ๆ ๑๓ ๓ ค่ำ เวลา เช้า ๕ โมง เสด็จ จาก ที่ ประทับ เมือง ลักเนา ขึ้น ทรง รถ เทียม ๔ ม้า ไป ตาม ทาง สถลมารค เวลา เช้า ๕ โมง เศษ ถึง ที่ พัก รถไฟ เสด็จ ขึ้น ทรง รถไฟ แล้ว ใช้ จักร ออก จาก ที่ พัก รถไฟ เมือง ลักเนา มา ตาม ทาง สถลมารค เวลา บ่าย โมง ๑ ถึง ที่ หยุด รถไฟ เสด็จ ลง ทรงรถ เทียมม้า ข้ามฟาก ลำน้ำใหญ่ กลับ มา ทาง เก่า ประทับ ที่บ้าน เจ้าเมืองกอนโปร์ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จถึงที่ พักรถไฟน่าเมืองกอนโปร์ ประทับที่โต๊ะเสวยเวลา กลาง วัน แล้ว เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่งเสด็จ ขึ้น ทรง รถ ไฟ เดิมแล้วก็ ใช้ จักร ออกจาก ที่ พักไป เวลาย่ำเที่ยงแล้ว ๘ มินิต รถไฟ เดินไปในใต้ เขา ที่ มืด เหมือนเวลา กลาง คืนชั่วครึ่งมินิตจึงพ้นเขาที่มืด คิด ระยะทางรถไฟเดินในใต้เขา นั้น ประมาณ ๑๖ เส้น จึ่ง พ้น จากใต้ เขา ที่ มืด ออก สว่าง ถึง สพาน เหล็ก ข้าม ลำธารไป ยาว ประมาณ ๒ เส้นเศษ กว้าง ๗ วา

ณวัน ๖ ๆ ๔ ค่ำ เวลา เช้า ๑๕ มินิต รถ ไฟเดิน ไป ใน หว่าง เขา แล้ว เข้า ใต้ เขา ที่ มืด บ้าง ที่ สว่าง บ้าง คิด รวม รถไฟ เดิน ใต้ เขา ๑๔ แห่ง

ที่ ๑ ระยะทาง ใต้ เขา ประมาณ ๑ เส้น

ที่ ๒ ระยะทาง ใต้ เขา ๓ เส้นเศษ

ที่ ๓ ระยะทาง ใต้ เขา ๑๒ เส้นเศษ

ที่ ๔ ระยะทาง ใต้เขา ๓ เส้นเศษ
ที่ ๕ ระยะทาง ใต้เขา ๔ เส้นเศษ
ที่ ๖ ระยะทาง ใต้เขา ๒๐ เส้นเศษ
ที่ ๗ ระยะทาง ใต้เขา ๒๓ เส้นเศษ
ที่ ๘ ระยะทาง ใต้เขา ๑๐ เส้นเศษ
ที่ ๙ ระยะทาง ใต้เขา ๘ เส้นเศษ
ที่ ๑๐ ระยะทาง ใต้เขา ๑๑ เส้นเศษ
ที่ ๑๑ ระยะทาง ใต้เขา ๗ เส้นเศษ
ที่ ๑๒ ระยะทาง ใต้เขา ๑๙ เส้นเศษ
ที่ ๑๓ ระยะทาง ใต้เขา ๕ เส้นเศษ
ที่ ๑๔ ระยะทาง ใต้เขา ๖ เส้นเศษ

เวลาเช้า ๕ โมงถึงที่สเตชั่นนั้น คัพเวินเนอร์ เจ้าเมืองบอมเบ กับคอเวอนแมนต์ (รัฐบาล) ในเมืองบอมเบจัดการรับ ผูกกิ่งไม้ใบไม้สด แลพันผ้าแดงมีธงต่างสีห้อยเปนคูหา เมื่อเวลาเสด็จลงจากรถไฟ พวกขุนนางอังกฤษกับพวกแขกลูกค้าที่เมืองบอมเบประมาณ ๒๐๐ เศษ มายืนรับเสด็จอยู่ที่น่ารถ แล้วเสด็จขึ้นทรงรถเทียม ๔ ม้า มีทหารแขกขี่ม้าถือกระบี่ไปน่ารถที่นั่ง ๔ คู่ ตามหลังรถที่นั่ง ๖ คู่ ไปตามทางสถลมารคเมืองบอมเบ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษถึงที่ตึกใหญ่ ชื่อตึกมาลบาฮิล (คือจวนผู้ว่าราชการเมืองที่แหลมมลบา) ที่ประทับริมภูเขาชายทเลทิศใต้ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จขึ้นทรงรถเทียม

๔ ม้า ไป เที่ยว ประพาศ ตาม สถลมารค ริม ฝั่ง ทเล เมือง บอมเบ เวลา ย่ำค่ำ แล้ว เสด็จ พระราชดำเนิน กลับ ยัง ที่ ประทับ มาลบาฮิล

วัน ๗ ๒ฯ ๔ ค่ำ เวลา บ่าย ๒ โมง เศษ คัพเวอนเนอร์ กับ ขุนนาง นายทหาร ประมาณ ๓๐ คน มา เฝ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ ประทับ มาลบาฮิล แล้ว เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ เสด็จ ไป เสวย โต๊ะ ที่ พัก คัพเวอนเนอร์ เวลา ๕ ทุ่ม เศษ เสด็จ กลับ ยัง ที่ ประทับ เดิม ประทับ อยู่ ที่ ตึก มาลบาฮิล เมือง บอมเบ ๘ วัน

ณวัน ๗ ๓ฯ ๔ ค่ำ เวลา บ่าย โมง เศษ เสด็จ กลับ จาก ที่ ประทับ มาล บาฮิล ขึ้น ทรง รถ เทียม ๔ ม้า กลับ มา ตาม ทาง สถลมารค เวลา บ่าย ๒ โมง ถึง สเตชั่น แล้ว เสด็จ ขึ้น ทรง รถ ไฟ ๆ ใช้ จักร ออก จาก ที่ สเตชั่น เมือง บอมเบ ไป ตาม ทาง รถไฟ

ณวัน ๒ ๑๑ฯ ๔ ค่ำ เวลา เช้า โมง เศษ ถึง สเตชั่น เมือง เบ็นนาเรส (เมือง พาราณสี) แล้วเสด็จ กลับ ลง จาก รถไฟ เสด็จ ขึ้น ทรง รถ เทียม ๔ ม้า ไป ตาม ทาง สถลมารค แล้ว ข้าม สพาน ลำ น้ำ ใหญ่ ไป เวลา ๔ โมง เศษ ถึง ที่ ประทับ ตึก ใหญ่ เปน บ้าน ของ มหา ราชา คน เก่า ที่ เมือง เบ็นนาเรส เวลา บ่าย ๔ โมง เศษ เสด็จ รถ เทียม ม้า ๔ ม้า ไป ถึง ฝั่ง ลำ แม่ น้ำ มหา คงคา แล้ว เสด็จ ลง ทรง เรือ (ขนาน) ดาด ผ้า เหมือน อย่าง ปรำ โรง ลคร ถึง ฝั่ง ฟาก หนึ่ง แล้ว เสด็จ ขึ้น ทรง ช้าง เข้า ไป ใน (รามนคร) บ้าน ราชา พาราณสี ๆ เชิญ ให้ ประทับบนโธรน แล้ว ถวาย มีดชายธง เหล็กหลาย ๓ เล่ม ด้าม งา คร่ำ ทอง สำรับ หนึ่ง ๓ เล่ม หอกปลอก คร่ำ เงิน ๓ เล่ม ผ้า ห่ม ริม

ทอง รอบ สี่ ม่วง สี่ น้ำเงิน ๒ ผืน กับ สายมาไลยตาด ๑ แล้ว แจก มาไลย เจ้า ขุนนางที่ตามเสด็จไปหมดทุกคน เวลาย่ำค่ำแล้วเสด็จกลับยังที่ประทับ ตามเดิม

ณวัน ๓ ๑๒ ๔ ค่ำ เวลา บ่าย ๔ โมง เศษ เสด็จ ขึ้น ทรง รถ เทียม ๔ ม้า ไป ที่ รายา วิเชียรนครัม เจ้า แขก (อยู่ ที่) เมือง เบ็นนาเรส ๆ เชิญ พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว ขึ้น ประทับ บน โธรน แล้ว ถวาย กฤช ด้าม งา ประดับ มรกฎ ๘ ยอด คร่ำ ทอง ๑ เล่ม หอก คร่ำ เงิน ๑ เล่ม สาย มาไลย สาย ๑ แล้ว แจก มาไลย เจ้า ขุนนาง ผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย ที่ ตาม เสด็จไป ด้วย ทุก คน รายา วิเชียรนครัม ขึ้น ขี่ ม้า ถวาย ให้ ทอด พระเนตร เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ เสด็จ กลับ ยัง ที่ ประทับ เดิม ประทับ อยู่ ที่ เมือง เบ็นนาเรส ขึ้น ทรง รถ เทียม ๔ ม้า มา ตาม ทาง สถลมารค เวลา บ่ายโมง เศษ ถึง ที่ สเตชั่น แล้ว เสด็จ ลง ทรง เรือ กลไฟ ๆ ใช้ จักร มา เมือง กลักตา แล้ว เสด็จ ลง ทรง เรือ กลไฟ ข้าม ลำ น้ำใหญ่ มา ถึงฝั่ง เมืองกลักตา เสด็จ ขึ้น จาก เรือ กลไฟ ทรง รถ เทียม ๔ ม้า ไป ประทับ อยู่ ที่ ตึก ดัยอมันฮ่ามา

ณวัน ๑ ๗ ๒ ๔ ค่ำ เวลา บ่าย ๓ โมง เศษ พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว เสด็จ ประทับ ที่ บ้าน ไวสรอย กับ สมเด็จ พระเจ้า น้อง ยาเธอ น้อยใหญ่ แล เจ้าพระยา สุรวงษ์ ไวยวัฒน์ เจ้าพระยา ภาณุวงษ์ เจ้าหมื่น สรรพเพธภักดี ตาม เสด็จ ไป ด้วย แต่ ข้าราชการ ผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย นอก นั้น กลับ ลง มา อยู่ ใน เรือ พระที่นั่ง หมด ทุก คน กลับ มา ประทับ อยู่ ที่ เมือง กลักตา ๔ วัน[๓]

---

๓ เวลา นั้น เลอรดเมโย เปน อุปราช เมื่อ เวลา กำลัง เสด็จ ประพาศ

ณวัน ๒ ๆ ๓ ๔ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ เสด็จกลับจากที่ประทับบ้านไวสรอยขึ้นทรงรถเทียม ๔ ม้า เสด็จลงเรือกลไฟเล็กของเกาวแมนเมืองกลักตาจัดไว้รับ เวลาเช้า ๒ โมงเรือกลไฟลำทรงใช้จักรออกจากท่าเมืองกลักตา แล้วเรือพระที่นั่งพิทยัมรณยุทธกับเรือพระที่นั่งสยามูปรัสดัมภ์ก็ใช้จักรตามออกมาตามลำแม่น้ำใหญ่ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษถึงที่ทอดสมอตรงดัยอมันฮ่าบาริมเรือที่ทรงออกมา แล้วพระสุนทรานุกิจปรีชาจัดเรือโบตกรรเชียงไปรับเสด็จที่เรือกลไฟฝรั่ง แล้วเสด็จลงเรือกรรเชียงมาถึงเรือพระที่นั่งบางกอก เวลาบ่าย ๓ โมงเศษใช้จักรออกจากที่ทอดดัยอมันฮ่าบา เวลาย่ำค่ำแล้วออกจากปากน้ำเมืองกลักตา

ณวัน ๑ ๆ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเศษเสด็จจากเรือพระที่นั่งทรงเรือกรรเชียงขึ้นไปถึงฉนวนน่าน่าเมืองภูเก็จ แล้วเสด็จขึ้นจากเรือกรรเชียง ทรงพระราชดำเนินขึ้นไปถึงรถแล้ว เสด็จขึ้นทรงรถเทียมม้าไป เวลาบ่าย ๓ โมงถึงที่ประทับพลับพลาค่ายหลวงพระยาภูเก็จทำใหม่ไว้สำหรับรับเสด็จ เสด็จลงจากรถประทับอยู่ที่พลับพลาค่ายหลวงครึ่งชั่วโมง แล้วเสด็จขึ้นทรงรถไปประพาศตามเขา แลเสด็จทอดพระเนตรที่เมืองภูเก็จ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จกลับยังที่ประทับ

อยู่ในอินเดีย เดอรดเมโยไปตรวจราชการที่เกาะอันเดอมันอันเปนที่ขังนักโทษ ถูกนักโทษแทงตาย เมื่อเวลาเสด็จกลับมาถึงเมืองกลักตา เดอรดเนเปียเปนผู้รั้งตำแหน่งอุปราช.

เดิม ประทับ อยู่ ที่ วัง ใหม่ คืน หนึ่ง

รุ่งขึ้น ณวัน ๒ ๑๐ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ครึ่ง ชั่ว โมง เสด็จ กลับ จาก ที่ ประทับ พลับ พลา ค่าย หลวง เมือง ภูเก็จ ขึ้น ทรง รถ ลง มา ถึง ท่า ฉนวน น้ำ แล้ว เสด็จ ทรง เรือ กรรเชียง ออก มา เวลา เช้า ๒ โมง เศษ เรือ พระ ที่ นั่ง รอ พวก ข้า ราชการ ผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย ลง เรือ พระ ที่ นั่ง เสร็จแล้ว เวลา เช้า ๕ โมง เศษ เรือ พระ ที่ นั่ง ใช้ จักร ออก จาก ที่ ทอด อ่าว น่า เมือง ภูเก็จ เรือ สยาม ปรัสดัมภ์ ตาม เรือ พระ ที่ นั่ง ออก มา เวลา บ่าย ๓ โมง เศษ ถึง ที่ ทอด ปาก อ่าว เมือง พังงา เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ เสด็จ ขึ้น ไป ประพาศ ตาม หาด ทราย แล้ว เสด็จ พระราช ดำเนิน ขึ้น บน ภูเขา เกาะ น่า เมือง พังงา เวลา ย่ำ ค่ำ แล้ว เสด็จ กลับ ลง เรือ พระ ที่ นั่ง

ณวัน ๓ ๑๑ ๔ ค่ำ เวลา เช้า ๓ โมง ครึ่ง เสด็จ ออก จาก เรือ พระ ที่ นั่ง ทรง เรือ กรรเชียง เข้า ไป ใน ลำ น้ำ เมือง พังงา เวลา บ่าย ๒ โมง เศษ ถึง ที่ ประทับ พลับ พลา ค่าย หลวง ริม เขา ช้าง เวลา บ่าย ๓ โมง เศษ เสด็จ ไป ทอด พระเนตร ใน เมือง พังงา แล ที่ อาราม เมือง พังงา ครั้น นมัสการ พระ แล้ว ก็ เสด็จ กลับ เวลา บ่าย ๕ โมง เศษ ถึง ค่าย หลวง แล้ว เสด็จ ขึ้น ประทับ เกย ทอด พระเนตร โค กระบือ ชน กัน แล้ว เสด็จ ขึ้น ประทับ แรม อยู่ ที่ พลับ พลา ค่าย หลวง ราตรี ๑

ณวัน ๔ ๑๒ ๔ ค่ำ เวลา เช้า ๕ โมง เศษ เรือ พระ ที่ นั่ง ใช้ จักร ออก จาก ที่ ทอด น่า อ่าว เมือง พังงา

---

๔ พระยา ภูเก็จ ชื่อ ทัด ภาย หลัง ได้ เปน พระยา วิชิต สงคราม

ณวัน ๕ ๆ๑๓ ๔ ค่ำ เวลา ๕ โมงเช้าถึงที่ ทอดน่าปากอ่าวเมืองไทรบุรี เวลาเช้า ๕ โมงเสด็จจากเรือพระที่นั่งพร้อมด้วยข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ทรงเรือโบตกรรเชียงขึ้นไปตามลำน้ำเมืองไทร เวลาบ่าย ๕ โมงเศษถึงท่าที่ขึ้น เสด็จทรงรถขึ้นไปตามทางสถลมารค เวลาย่ำค่ำแล้วรถพระที่นั่งถึงที่ประทับตึกใหญ่บนยอดเขา (อะนะบุเก็จ) เมืองไทรบุรี

ณวัน ๖ ๆ๑๔ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จจากที่ประทับเมืองไทร ขึ้นทรงรถมาตามทางสถลมารค เวลาบ่าย ๔ โมงเศษถึงพลับพลาที่ประทับแรม

รุ่งขึ้นวัน ๗ ๆ๑๕ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมง เสด็จจากที่ประทับแรมมาตามทางสถลมารค เวลาเช้า ๕ โมงเศษถึงพลับพลาที่ประทับร้อน เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จจากที่ประทับร้อน เวลาบ่าย ๕ โมงเศษถึงพลับพลาที่ประทับแรม

รุ่งขึ้นณวัน ๑ ๑ๆ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๑ โมงเศษเสด็จจากที่ประทับแรม เวลาเช้า ๓ โมงเศษถึงพลับพลาที่บระทับร้อน เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จขึ้นทรงม้า ออกจากที่ประทับร้อนมาตามระยะทาง เวลาบ่าย ๕ โมงเศษถึงที่ประทับแรม

ณวัน ๒ ๒ๆ ๕ ค่ำ เวลาย่ำรุ่งแล้ว เสด็จขึ้นทรงม้าพระที่นั่งมาตามระยะทางสถลมารค เวลาเช้า ๕ โมงเศษถึงพลับพลาที่ประทับร้อน เข้าในเมืองสงขลา เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จขึ้นทรงม้ามา

ตามระยะทาง เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ถึงพลับพลาที่ประทับแรมหาดใหญ่

รุ่งขึ้นณวัน ๓ ๆ ๓ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินจากที่ประทับแรมหาดทรายใหญ่ ทรงเรือพระที่นั่งเก๋งมาตามทางชลมารค เวลาเที่ยงถึงพลับพลาที่ประทับร้อนเกาะยอ เสวยเวลากลางวันแล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปตามทางสถลมารค ทอดพระเนตรพวกจีนปั้นหม้อแล้ว เวลาบ่ายโมงเศษเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่งเก๋งมาตามทางชลมารค เวลาบ่าย ๕ โมงเศษถึงพลับพลาที่ประทับแรมแหลมทราย

รุ่งขึ้นณวัน ๔ ๆ ๔ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ เสด็จจากพลับพลาที่ประทับแรมแหลมทรายเมืองสงขลา ทรงเรือพระที่นั่งกรรเชียงออกมาตามทางชลมารค เวลาเช้า ๓ โมงเศษถึงเรือพระที่นั่งบางกอก เรือรานรุกไพรียิงสลุต ๒๑ นัด ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทหารพลเรือนซึ่งตามเสด็จลงเรือพระที่นั่งพร้อมแล้ว เวลาย่ำเที่ยงเรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากที่ทอดปากอ่าวเมืองสงขลา เรือรานรุกไพรียิงสลุตอีก ๒๑ นัด เวลา ๒ ยามเศษถึงปากอ่าวเมืองนครศรีธรรมราช เอดเซนตริกเครื่องจักรชำรุดใช้จักรมาไม่ได้ เรือพระที่นั่งหยุดอยู่จนรุ่งสว่างคิดแต่ที่เรือหยุดนั้น ๘ ชั่วโมง อินยิเนียแก้ไขทำเครื่องจักรเอดเซนตริกดีแล้ว

ณวัน ๕ ๆ ๕ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงใช้จักรมา

ณวัน ๖ ๆ ๖ ๕ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงครึ่งถึงสันดอน เรือพระที่

นั่งเดินจักรเข้ามาใกล้เรือรบฝรั่งเศสทอดอยู่ที่สันดอน พอเรือพระที่นั่งตรงกับเรือฝรั่งเศส ๆ ยิงสลุต ๒๑ นัด แล้วเรือพระที่นั่งใช้จักรเข้ามาหน่อยหนึ่ง ถึงที่ทอดสมอรอน้ำอยู่สันดอน เวลาย่ำค่ำใช้จักรออกจากสันดอนเข้าปากน้ำเจ้าพระยา เวลา ๒ ทุ่มถึงที่ทอดน่าพระสมุทเจดีย์ ฯพณฯ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินมาเฝ้าในเรือพระที่นั่ง จนเวลา ๔ ทุ่มเศษแล้วถวายบังคมลากลับไปเรือ

ณวัน ๗ ฯ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จมาเฝ้าในเรือพระที่นั่งแล้วเสวยโต๊ะในเรือพระที่นั่ง เวลา ๒ โมงเช้าใช้จักรออกจากที่ทอดพระสมุทเจดีย์ เวลาเช้า ๕ โมงเศษ ถึงที่ทอดประทับท่าราชวรดิษฐ์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นสรงมุรธาภิเศกน่าพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย มีพระสงฆ์ราชาคณะเจริญพระพุทธมนต์อยู่บนพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ที่ท่าราชวรดิษฐ์ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นในพระบรมมหาราชวัง

เมื่อเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ มีพิธีอย่างไรบ้างไม่พบจดหมายเหตุ ทราบว่าเมื่อเสด็จขึ้นท่าราชวรดิษฐ์ มีพระสงฆ์สวดไชยปริตแลสรงมุรธาภิเศก ต่อนั้นมีเนื้อความปรากฏในหนังสือพิมพ์ข่าวที่หมอสมิธลงพิมพ์ในเวลานั้น ว่ามีการแต่งประทีปทั้งในพระบรมมหาราชวังแลที่อื่น ๕ วัน เปนการรื่นเริงทั่วทั้งพระนคร ณวันที่ ๑๙ มีนาคม คฤศตศก ๑๘๗๒ ตรงกับณวัน ๑ ฯ ๑๐ ๕ ค่ำ ปีวอกยังเปน

ตรีศก สมเด็จ เจ้าพระยา บรมมหา ศรี สุริยวงษ์ แต่ ยัง เปน เจ้าพระยา ผู้ สำเร็จ ราชการ แผ่นดิน มี การ เลี้ยงใหญ่ ที่บ้าน เชิญ เสนาบดี แล ข้า ราชการ ผู้ ใหญ่ กับ ทั้ง กงสุลอังกฤษ แล พวกฝรั่ง ที่ รับ ราชการ ไป ประชุม ใน วัน นั้น เสด็จพระราชดำเนิน ไป ที่บ้าน สมเด็จ เจ้าพระยา ด้วย แต่ พิเคราะห์ ตาม ความ ที่ กล่าว ใน หนังสือ พิมพ์ เข้าใจ ว่า จัด ที่ ประทับ เสวย กับ พระ บรมวงษานุวงษ์ แห่ง หนึ่ง ต่าง หาก สมเด็จ เจ้าพระยา นั่งโต๊ะ กับ เสนาบดี แล กงสุลอังกฤษ เมื่อ เลี้ยง แล้ว สมเด็จ เจ้าพระยา ลุกขึ้น กล่าว แสดง ความ ขอบ ใจ รัฐบาลอังกฤษ ที่รับ เสด็จ แล้ว ชวนดื่ม ถวายพระพร สมเด็จพระราชินี วิกตอเรีย แล สมเด็จ พระยุวราช กับ ทั้ง พระชายา แล ให้ พร ชาติ อังกฤษ กงสุล เยเนราล น๊อกส์ ลุก ขึ้น กล่าว ตอบ แล ถวาย พระพร สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว กรุง สยาม ต่อ นั้น สมเด็จ เจ้าพระยา ขอบ ใจ ให้ พร แก่ เสนาบดี ที่ ไป ตาม เสด็จ กงสุล เยเนราล น๊อกส์ ให้ พร สมเด็จ เจ้าพระยา แล้ว เจ้าพระยา ภาณุวงษ์ ลุก ขึ้น ตอบ แล ให้ พร สมเด็จ เจ้าพระยา ใน ที่ สุด สมเด็จเจ้าพระยา ลุก ขึ้น ชวน ดื่ม ถวาย พระพร พระบาท สมเด็จ พระ เจ้า อยู่ หัว อีก ครั้ง ๑ เมื่อ เสร็จ อำนวยพร ตอน นี้ แล้ว พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว จึ่ง เสด็จ ออก มี พระราช ดำรัส ขอบใจ สมเด็จ เจ้าพระยา ที่ จัดการ ให้ เสด็จ ประพาศ แล รักษา การ พระนคร เวลา เสด็จ ไม่ อยู่ ได้ ความ ตาม หนังสือ พิมพ์ ดัง นี้

คำ ถวาย พระพร

ของ พวก พ่อค้า นายห้าง ทูลเกล้า ฯ ถวาย ใน ที่ ประชุม โกดเฮาส์ เมือง ปีนัง

ถวาย แด่ พระบาท สมเด็จ พระปรมินทรมหา จุฬาลงกรณ์ เกล้า พระเจ้า แผ่นดิน สยาม ด้วย ข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย ซึ่ง เปน พวก พ่อค้า อยู่ ใน เมือง ปีนัง เรียก ว่า ปีนัง ชามเบอร์ ออฟ คอมเมอร์ แอนด์ อาดริด กัลเตอร์ มี ความ ยินดี ที่ จะ ได้ รับ เสด็จ ใน เมือง นี้ เมือง ปีนัง นี้ อยู่ ใกล้ ชิด กับ พระราช อาณาเขตร ของ พระองค์ การ ค้าขาย ใน เมือง นี้ กับ หัว เมือง ซึ่ง ขึ้น กับ กรุง สยาม ที่ อยู่ ใน มลายู เปน นินสุลา แล เมือง ภูเก็จ นี้ เปน อัน มาก แล ซึ่ง ได้ เสด็จ มา ใน เกาะ นี้ การ ค้าขาย ที่ เปน ธรรมดา อยู่ นั้น ก็ คง จะ มี ความ เจริญ ทวี มาก ขึ้น อีก ข้า พระพุทธเจ้า ทั้งหลาย มี ความ ยินดี ที่ ได้ เห็น พระองค์ เดิน ตาม แบบ อย่าง พระชนก ของ พระองค์ ใน การ ทำนุ บำรุง การ ค้าขาย แล ช่วย ให้ การ ค้าขาย เจริญ ทวี ขึ้น ข้า พระ พุทธเจ้า ทั้งปวง ไม่ มี ความ สงไสย เลย ที่ พระองค์ เสด็จ มา ประพาศ เมือง ต่าง ประเทศ พระองค์ คง จะ เข้า พระไทย มาก ใน การ ที่ พระองค์ หวัง พระ ไทย ที่ จะ ทำนุ บำรุง แผ่นดิน สยาม ให้ มี ความ ศุข เจริญ ขึ้น เพราะ การ ค้าขาย กับ เมือง ต่าง ประเทศ กับ พระราชอาณาเขตร อันใหญ่ ซึ่ง พระ

ผู้เปนเจ้า เชิญ พระองค์ มา ครอบ ครอง แผ่นดิน ข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย มี ความ ปรารถนาให้ พระองค์ อยู่ ใน ศิริราชสมบัติ เจริญ ยืนยาว สืนกาลนาน แล ให้เปน ที่ เห็น ว่า ได้ ให้ ความ ศุข แก่ ราษฎร เปนอันมาก ซึ่ง อยู่ ใน บังคับ ของ พระองค์

มิศเตอร์ โอลแฮม หัวน่า พวก พ่อค้า ทั้งปวง เปน ผู้ เซ็น ชื่อ แทน พวก พ่อค้า ทั้งหลาย

พระราช ดำรัส ตอบ พวก พ่อ ค้า ที่ เมือง บีนัง

มิศเตอร์ โอลแฮม แล เยนเติลแมน ทั้งหลาย ซึ่ง เปน พวก พ่อค้า อยู่ ใน เมือง นี้ เรา ได้ มี ความ ขอบใจ ท่าน ทั้งหลาย ที่ ได้ มี คำแอดเดรส ต่อ เรา โดย ความ ไมตรี นั้น เรา มี ความ ขอบใจ เปน อันมาก แล การ ค้าขาย ทั้งปวง ใน กอลอนี ของ เรา กับ กอลอนี ของ อังกฤษ ที่ ลูกค้า ทั้ง สองฝ่าย ค้าขาย ถึง กัน นั้น เรา จะ ช่วย ทำนุ บำรุง รักษา ใน การ ค้าขาย นั้น มิ ให้ เสีย ผล ประโยชน์ ให้ มี ความ เจริญ ด้วย กัน ทั้ง สอง ฝ่าย แล เรา ได้ มาถึง เมือง บีนัง เปน ครั้ง แรก ท่าน เยนเติลแมน แล พ่อค้า ทั้งปวง พร้อม ใจ กัน มี คำ แอดเดรส รับ เรา ใน ที่ ประชุม โกดเฮาส์ นี้ เรา มี ความ ขอบ ใจ ท่าน ทั้งปวง เปน อันมาก เรา มิได้ ลืม ความ ไมตรี ของ ท่าน ทั้งปวง เลย

คำ ถวาย พระพร

ของ พวก ลูกค้า มฮำมัด แขก ทั้งปวง ทูลเกล้า ฯ ถวาย ใน ที่ประชุม โกตเฮาส์ เมือง ปีนัง

ถวาย แต่ พระบาท สมเด็จ พระ ปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ เกล้า พระเจ้า กรุง สยาม ว่า พระมหา กษัตร เจ้า ซึ่ง ประทับ อยู่ บน โธรน แวด ล้อม บริบูรณ์ ไป ด้วย ความ ศุข พระ สุรเสียง นั้น ก็ ไพเราะ อ่อน หวาน พระ องค์ ดำรง พระราช อาณาจักร ของ พระองค์ โดย ยุติธรรม พระองค์ ตั้ง พระ ไทย ที่ จะ ปกครอง หมู่ ประชาชน โดย เที่ยง ธรรม ด้าย เส้น หนึ่ง ยัง รู้ ขด งอ ได้ ก็ ความ ยุติธรรม ของ พระองค์ มิได้ เปน เช่น นั้น เลย พระองค์ มี พระไทย ประกอบ ไป ด้วย เมตตา กรุณา อยู่ เสมอ ไม่ ยอม ให้ ความ โทษะ เกิด ขึ้น ได้ ความ เมตตา กรุณา ของ พระองค์ นั้น หา ที่สุด มิได้ สมควร ที่ พระองค์ เปน ผู้ ปกครอง พระราชอาณาเขตร บารมี ของ พระองค์ ไม่ รู้ สิ้น สุด พระบาท ของ พระองค์ นั้น เหมือน ดั่ง ดอก ประทุมชาติ ที่ อยู่ ใน สระ พระราษ ของ พระองค์ นั้น เหมือน ดอก ไม้ สี แดง เมื่อ ฤดู คิมหันต์ พระ มังษา ของ พระองค์ นั้น ก็หอม แล บริสุทธิ์ ความ บาป ของ พระองค์ นั้น ก็ได้ ล้าง อยู่ เสมอ ไป เอง ทุก วัน สัปเยกต์ ของ พระองค์ ก็ ได้ สรรเสริญ พระ บารมี ของ พระองค์ อยู่ เสมอ พระองค์ นั้น ก็ สว่าง รุ่ง เรือง พระ ผู้ เปน เจ้า โปรด ให้ พระองค์ มี พระไทย ที่ จะ ทำนุ บำรุง พระราชอาณาเขตร ให้ กว้าง ขวาง ออกไป แต มิให้ พระราชอาณาเขตร ของ พระองค์ น้อยไป ได้ พระ

องค์ เปน ที่ รักใคร่ แห่ง กษัตร เมือง อื่น ๆ พระองค์ ก็ รักใคร่ กษัตร เมือง อื่น ๆ เหมือน กัน พระองค์ ก็ เปน ที่ ทำนุ บำรุง เจ้า ประเทศราช ที่ อยู่ ใน บังคับ ของ พระองค์ พระองค์ ปราศจาก ไป ด้วย ความ ไข้ เจ็บ ต่าง ๆ เปน กษัตร อัน เลิศ ยิ่ง พระองค์ เปน กษัตร อัน งด งาม พระองค์ เปน กษัตร ซึ่ง มี ความ เมตตา กรุณา ต่าง ๆ พระองค์ เปน กษัตร ซึ่ง พระผู้ เปน เจ้า ได้ ให้ พร อยู่ เสมอ แล มี พระไทย กว้าง ขวาง ที่ จะ ทำ ทาน พระองค์ เปน กษัตร อัน ใหญ่ ยิ่ง อยู่ ใน พระราชอาณาเขตร แผ่นดิน สยาม ซึ่ง ข้า พระ พุทธเจ้า พวก มหะหมัด ทั้ง หลาย ซึ่ง อยู่ ที่ เมือง บีแนง ขอ พระราชทาน ถวาย คำ แอดเดรส นี้ เพราะ ปู่ ย่า ตา ยาย ของ ข้าพระพุทธเจ้า แต่ ก่อน ๆ ท่าน ได้ ทำ ความ ดี ไว้ ข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย จึ่ง ได้ มี ความ ยินดี เห็น พระองค์ เสด็จ มา เมือง บีแนง ตรง นี้ ความ กราบไหว้ อ่อนวอน ของ ข้าพระ พุทธเจ้า ทั้ง หลาย ต่อ พระ ผู้ เปนเจ้า นั้น คือ ขอ ให้ พระองค์ ถือ พระแสง อาญาสิทธิ์ คือ ความ ชอบธรรม อยู่ ใน พระหัดถ์ เสมอ แล ขอให้ แผ่นดิน ของ พระองค์ ปราศจาก ไภยอันตราย ต่าง ๆ แล ให้ มี ความ เจริญ แล ขอ ให้ พระองค์ มี ความ สุข สำราญ เหมือน ดัง ความ ประสงค์ ของ ข้า พระ พุทธเจ้า ซึ่ง ได้ กราบไหว้ ขอ ต่อ พระผู้ เปนเจ้า ให้ ยืน ยาว ไป ชั่ว พระ อาทิตย์ พระจันทร์

คำ ถวาย พระพร
ของ พวกพ่อค้าจีน ฮกเกี้ยน ทูลเกล้า ฯ ถวาย ใน ที่ ประชุม ไกดเฮาส์ เมือง ปีนัง

ข้า พระพุทธเจ้า พวก พ่อค้าจีน นายห้าง ฮกเกี้ยน ทั้งหลาย ซึ่ง อยู่ ใน เมือง ปีนัง ขอ ถวายพร แต่ พระบาท สมเด็จ พระ ปรมินทรมหา จุฬาลงกรณ์ เกล้า พระเจ้า แผ่นดิน สยาม พระองค์ ได้ สร้าง พระบารมี มา แต่ ปาง ก่อน มาก บริบูรณ์ ไป ด้วย ความ ศุข สำราญ ใน พระ ราชหฤไทย ของ พระองค์ จะ ทรง คิด การ สิ่งใด สิ่งหนึ่ง ก็ ตั้ง อยู่ ใน ยุติธรรม แล ทรง พระ เมตตา กรุณา แก่ ประชาราษฎร ซึ่ง อยู่ ใน พระ ราชอาณาเขตร ของ พระองค์ ให้ มี ความ ศุข เจริญ ทั่ว กัน ซึ่ง พระองค์ มี พระราชหฤไทย เสด็จ ออก มา เที่ยว ทอด พระเนตร การ ต่าง ๆ ตาม หัวเมือง ต่าง ประเทศ ครั้งนี้ เรือ พระ ที่ นั่ง ซึ่ง ทรง ออก มา นั้น เปรียบ เหมือน มังกร มา ใน ท้อง พระมหาสมุท อัน ใหญ่ แล มี อำนาจ อาจ ป้อง กัน ไภย ต่าง ๆ ได้ พระองค์ ของ ท่าน มี ความ ศุข สบาย หา ที่ สุด มิได้ พระองค์ ของ ท่าน จะ เสด็จไปใน สารทิศใด ๆ เหมือน เสด็จ ไป บน อากาศ จะ เสด็จ ไป ประทับ ณที่ ใด ๆ ก็ มี ผู้ รับรอง แขงแรง ทุก บ้าน ทุก เมือง พระ เกียรติยศ ปรากฏ ทุก ประเทศ การ ซึ่ง เสด็จ พระราชดำเนิน มา เมือง ปีนัง ครั้งนี้ ข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย มี ความ ยินดี เพราะ ได้ เห็น พระองค์ ของ ท่าน ทรง เครื่อง ราชอิศริยยศ งาม ยิ่ง นัก

จะ ดำรัส ออก จาก พระโอษฐ องค์ใด พระสุรเสียง ก็ไพเราะอ่อน หวาน ข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย ได้ เห็น พระองค์ ของท่าน มี พระรัศมี งาม เปล่งปลั่ง ดัง พระจันทร เมื่อ วัน เพ็ญ ขอ ให้ เทพยดา บน อากาศ จง อภิบาล รักษา พระองค์ อยู่ เสมอ ทั้ง กลาง วัน กลาง คืน แล ขอ ให้ พระชนม์ ของ พระองค์ ทรง พระ เจริญ ยืน ยาว อยู่ ใน ราชสมบัติ ให้ ถึง หมื่น ปี ขอ ให้ อำนาจ พระ บารมี ของ พระองค์ จง แผ่ ไป ทั่ว ทั้ง ๔ ทิศ แล หมู่ ปัจจามิตร ทั้งหลาย ก็ พ่าย แพ้ ไป โดย อำนาจ ของ พระองค์

(พระราชดำรัส ตอบ พวก ลูกค้าแขก ลูกค้าจีน ที่ เมือง ปินังนั้น ความ ต้อง กัน กับ ฉบับ ที่ ทรง ตอบ พวก ลูกค้า อังกฤษ ซึ่ง อยู่ ที่ เมือง ปินัง)

พระราชดำรัส ตอบ อังกฤษ ที่ เมือง มรแมน

พวก กอมมิตตี ใน การ ค้าขาย แล ราษฎร เมือง มรแมน

เรา มี ความ ขอบ ใจ ท่าน ทั้งหลาย ที่ ได้ จัด การ รับ เรา การ ค้า ขาย ใน เมือง นี้นั้น สิน ค้า ที่ ค้า ขาย ก็ มา แต่ อาณาเขตร ของ เรา มาก เรา คง จะ มี ใจ ยินดี ช่วย ทำนุ บำรุง การ ค้า ขาย ซึ่ง มี อยู่ แล้ว แล สัปเยกต์ ของ เรา กับ สัปเยกต์ ของ อังกฤษ ขอ ให้ มี ความ เจริญ ต่อ ไป

คำ ถวาย พระพร

ของ พวก พม่า ทูล เกล้า ฯ ถวาย ที่ เมือง มรแมน

ถวาย แด่ สมเด็จ พระเจ้า ช้างเผือก ซึ่ง มี อำนาจ อัน เต็ม ทุก ประการ แล ความ ยุติธรรม ของ พระองค์ นั้น เหมือน อย่าง น้ำ ซึ่ง ไหล ลง มา จาก สวรรค์ พระองค์ เป็น เจ้า สว่าง ดุจ แสง พระ อาทิตย์ สืบ พระราชวงษ์ มา จาก พระมหา กษัตร ซึ่ง มี พระเดชา นุภาพ ได้ ปกครอง กรุง อยุทธยา เทวาวดี เหมือน อย่าง พระเจ้า ใน มิมิน แล พระเจ้า ไวทะดิยะมิน แต่ ก่อน มา ซึ่ง ได้ รักษา ทศพิธ ราชธรรม อยู่ เสมอ ได้ มี ทาง พระราชไมตรี อัน สนิท กับ คอเวอนแมนต์ อังกฤษ ซึ่ง มี อำนาจ กว่า เมือง ทั้งปวง พระองค์ มี พระไทย ยินดี เสด็จ มา ทอด พระเนตร อาณาเขตร ของ อังกฤษ ใน อินเดีย แล เมือง พม่า เป็น เหตุ ใหญ่ เกิด ขึ้น ข้าพระพุทธเจ้า ชาว พม่า ซึ่ง เป็น ราษฎร อยู่ ที่ เมือง มรแมน พร้อม กัน ขอ มา เฝ้า ถวาย บังคม แล้ว มี ความ ยินดี ซึ่ง ได้ เห็น พระองค์ แล ได้ จัด การ รับ รอง พระองค์ ใน ครั้ง นี้ ขอ ให้ พระองค์ ทรง พระ เจริญ ชนมายุ ให้ มี ความ ศุข ยืน ยาว สิ้น กาลนาน

พระราชดำรัสตอบ พวก พม่า เมืองมรแมน

เรา มี ความ ขอบใจ พวก ชาว พม่า ที่ ได้ พร้อม ใจ เข้า ชื่อ กัน มา รับ เรา ใน เมือง มรแมน นี้ เปน อัน มาก แต่ การ ค้าขาย ของ พวก ชาว พม่า ที่ ได้ ไป มา ค้าขาย ใน เขตร แดน ของ เรา เรา คง จะ ช่วย ทำนุ บำรุง ใน การ ค้าขาย ของ ชาว พม่า ที่ เปน สัปเยกต์ ของ อังกฤษ ที่ ได้ ค้าขาย ต่อ ติด กับ คน สยาม ซึ่ง อยู่ ใน เขตร แดน ของ เรา ให้ มี ความ เจริญ ยิ่ง ขึ้น ไป กว่า แต่ ก่อน สิ้น กาล นาน